

KNUT HAMSUN OG FINLAND

Av: Bjørn Rudborg

- Min Kone og jeg er nu i Helsingfors.
Faar vi Raad til det, vil vi prøve at komme langt bort.

Knut Hamsun i brev til Bjørnstjerne Bjørnson, 20. november 1898

Masteroppgave ved Høgskolen i Vestfold
Faglitterær skriving, 2010

Forord

Knut Hamsun og Finland er en hybrid av sjangrene biografi og reiselitteratur. Fokuset er som tittelen; Knut Hamsun og Finland. Det spesielle er at hovedsporet bare strekker seg over ti måneder. Dette hindrer meg likevel ikke til å trække både bakover og fremover i tid, også langs stier som hovedpersonene selv ikke kunne gå. Det dokumentariske dominerer i teksten, men også her går jeg gått ut av hovedsporet og tatt i bruk noen av fiksjonens virkemidler. Mine subjektive valg og vinklinger er likevel gjort uten å sprengte virkelighetens veikart. Målet er å la Knut Hamsun, og hans kone Bergljot Bassøe Bech, fortelle oss historien om sin tid i Finland, og dermed noe om Finlands historie i seg selv. For Bergljot og Knut Hamsun var oppholdet i øst et veikryss i livet; kanskje uten at de var klar over det selv. Jeg vil allerede nå benytte anledningen til å presisere at Hamsuns reise inkluderer Bergljot i stor grad. For det første vil jeg benytte meg av nytt kildemateriale om henne, både i bilder og verbaltekst. For det andre er Bergljots rolle i Hamsuns liv og forfatterskap viet liten oppmerksomhet i øvrige sekundærlitterære verk. I teksten følger jeg Knut Hamsun gjennom en ti måneders epoke som skal vise seg å være av kulturhistorisk betydning for Finland. Hamsun og Bergljot opplever denne epoken *sammen*.

Rent metodisk har jeg tatt en rekke valg. Mange av kildene er på svensk, og de er i all hovedsak oversatt til norsk. Andre ganger lar jeg det svenske språket forbli svensk. Når jeg siterer Knut Hamsuns egne tekster, benytter jeg siste utgave av *Samlede Verker*¹. Når jeg siterer fra Hamsuns brev, bygger jeg naturligvis på Harald S. Næss og hans storslåtte sjubinds bokverk med hamsunbrev.² Jeg benytter meg av sluttnoter som kildehenvisninger, markert med et lite tall. Dette gjøres for å dempe det akademiske inntrykket, slik at teksten får en bredere lesergruppe.

Det er givende å studere både Hamsun og Finland, en gammel mann og en ung nasjon. Men stoffet kommer ikke av seg selv. Til studiet er det mange å takke; først og fremst takk til bibliotek- og arkivvesenet både i Norge, Sverige og Finland. Takk til de mange skribenter og forfattere som har skrevet om Hamsun og Finland før. Min målsetting er å binde alle historiene sammen til en helhet; det er visstnok ikke gjort før hva angår Hamsuns opphold i Helsingfors. Takk og hilsen også til Hans Peter Bassøe, professor Tarmo Kunnas, medtenker Martin Kvamsdal, veileder Eva Maagerø, Helene Nilsen, dr. phil. Lars Frode Larsen, ferdesmann Ole Petter Førland, Bjørn Walter Magnussen, Nina Bell Rui Aadna og Kim Stenersen – for gode råd, samtaler, korrektur og reisefølge. Og takk til Heidi, som har ledet heiagjengen.

Innholdsfortegnelse

Forord og innholdsfortegnelse	2
"Nordkusten" anløper byen – oktober	4
Strindberg – november	10
Råholmen – desember	16
Veslas historie – desember	19
Jean Sibelius – januar	24
Wentzel Hagelstam og Ateneum - januar	31
Aleksander Slotte – januar	38
Konni Ziliacus – februar	45
Birger Mörner – februar	48
Februarmanifestet – februar	54
Adolf Paul og Axel Gallén-Kallela - februar	57
Medborgerfest og motstandskamp - april	69
<i>Digterliv</i> – april	73
Byhus og gressenkemann – mai	79
<i>Det litterære omslag</i> – juli	83
Victorias historie – juli	85
Albert Engström – juli	91
39 år gammel 40-åring – august	100
Avreise – september	103
Etter Finland	105
Litteraturliste	111
Kilder	115

Til Dag og Even

"Nordkusten" anløper byen

Da helsingforsborgerne våknet opp til en ny dag, tirsdag 1. november 1898, kunne den observante leser av *Hufvudstadsbladet* studere en liten notis som fortalte at dampskipet "Nordkusten" var ankommet byen.³

Som vanlig på denne tiden av året kunne det være tykk tåke utenfor kysten av Helsingfors tidlig på morgenen. Stockholmsbåten anløp derfor havnen et stykke ut på ettermiddagen, et halvt døgn forsinket. Hufvudstadsbladet kom på denne måten ufrivillig i skade for bokstavelig talt å være forut for sin tid. Impulser utenfra var godt lesestoff, og dampskipstrafikken skulle kommenteres i avisene. "Nordkusten" var ett av flere skip som gikk i rutefart fra Stockholm, via Åbo, til Helsingfors. Den knapt 50 meter lange båten var forholdsvis ny, men ikke så helt stødig som mange reisende gjerne ønsket. Bølger og åpent hav rullet med utrettelige krefter sjøsyken fram hos passasjerene ombord. Den ekstra ventetiden utenfor kysten falt derfor lang for mange, inntil det hele var glemt ved synet av det rolige og trygge havnebassenget.

Dampskipet "Nordkusten" var på dette tidspunkt eid av rederiet Åbo Ångfartyg AB, bygd i 1893. "Nordkusten" endte sine dager som vrak, strandet ved den lettiske kysten i 1944 under tysk flagg. "Nordkusten" skiftet navn flere ganger, og endte opp som "Koralle".⁴

Med frisk bris i håret, restene av noen fattige høstvarmegrader og tungt skydekke over seg, gjorde passasjerene seg klare til å stige i land.⁵ Matrosene slengte trossene overbord, et siste fløyteul fra skipet satte et frydefullt støt i forsamlingen og landgangen ble dratt fram. På kaien sto det som vanlig masse folk, sikkert et par hundre mennesker. Noen ventet på slektninger, andre var bare

nysgjerrige, men de fleste skulle videre. "Nordkusten"s seilingsrute var ikke over, ennå gjensto reisen mål, hovedstaden St. Petersburg i tsarens mektige, men stadig mer vaklende, Russland.

Nesten alle passasjerene var kommet opp på dekk og på land. Flere skulle av i den finske hovedstaden, og de utgjorde en broket forsamling der vrimlet rundt. De fleste tok seg tid til å rydde opp i bagasjen og sjekke papirer, mens andre hoppet i land for å hilse på de som tålmodig hadde ventet. De som skulle videre steg på land for å kjenne faste grunnen under beina. Men ikke alle ble stående på kaiplass. Et målbevisst par blant de reisende tok strake veien over Salutorget og den folketette Norra Esplanaden, hovedgaten som delte det pulserende havneområdet fra de storslåtte fasadene i det gamle Helsingfors sentrum. Mye av dette sentrumbildet har fått lov til å bli stående uforandret fram til vår tid. Her ligger fortsatt de flotte plassene og palassene i empirestil, bygd med betydelig inspirasjon fra Eremitasjen i St. Petersburg. Aller nærmest lå Kleinehs Hotell. Hit tok de veien, den høyreiste mannen med kraftig mustasje og den vakre kvinnen med de store kjolene. Bagasjen lot de herskkelig bli værende, de var slitne og sultne.

Kleinehs hotell, der Hamsun bodde de to første ukene i Helsingfors. Foto fra forrige århundreskifte.⁶

Kleinehs hotell i dag, med uendret fasade. I dag huser bygningen offentlig kontorer.⁷

Helsingfors var på denne tiden i sterk utvikling, til tross for de urolige tidene som tynget over byen. Ikke mange tok sjansen på nybygg og store investeringer i hus og hoteller, og presset på innkvartering og husly var betydelig. Det kostbare Kleinehs Hotell var unntaket, men de færreste hadde råd til en slik standard. Derfor kunne de to reisende fra "Nordkusten" innlosjere seg effektivt og standsmessig på timen. Her fikk de hjelp til alt det praktiske og et bud ble sendt ned til båten etter de tunge koffertene. Seilasen var endelig over, men fortsatt satt sjøsyken i kroppen. Den ekstra ventetiden på grunn av tåken hadde vært slitsom, rullingene på sjøen tok aldri slutt.

Ingen av de to var særlig sjøsterke, aller minst herren, som fant det nødvendig å kurere ubehaget med noe sterkt. Selv om han gjennom hele sin ungdom hadde bodd tett på havet ble han aldri fortrolig med det våte element. Men med fast grunn under beina, keiserlig servering av mat og ny runde med drikke, ble stemningen etter hvert løftet til mer bekvemme høyder.

Et postkort ble rekvirert, og i lystige ordlag klorte han ned:

Hilsen fra Finland, hvor vi est. Voreses Adresse bleib foreläufige Kleinehs Hotel
Helsingfors. Din Kone og du være hilset fra min Co og mig. (Bergljot har staat her og
dikteret dette.) Gud befalet! Din KH⁸

Det var Knut Hamsun som var kommet til Helsingfors, og som ble befalt skriving av postkort på norsk-tysk av sin kone, Bergljot Bassøe Bech.⁹

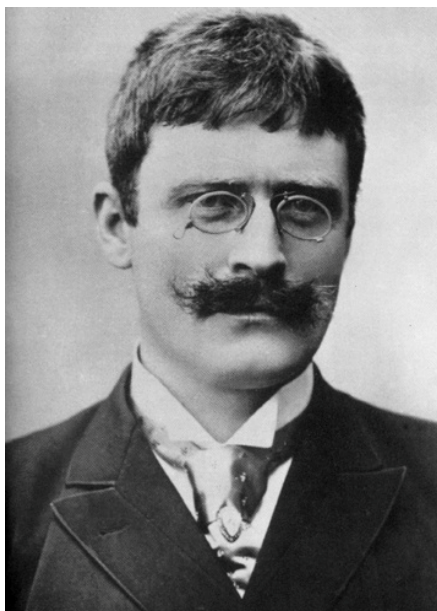

Aktivt folke- og markedsliv mellom havna og Kleinehs hotell.¹⁰

Dagen enner kunne *Hufvudstadsbladet* på nytt informere fra "Nordkusten". I en bortgjemt liten epistel, mellom nye meldinger om dampskipsanløp fra Stockholm, Riga og Cadiz, nevner avisen særskilt to av de reisende. Her sto det å lese at den norske forfatteren Knut Hamsun og hans kone oppholder seg for tiden i byen. "Herr Hamsun, som reiser med statsstipendium, kommer sannsynligvis til å slå seg ned her for en lengre periode".¹¹ Hvor lang perioden skulle komme til å bli visste verken den reisende eller avisen, men et reisestipend fra Kirkedepartementet fordret nok at man holdt seg borte fra hjemlandet et års tid. Dette var likevel utenfor Hamsuns tankeverden denne andre dagen i Finland, der han fornøyd brettet sammen *Hufvudstadsbladet*, stakk det under armen og gjorde seg klar for dagens dont.

Også i den andre finlandsvenske helsingforsavisen, *Nya Pressen*, ble Hamsun viet oppmerksomhet. Her ble dikteren introdusert som godt kjent av det litterært interesserte publikum, med henvisninger til både *Sult*, *Ny Jord* og *Pan*. Det ble også vist til *Fra det moderne Amerikas åndsliv* og Kareno-trilogien.¹² *Nya Pressen* nevner ikke den provoserende romanen *Mysterier*, der sjarlatanen Johan Nilsen Nagel gir seg ut for å ha studert landbruksvitenskap i Helsingfors. Forøvrig en tidlig finlandsknagg i Hamsuns forfatterskap; ikke den første og langt fra den siste. I en kort karakteristikk av Knut Hamsuns utseende, fremhever *Nya Pressen* norskheten i ham:

Knut Hamsuns utseende kommer nær de forestillinger vi normalt gjør oss av en nordmann. Hans figur er slank og sterkt bygd. Det finnes noe hos ham som minner oss om Nansen, hvis utseende vel er det mest typisk norske vi kjenner. Hans hår har stenk av grått ved tinningene, og hans lepper prydes av et par raskt oppbørstede mustasjer.

Fotografi av Knut Hamsun fra 1897. Det eksisterer ikke fotografier av Hamsun fra oppholdet i Finland, 1898-1899.

I en finsk avis ble Hamsun sammenlignet med Nansen. Det samme skjedde i Norge.¹³

Nya Pressen kommenterer også Hamsuns formål med oppholdet, og skriver at han forplikter seg til å oppholde seg utenlands i sju måneder, og at Hamsun har hatt den originale ideen om å slå

seg ned i Finland. ”Forfatteren ønsker å hvile etter et anstrengede arbeid, og samtidig vil han sette seg inn i forholdene i et land, som inntil videre, er ham ukjent, men som interesserer ham.” Den finske hovedstadspressen hadde etter hvert flere artikler på trykk om Knut Hamsuns ankomst til byen. Det var en berømt forfatter, en av Nordens fremste diktere, som gjorde ære på byen. I tillegg til selve besøket fulgte det med en litterær begivenhet i kjølvannet av Hamsuns ankomst. Utgivelsen av *Viktoria. En Kærlighets Historie*, den vakre og sterke boken om kjærlighetens vanskelige kår. Mer intens enn de fleste tegner Hamsun et gripende bilde av de unges sinn og de mange håpløse stengsler. Leseren blir kjent med en tidsånd, en siste rest av det sterke klassesamfunnet, som ubarmhjertig styrte livet til både rikfolk og allmue. Spillet mellom kulturer og klasser på den ene siden, og mellom enkeltmennesker på den andre siden, var et forhold Hamsun selv var livslangt fascinert av, et spill han selv skulle gjøre alt for å utfordre. Og han skulle bli en mester i faget.

Viktoria er et klassisk hamsunprodukt. Studert og debattert av tusener, i Norge og i mange titalls land, år etter år. Selv i vår moderne tid har ikke *Viktoria* tapt seg som roman og tidsbilde, godt over hundre år etter utgivelsen. *Viktoria* er i et finlandsperspektiv likevel noe mer enn bare én bok i rekken av bøker fra Hamsuns samlede forfatterskap. *Viktoria* er på mange måter ett hjørne i et triangel, der Finland og Bergljot erobrer de to andre hjørnene. Perioden 1898 - 1899 er en selvstendig periode i Hamsuns liv, i Hamsuns puslespill, der triangelet som brikke løfter seg opp og ut fra livsbrettet. Triangelet som form har gjennom alle tider hatt magisk kraft, og for Hamsun representerer disse to årene et treenig eksperiment i hans liv, helt på tampen av det nittende århundre; hans personlige *fin du siecle*. Hamsun skrev *Viktoria* i bryllupsrusen etter Bergljot, denne unge kvinnen som i høyeste grad var et produkt av en samfunnsklasse som Hamsun aldri kom riktig inn i. Bergljot var inkarnasjonen av det sosiale fantasisjiktet, med sitt yndige, vakre utseende og sine gode manerer. Da drømmen endelig gikk i oppfyllelse, ble de likevel ikke boende så lenge under samme tak. Den lengste perioden var fra bryllupet 16. mai 1898, gjennom oppholdet i Finland og den påfølgende reisen i øst. Deretter var de lite sammen, og ekteskapet utviklet seg mer og mer til et slit for dem begge. Triangelet mistet etterhvert sin magi, og Bergljot alene var ikke nok til å holde formen sammen.

Som litterær modell for å skrive *Viktoria* kunne derimot Hamsun ikke funnet noen bedre enn Bergljot. Hovedstadsjenta var en vandrende inspirasjonskilde, en sareptakrukke fylt med overklassens dannelse og kultur. Hun var slottsdatteren, han var møllerens sønn. Hun ble

utdannet etter alle regler til å bekle den kombinerte rollen som overklassekvinne og usynlig kone, han var autodidakt og ble etter hvert en berømt dikter. Sammen ble de levende karakterer, som hentet ut fra skjønnlitteraturens stive permer. Parallellen mellom det levde livet og *Viktoria* er slående. Hamsun har i klartekst sagt at den er skrevet i rusen fra hvetebrødsdagene, og forklarte at "... den er meget kort og hæftig ...", da han karakteriserte *Viktoria* til en finsk journalist.¹⁴ Dette kunne like godt ha vært karakteristikken på hele ekteskapet.

Bergljot Bassøe Bech var født den 17. april 1873 i Trondheim, nesten 14 år yngre enn Knut Hamsun. Hun var tidligere gift med den østerrikske konsulen i Kristiania, Eduard Geopferd. Ekteskapet ble oppløst ved kongelig bevilgning av 13. november 1897, på bakgrunn av Eduards beviste trusler og utroskap.¹⁵ Bergljot ble beskrevet som en raffinert overklassepike og en velstående kvinne, som var meget avansert og motebevisst i sin påkledning. Hennes formue stammet fra hennes fars suksess som konsulent ved konstruksjon av dampskip og fra midler hun hadde arvet etter sin mor.¹⁶

Viktoria kom ut på Cammermeyers Forlag i Kristiania den 29. oktober 1898, tre dager før ekteparet ankom Helsingfors.¹⁷ *Viktoria* ble for øvrig den første boken Hamsun gir ut på et norsk forlag, etter gjennombruddet. Hamsun ville ikke snakke om ungdomsverkene, så de holdes utenfor. En liten uke etter utgivelsen av *Viktoria*, ble boken anmeldt i *Hufvudstadsbladet*.¹⁸ Konkurrenten, *Nya Pressen*, hadde samme dag en presentasjon av Hamsuns 10 års-jubileum som forfatter.¹⁹ Han hadde da vært i landet i bare få dager, og dikteren var fornøyd med timingen, så vel som oppmerksomheten. *Viktoria* fikk strålende anmeldelser, de store superlativene ble trukket fram og avisene brukte sine fremste skribenter. Anmeldelsen av *Viktoria* i *Hufvudstadsbladet* var signert Alexander Slotte, noe Hamsun satte umåtelig stor pris på.²⁰ Knut Hamsun kjente nemlig godt til herr Slotte, og var innstilt på å treffe ham så snart det lot seg gjøre. Alexander Slotte hadde det på samme måte, han hadde lenge ventet på det norske besøket og det gikk ikke mer enn

en liten dag før han banket på hotelldøren til Hamsun.

Alexander Slotte bekledd stillingen som kultureddaktør i *Hufvudstadsbladet*, Finlands største svenskspråklige dagsavis. Slotte var selv forfatter, visedikter og dramatiker. Bare tre dager etter Hamsuns ankomst til Helsingfors, hadde Slotte en stor artikkel på trykk, der han med styrke beskrev dikteren som den norske litteraturens utrettelige og sinte opposisjonelle og angriper, men samtidig som den mest fintfølede, ømmeste og mildeste sjel.²¹ Det var helt naturlig at Alexander Slotte personlig, ytterligere noen dager senere, skulle være den som anmeldte *Viktoria*.²² Det nybeslåtte ekteparet kom til å knytte et nært forhold til Alexander Slotte og hans russiskfødte kone, Mascha.²³ Slotte-paret ble den første omgangskretsen, og de to parene besøkte hverandre ofte og gjerne, gjennom hele oppholdet i Finland. Alexander Slotte var med sin kulturelle bakgrunn og sine historiske kunnskaper en mann etter Hamsuns hjerte, og Slotte og Hamsun hadde et utømmelig arsenal av kulturelt og politisk krutt å sette inn mot sine meddebattanter og kamphaner. Diskusjonene kunne bli endeløse. Slotte ble en svirebror, som med sitt sosiale nettverk kunne åpne alle de dører nordmannen ønsket. På denne tiden var Hamsun en seriøs nyter av sterk whisky, og kunne observeres som en dreven flanør på byen; noe han hadde erfaring fra gjennom hyppige besøk til København, fra sitt lange opphold i Paris, like gjerne som fra sin egen hovedstad, Kristiania. Men finlandsoppholdet representerer, tilfeldig eller ikke, en slutt på flanerieriet. Årene videre blir i betraktelig mindre grad viet til kafeliv og høy sigarføring. Hamsun lever etter finlandsåret et mer og mer tilbaketrukket liv, ikke minst fra de norske byene. Bohemens siste kapittel ble skrevet i Helsingfors.

Strindberg

Knut Hamsun hadde ambisjoner om å arbeide innenfor mange litterære felt under sitt utenlandsopphold i Finland. Et av hans første prosjekter var å skrive en artikkel om August Strindbergs nye skuespill, den første delen av trilogien *Till Damaskus*.²⁴ Hamsun hadde kjøpt boken med seg fra Stockholm, og regnet med at han var den første i Finland som hadde den i hende. Men lettere sjokkert oppdaget han at *Hufvudstadsbladet* allerede har en anmeldelse av Strindbergs nye drama i avisen, slått opp over syv spalter. Til alt overmål på trykk i samme avis som han hadde stukket under armen, rett under de sparsommelige ordene om ham selv. Knut Hamsun fikk det travelt. Tre stive dager satte nordmannen av til sin egen Strindberg-tekst, der

han skulle vise det finske folket hvordan man skriver litterær kritikk av både drama og dikter.

Bergljot holdt seg borte fra hotellet store deler av skriveperioden, og fikk god anledning til å føle pulsen på den nye byen. Sammen med Mascha Slotte ble det gjentatte besøk til restauranter og kvinnekafeer, og det ble lagt et grunnlag for vennskap mellom de to. I flere år etter finlandsoppholdet skrev Bergljot og Mascha brev til hverandre, krydret med minner fra dagene de hadde sammen.²⁵ På Restaurant Carl König fikk de høre den nervepirrende historien om en velocipedist fra det fjerne Afrika som ble forfulgt av en løve, ikke langt fra Schirvasjöns strender, midt på naten!²⁶ Det ene dramaet tok det andre, og uavhengig av afrikanske sykkelhelter sto Hamsuns artikkel om August Strindbergs nye drama, "Augsut Strindberg: Till Damaskus", på trykk den 10. november i *Nya Pressen*, og på ettermiddagen var det populær konsert på Societetshuset.²⁷ Underholdningen var utsøkt, med musikk av finlands folkekjære komponist, Robert Kajanus. Som avslutning var det gåsemiddag på Societetshusets eksklusive l'Hermitage.²⁸ Hamsun ble etter hvert godt kjent med den tre år eldre musikeren, Robert Kjanus. Komponisten var fra tidligere nær venn med sin norske kollega, Johan Svendsen, som han gikk i lære hos under deres opphold i Paris. Men nå var læretiden over, Kajanus var musikalsk folkehelt i Finland, og dessuten nytilsatt professor ved Universitetet i Helsingfors.²⁹

Det norske paret hadde nå bodd på Kleinehs Hotell i vel en uke, og Hamsun hadde så langt ikke gjort skam på sitt stipend. Med seg selv var han likevel ikke helt fornøyd; Strindberg-kritikken hadde han planlagt å være først ute med, og på toppen av det hele hadde det blitt hastverk med å få det skrevet. Likevel sa han seg fornøyd. I artikkelen pekte han på visse innvendinger mot skuespillet, men presenterte likevel Strindberg entusiastisk som den store unntagelse i Nordens sjelsliv. I teksten skriver Hamsun dobbeltbunnet: "*Till Damaskus* er et stort diktverk med ikke ubetydelige skavanker. Dets filosofi kan man her se bort ifra, tro på eller smile litt av, aldeles efter forgodtbefinnende, men dets absolutte mangel på karakteristikk av de personer er det verre å finne seg tilrette med. Den ene taler like bra eller like galt som den andre, ingen av dem er individualisert." Den norske dikteren er likevel snar til å omfavne Strindberg med den varmeste beundring:

Det burde finnes bedre plass for ham i våre land og riker; han er ikke som de andre, han er den store unntagelsen i Nordens sjelsliv. Og han betyr så meget mere enn mange andre av våre berømtheter betyr. Mens disse så ofte lever på forlengst utførte gjerninger og ugjerne

utsetter sin autoritet for rystelser, strider Strindberg videre og seirer eller beseires - alt etter hvorledes det kan falle seg. Han har skapt et eksempel.³⁰

Det er ikke enkelt å forholde seg til *Till Damaskus*. Dramaet er krevende både på det ytre og det indre plan. Dessuten er det svært selvbiografisk, skrevet etter hans vanskelige tid i Paris, med galskap og religiøs fanatisme under huden, og ikke minst hans opphold på psykiatrisk klinikk. Ikke rart publikum kan få hallusinogene reaksjoner etter å ha overvært *Till Damaskus*.³¹

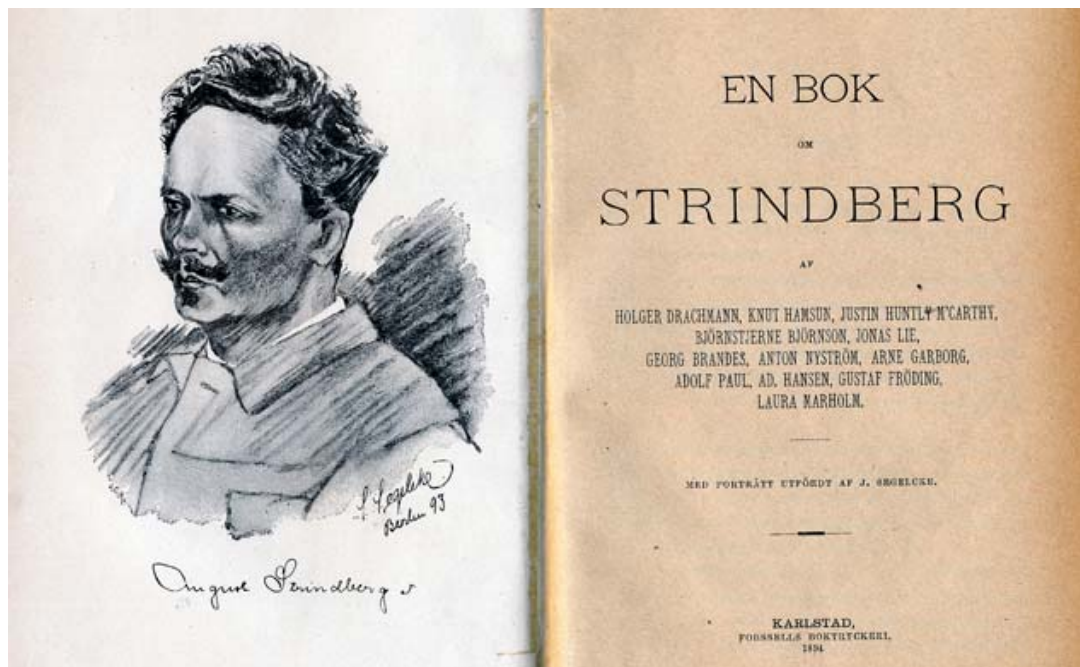

Knut Hamsuns anmeldelse av August Strindbergs nye drama, *Till Damaskus*, på trykk i Nya Pressen, 10.11.1898.³²

Hamsun har sin egen personlige historie med Strindberg, og i lys av dette er Hamsuns resepsjonsetikk av spesiell interesse. Den svenske mesterdikteren er ikke tilfeldig valgt som Hamsuns første skrivestykke, som sin introduksjon for finlandsoppholdet. Når Hamsun tar til ordet for det avislesende publikum, velger han bevisst det sterkeste kortet i den nordiske kunststokken. Strindbergs rolle i datidens kulturbilde kan ikke understrekes sterkt nok. Han var i Hamsuns øyne den modigste, den dyktigste - og den galeste - av alle nordens samtidskunstnere. Hamsun hadde en livslang beundring for August Strindberg, selv om deres personlige bekjentskap forløp seg fra noen katastrofale parismåneder i 1894 og 1895. Det korte personlige vennskapet med Strindberg ble satt på hard prøve, og endte opp med pengekrangel, beskyldninger og demonstrativ fornektelse. Men Hamsun la grunnlaget for sin utrettelige

beundring for Strindberg i hans psykologiske diktning, strengt tatt ikke på det mellommenneskelige plan. Til det var de for ulike som typer. På bilder av Hamsun og Strindberg fra denne tiden kan man derimot ikke unngå å se noen menneskelige likhetstrekk i ansiktene, der særlig de kraftig oppbørstede barter er særtrekk ved både Hamsuns og Strindbergs utseende.

Ingen av 1890-tallets kunstnere kunne være uberørt av Strindbergs eksistens og diktning; heller ikke i Helsingfors. Hamsun ble da også møtt med bifallende kommentarer til sin Damaskus-anmeldelse så snart avisen kom ut. Knut Hamsun hadde også tidligere skrevet om August Strindberg; både i artikler og foredrag, første foredrag så tidlig som den 1. mai 1886.³³ I 1894 skrev han et kapittel i en antologi, *Boken om Strindberg*, sammen med en rekke av datidens store forfatternavn i Norden, bl.a. Bjørnstjerne Bjørnson, Arne Garborg, Jonas Lie, Gustaf Fröding og Adolf Paul.³⁴ Boken så dagens lys i grensebyen Karlstad, en by som senere ble et symbol på den norsk-svenske unionsoppløsningen. Hamsun la den gang ikke all verdens engasjement i sin bokartikkel, det meste var rimelig identisk med to store artikler han hadde hatt om Strindberg i *Dagbladet* 10. og 11. desember 1889.

Under Hamsuns opphold i Finland skulle det vise seg at den svenske dramatiker August Strindberg ble gjennomgangsfigur for store deler av både hans omgangskrets og virksomhet. Strindberg var esset i den nordiske kunstnerkortsstokken, og Hamsun forble en livslang beundrer av svensken. Illustrasjonen viser *En bok om Strindberg* som Birger Mörner hadde vært med å tatt initiativ til, og der mange av samtidens store forfattere deltok.

Hovedpersonen i *Till Damaskus*, "Den ukjente", er en fattig, men berømt og beryktet forfatter. Han føler seg fordømt og ulykkesforfulgt. Nå venter han på penger som ikke kommer. Han rømmer med en gift kvinne. Legger ut på en lengre reise og havner på asyl. Han hjemsesøkes av mennesker fra fortiden, mennesker han har forsømt og foraktet. Gjennom møter med leger, tiggere, abbedisser og gale konfronteres han med sitt eget liv.

Skuespillet inneholder episoder som er tydelig inspirert av Strindbergs andre ekteskap med den finlandssvenske skuespillerinnen Siri von Essen. Strindberg og kvinner er et kapittel for seg. Han vil på sine eldre dager ha dem yngre og yngre, regien har han selv hånd om og han er en mester i rollen som seg selv. Det er derfor av en viss interesse å se på denne parallellen til Hamsun i Strindbergs liv. Da *Till Damaskus* settes opp på Dramatiska Teatern i Stockholm i 1900, velger Strindberg selv skuespilleren til en annen av hovedrollene, til "Damens" rolle; nemlig den norske 22-årige skuespillerinnen Harriet Bosse. Selv var Strindberg passert 50 år. Kjemien og skuespilleriet må ha fungert tilfredsstillende, for også året etter tildeles Harriet en hovedrolle, denne gang som Eleonora i skuespillet *Påsk*. Harriet Bosse reiser på vårparten til Strindberg for å diskutere *Påsk* med ham. I ettertid har hun fortalt om dette møtet hjemme hos dramatikerens:

Også denne gangen var bordet dekket med blomster og frukt. Strindberg var like elskverdig og god. Han bad meg ikke være engstelig for Eleonoras rolle - det skulle nok gå bra. Han snakket om hvor vanskelig og hårdt livet hadde vært mot ham, hvordan han lengtet etter en lysstråle, en kvinne som kunne forsone ham med menneskeheten og kvinnen. Så la han hendene på skuldrene mine, så dypt og inderlig på meg og spurte: "Vil De ha et lite barn med meg, frøken Bosse?" Jeg neide og svarte helt hypnotisert: "Ja takk," og så var vi forlovet.³⁵

August Strindberg og Harriet Bosse ble skilt i 1904. Knut Hamsuns første møte med sin andre kone, Marie, i 1908, var ikke ulik Strindbergs frieri. Dikteren Hamsun var da 49 år og skuespillerinnen Marie var 26 år. Hamsuns innledende ord til Marie er legendariske; "Nei, herregud, så pen De er da, barn!". Sommeren etter var de gift.³⁶

Men dette er en historie flere år fram i tid for Knut Hamsun, der han etter vel en uke i

Helsingfors satt sammen med Bergljot og gjorde seg klar for aftenen. Dette var deres annen lørdagskveld i det fremmede storhertugdømmet. Utenfor var himmelen klar og luften preget av fortsatt høytrykk. Den finske vinteren hadde de ennå ikke fått noen forsmak av. I sentrum yret det av folk, og Kleinehs Hotel mottok stadig nye gjester. Som tilfellet var med Hamsun, fant dagspressen det betimelig å informere leserne om utvalgte gjester. Siste døgn var blant annet dr Buss med frue fra Sysmäl og Juvonen fra Imatra, så vel som løytnant Schmidthoft fra Viborg og hr Berger fra Berlin, innskrevet på hotell i den finske hovedstaden.

Det norske paret gjennomgikk noen hektiske dager på Kleinehs Hotell. Først og fremst måtte et egnet bosted finnes. Budsjettet tålte ikke for mye av luksusen på Norra Esplanaden. Arbeidsforholdene måtte dessuten være gode. Han skulle skrive, og det var grenser for hvor mye Bergljot kunne restaurantere. Stillhet og atter stillhet var viktig, og det fant han ikke på Kleinehs Hotell. Men pågangen til losji og boliger var umettelig, og det ble ikke bedre ved å sitte passivt på hotellet og vente. Hamsun engasjerer flere av sine nye bekjentskaper med å finne ham et hus, uten at det så ut til å lykkes. En annen jobb som måtte gjøres, var å skrive brev. Og den som skriver mange brev, han mottar også mange brev. Da trenger man et habilt postsystem. Hamsun har planer om å være i den finske hovedstaden i nesten et år, han er reisevant, og har bodd mange steder i inn- og utland. Noe av det første som må ordnes er altså postadresse. Han kan ikke bruke hotellet, slik han vanligvis gjør på sine mange reiser. Hamsun er høyst fornøyd med seg selv etter å ha fått løst den postale oppgaven på byens hovedpostkontor. Han ble tildelt egen postboks i Helsingfors, og blir oppført i postkatalogen. Dette blir Knut Hamsuns første postboks, og i brev til venner unngår han ikke å nevne saken:

Naar jeg ikke opgav anden Adresse end Helsingfors, saa var det ikke af Tankeløshed,
Men fordi min Adresse er Helsingfors og intet andet. Jeg har nemlig noget, som hedder
”Postfack” her, Skuffe i Postkontoret.³⁷

Dagene på Kleinehs Hotell ga Bergljot og Knut Hamsun god anledning til å bli kjent med hovedstadens dagligliv, hun noe mer enn han. Umiddelbart ble de fascinert av det fargerike og livlige torvlivet, rett over plassen for hotellet. Gamle damer med barkflettede kurver hengende over skuldrene, som solgte sine varer, enten det var vevde tepper eller fra egen grøde. Helt nede ved vannkanten lå det små prammer på sjøen, der konene hadde kreps og småfisk til salgs, andre

solgte kålhoder, gulrøtter og poteter. Handelslivet var yrende, ikke ukjent det Hamsun hadde opplevd på markedene i nord. I en slik atmosfære sugde dikteren til seg inntrykk og observasjoner; dette var råstoff som med enkel produksjon kunne foredles til sanselig litteratur.

Bergljot holdt i noen år kontakt med flere av de damene hun ble kjent med i Helsingfors. Her er en hilsen til "hennes lille finske vendinde". Fotografiet er fra 1900., og vi ser vi at hun brukte Hamsun-navnet, ikke Bassøe Bech, til etternavn.³⁸ Bergljot bodde i 1900 både i København og hos sin far, Thomas Bech, i Kristiania. Knut Hamsun reiste i 1900 hjem til foreldrene på Hamarøy, etter 20 års fravær. Han oppholdt seg der i omtrent tre måneder.³⁹

Kleinehs Hotell rommer i dag offentlige kontorer, huset ble for lite for hotelldrift. Men bygningen er inntakt og fasaden uendret fra Hamsuns tid. I Helsingfors er man i klartekst bevisst på at en av sine store forfattere, Frans Eemil Sillanpää, skrev en del av sine bøker på Kleinehs Hotell på 1930-tallet. Han har derfor fått sitt messingskilt ute på veggen, som forteller om dikterdåden. Sillanpää er Finlands eneste Nobelpris-forfatter, med tildeling fra 1939. Under Hamsuns opphold i byen var Sillanpää bare ti år gammel, og bodde på sitt hjemsted i Birkaland, ikke langt fra den store innlandsbyen Tammerfors, landets nest største by.

Råholmen

Vi bor nu her ude paa en Ø, da vi ikke kunde faa Hus i selve Byen. Det er meget ubekvem, men det faar ikke hjælpe.⁴⁰

Det er ikke vanskelig å lese mellom de sparsomme linjene at både boforhold og stemning er lite tilfredsstillende. Men Hamsun og frue hadde endelig funnet seg et hus, fritt for bylarm og lokkende tilbud. Etter to uker på hotell, fikk paret leid seg et hus fra midten av november. Kontrasten fra livet på hotellet kunne ikke vært større. Huset lå på en holme i havnebassenget utenfor hovedstaden. Øya het Råholmen, og området rundt het Hummelviken og ligger like ved Følisøen. Alle de geografiske navnene bærer samme navn den dag i dag. Råholmen var et veldig landlig område i datidens Helsingfors. På den store, avlange øya var det bare 4-5 bygninger, og Hamsuns tilfeldige bopåler var slått ned i den nordre enden. Ingen av de andre bygningene var bebodd. Skulle man til byen måtte man først komme seg til land, for så å spasere eller leie hest og vogn. Bergljot fikk nå for første gang merke vagabonden og naturmannen Hamsun. Huset det nygifte paret hadde fått leid, var et halvannet etasjes trehus, med det velklingende navnet Villa Trollebo.⁴¹ Bygningen var i dårlig stand, og bar preg av å være påbygd og utvidet i flere etapper. Det var et tidstypisk finsk hus, med skråstilt kledning på gavler og ark. Hamsun var ikke bare forfatter, han var også arbeidsmann, med stor tro på egne ferdigheter som tømmer og snekker. Like før jul skriver han i brev til venner i hjemlandet:

Ellers haver jeg mig gekøbt et Verktøyskab med Alverdens remedier i – svinaktig dyrt. Men nu snedkrer jeg, saa det er en Lyst, har alt ødelagt et Skrivebord for Kærringen.⁴²

Villa Trollebo fra 1969 og idag. Det gamle bildet viser huset Bergljot og Knut Hamsun bodde i under sitt opphold i Helsingfors. Legg merke til høyspentmasten til høyre på bildene. I dag er alle bygningene på øya revet.⁴³

Kjerringen, fru Bergljot, fant seg aldri skikkelig til rette på Råholmen. Dette var fjernt fra hennes byliv, med naturlig omgang i de høyere sosiale lag i Wien og Kristiania. Gjennom vinteren ble de

tidvis isolert fra omverdenen, på grunn av dårlige isforhold. Det var åpen sjø rundt hele øya, uten bro. Valget sto mellom å bruke båt eller å gå over isen. Vinteren i Finland er kald, med råe vinder fra sjøen. Den isolerte tilværelsen var tøff, særlig for Bergljot. Daglige gjøremål som klesvask og renhold, måtte fruen utføre selv. Tilværelsen ble knallhard, og hun klagde ofte. Ut over i desember ble Bergljot sengeliggende, hun var deprimert og dårlig. Hamsun fikk anfall av dårlig samvittighet, og skrivningen blir stemoderlig behandlet der han i slett humør ble gående hvileløst mellom Bergljots seng og stuevindue. Han forbannet regnet og gråtåka. Det gikk dager uten at noe skjedde, men så snudde det. Bergljot kviknet til, og tok over sine mange oppgaver igjen. Hun fikk det bare sånn passelig til, men hun vet så inderlig godt at hennes rolle er viktig for at mannen skal kunne skrive. Men nærmere jul var det Hamsun som holdt senga. Syk og deprimert, han også. Nok et par dager gikk, ikke et knyst, bare sur og tverr og bleik. Det er tider ute på Villa Trollebo der ingen av de to skulle tro at dagen hadde en ende. Men det hadde den, tiden tikket trøstesløs videre med stormbrøl fra Østersjøen den ene dagen, og kuldesprengende knatring i veggene den andre dagen. En trøst i tilværelsen ble brevene. Bergljot skrev flittig med sin søster Alette. Her får hun utløp for sin frustrasjon over det marerittet hun er havnet opp i, og hun legger ikke fingrene imellom. I et brev senere på vinteren skrev hun i klartekst at hun ønsket hun aldri kommer tilbake til Finland, og beskriver forholdene slik:

Knut og jeg vantrives her så vi holder på å bli gale. Her er full vinter med sne, endnu. Gud her er skrekkelig, vi er begge syke på sindet av denne ubeskrivelge gale vinter – sykdom og elendighet.⁴⁴

I dag er området sterkt forandret. Villa Trollebo ble revet i 1969, og heller ingen av de andre bygningene står der i dag. De eneste faste installasjoner er en liten paviljong. Hele Hummelviken er fylt ut, og man går tørrskodd fram til øya. Bare en smal vannpassasje er det gitt plass til, med bro over. Råholmen er i dag friluftsområde, særlig tilrettelagt for hundelufting. Hadde Hamsun bodd på Råholmen i dag, hadde han kunnet gledet seg over svært så fornemme naboer. Fra hagen på Villa Trollebo kunne han beskue den vakre Villa Bjälbo, ”Kesäranta”, like over sundet. Den sjarmerende bygningen er opprinnelig fra 1873, vel et kvart århundre før Hamsun bodde i nabolaget, og bygd som privat sommervilla av arkitekten Frans Ludvig Calonius. Noen år etter at Hamsun forlot Finland, i 1904, ble bygningen kjøpt av staten og tjenestegjorde som

generalguvernørens sommerresidens. Generalguvernør Bobrikov rakk bare å bo i Villa Bjälbo én eneste dag, før han ble skutt. Etter borgerkrigen i 1918 bodde Gustaf Mannerheim der. Senere var det residens for den tyske befalsjefen i Finland, greve von der Goltz, under den annen verdenskrig. Villa Bjälbo har siden vært det offisielle tjenestebosted for Finlands statsministere. Villa Bjälbo er også statsministerens representasjonsvilla og har vært skueplass for en rekke internasjonale politiske forhandlinger og mottakelser.⁴⁵

Et om mulig enda bedre naboskap var det ytterligere noen hundre meter ut i havet, der Hamsun med fri sikt kunne ha betraktet den finske presidentens residens på den motsatte side av Råholmen, med navn Talludden.⁴⁶ Men dette festningsverket av en betongvilla ble oppført nesten hundre år etter Hamsuns vandringer langs hovedstadens indre skjærgård. Villa Trollebo hadde også utsikt mot det som i dag bærer navnet Sibeliusparken, og vestover mot vakre Fölisön. Hamsun hadde altså bosatt seg i et framtidig respektabelt og prominent landskap og naboskap. I et skinn av denne beliggenheten kunne man hundre år etter at Hamsun forlot Råholmen på nytt lese i Hufvudstadsbladet en artikkel om Hamsuns finlandsopphold:

Jag synes godt at Helsingfors kunne dokumentere minnet om en av sine mest berømte innbyggere. Finnes det ikke en gatestump i nærheten av Råholmen som kan døpes om til Knut Hamsuns gate?⁴⁷

Veslas historie

Hverdagslivet ute på Villa Trollebo pendlet mellom det produktive og det depressive. Det utviklet seg likevel en slags normalitet etter hvert, og de lærte seg både området og klimaet å kjenne. Kuldegradene krøp lenger og lenger nedover, og de to øyboerne priste seg lykkelig over den store vedmengden som fulgte med huset. Bergljot prøvde å gjøre det nye hjemmet så hyggelig som mulig. Hun vasket, laget mat og holdt tøyen i orden. Og hun tenkte. Ikke minst tenkte hun på Vesla, hennes lille datter som hun fødte i Frankfurt am Main, av alle steder, for fire og et halvt år siden.⁴⁸ Marias far var Bergljots fraskilte mann, Eduard Gøpfert.⁴⁹ Eduard! Bare navnet hans gjorde noe med Bergljot. Så feil hun kunne ta av et menneske. De første årene hadde vært som å leve i et eventyr. Alle mottakelsene, alle jaktelskapene og all sladder!⁵⁰ Men så reiste hun hjem til Norge for å være mor, så vidt fylt 21 år. Her på Råholmen tenkte Bergljot hele

tiden på hvordan Vesla hadde det? Den lille datteren var blitt igjen i Kristiania hos hennes morfar, Bergljots egen far, kaptein Thomas Bech.⁵¹ Eduard befant seg i Wien. Mor befant seg på Råholmen i den finske skjærgården. Savnet etter Vesla slet i Bergljot, og det ble bare verre når hun tenkte på den vanskelige skilsmissen, betingelsene og foreldreretten, som ennå ikke var løst. Bergljot husket også skrekktiden for et år siden da Vesla var alene med Eduard i Østerrike, uten at hun ante nøyaktig hvor, eller hva de egentlig gjorde. Pappa Thomas var den eneste trøst, så lenge han hadde krefter til å fortsette som hennes utrettelige støtte. Kaptein Thomas Bech, som kom fra den vakre bygda i Bindal, nordlenning han som hennes nye ektemann, passert seksti år og vel så det.⁵² Bergljots mor, som også het Bergljot, døde for nesten tre år siden.⁵³ Det Bergljot ikke visste var at dramaet rundt Vesla skulle bli verre. Bergljot hadde ingen magisk krystallkule ute på Villa Trollebo, der hun kunne spå sin egen framtid. Det er heldigvis ingen som kan spå så veldig sannferdig inn i framtiden. Men Bergljot kunne se så mye annet, ikke minst da hun tittet bakover i tid. Trengte hun oppmuntring, gikk tankene hennes til de mange begivenhetene i livet sitt, dette merkeåret 1898, som snart var på hell. Egentlig begynte det vel tre år tidligere, da hun så ofte var sammen med sin mor ute på Frøken Hammers pensjonat på Ljan, i utkanten av Kristiania. Hun var 22 år, og hadde gjerne med seg lillejenta. Hos Frøken Hammer ble hun kjent med en annen pensjonær, en høyreist og staselig kar på 36 år. Dikter var han, og holdt seg mye for seg selv. Bergljot på sin side var gift, uten at det hadde ført så mye lykke med seg. Bergljot og Hamsun var fremmede for hverandre, men ingen av dem unngikk å legge merke til den andre. Hun hadde Vesla, men det var også alt. Ektemannen Eduard var notorisk utro, og Bergljot var mye alene. Det var ikke slik hun hadde forestilt seg sitt voksenliv. Helt fra sin spede barndomstid i Trondheim var hun familiær med stor rikdom og fine vaner. Livet i Trondheim var hun bare blitt fortalt om, ettersom familien flyttet til Kristiania da Bergljot var på Veslas alder.⁵⁴ Men oppveksten i Kristiania, i det flotte huset bak Vestre Aker kirke, ble hun aldri trett av å drømme tilbake til. Hvor skulle dette ende? Hun var selv formuende, så i verste fall kunne hun underholde seg selv.

Bekjentskapet med dikteren ble lyspunktet i tilværelsen. Det utviklet seg til et spennende vennskap, som stadig ble tettere og tettere. Forpliktelsene til ektemannen følte løsere og løsere. I ekteskapet var det nå så mye hun ikke hadde kontroll over at hun bare ville ut av det hele. Etter at moren døde like før jul i 1895 begynte Bergljot for alvor å innse hvor feil hun hadde tatt. Det var ikke det at hun ikke var blitt advart. Eduards bror Wilhelm, selve overhodet i familien, sa like

etter forlovelsen i 1891 at Eduard var upålitelig, og at hun før eller senere ville bli tvunget til å skilles fra ham. Wilhelm hadde også inntrengende advart hennes foreldrene, men ingenting hjalp. To år senere, ut på nyåret 1894, giftet hun seg som tjuetåring med Eduard i Wien.⁵⁵ Det ble nå noen omflakkende måneder rundt om i Tyskland og Østerrike, og Bergljot fikk sine første smakebiter på mannens livsstil. Det var stadig besøk på restauranter, det kunne gå flere dager der ektemannen deltok i spill, og det kunne bli noen voldsomme scener i hjemmet. Men i juli 1894 ble Vesla født, og rundt påske året etter flyttet hele den lille familien tilbake til Norge. Ikke før var de installert i hjemlandet, så var mannen igjen på jakt, i flere uker i strekk. Var han hjemme et øyeblikk, så vanket han dagen lang på kafé, tivoli og sirkus. Bergljot forvilte, men måtte bruke hele sin energi på den lille datteren og sin egen dødssyke mor. Likevel kunne hun ikke overhøre ryktene og de håndfaste bevisene om Eduards utroskap på forlystelsessteder rundt om i byene, og Bergljot led i stillhet. I desember døde moren, og utover hele 1896 gikk Bergljot pendlende mellom frykten for skilsmisse og håpet om ekteskapelig lykke. Men Eduard fortsatte sine hyppige og langvarige jaktturet og utenlandsreiser, og nye rykter om damebekjentskaper kom Bergljot for øret. I juli 1897 var begeret fullt for Bergljot, og hun flyttet til sin onkel, havnefogd Thormod Bassøe.^{56 57}

Vesla (Maria) Bergljot Goepferd, senere Mitzi Czizek, ble født den 28. juli 1894 i Frankfurt am Main i Tyskland, datter av Eduard og Bergljot Geopferd. Etter skilsmissen ble Vesla adoptert av sin fars søster, Mitzi Goepferd og hennes mann, Victor Schmidt. Vesla ble senere forfatter til en rekke bøker, primært av historisk karakter. Vesla giftet seg i 1913 med August Czizek, men ble senere skilt og tok da etternavnet Bassøe. Vesla og August fikk tre barn, hvorav første datter, Christa Czizek, fikk Bergljot som mellomnavn. Christa har i voksen alder vært en viktig kilde til Veslas historie.⁵⁸

Slik gikk hele fjoråret, og hun var evig takknemmelig for all den hjelpen hun hadde fått fra familien og noen få venner. Uten dem hadde hun aldri greid å komme seg ut av det kneblende ekteskapet med Eduard Gøpfert, og den 13. november 1897 ble hun innvilget skilsmisse. I hennes

kretser var skilsmisse både uvanlig og fordømt, men det var ikke til å unngå. Hele ekteskapet var en trist historie. Likevel klarte hun ikke helt å sørge, hun hadde nemlig fått øynene alvorlig opp for dikteren fra et par år siden. Kjærlighetsforholdet til Knut Hamsun kunne etter hvert dyrkes sterkere og mer offentlig enn før. Det begynte å gå rykter, og det viste seg å være hold i ryktene. En aprildag i 1898 skriver Knut Hamsun til vennen Erik Frydenlund:

Hilsen og Haandspaalæggelse!

Hvorpaa jeg gaar over til mit Ærinde.

Jo, nu skal du høre. Der er ikke saa liden Sandsynlighed for,
at jeg smælder iver og gifter mig 13de Maj.⁵⁹

Det gikk bølger gjennom borgerskapet da en ung kvinne giftet seg på nytt, uten å være enke. Men Bergljot Bassøe Bech stålsatte seg, og giftet seg for annen gang den 16. mai 1898 med dikteren Knut Hamsun fra Hamarøy i Nordland, tre dager etter hans annonserte vielsesdato.⁶⁰ Sønn av en enkel småbruker og bygdeskredder, opprinnelig fra lutfattige kår i Vågå i Gudbrandsdalen. Denne gang ville hun ha hell i ekteskapet. Denne gang ville hun følge ektemannen ut i verden, ikke bare sitte hjemme og vente og eldes. Hun var fortsatt en attraktiv kvinne, vever og levende. Hamsun selv hadde skrevet at "kjærringa er forfærdelig snil og hyggelig, liden og munter og tilfreds ...".⁶¹ Dette skulle hun klare, hun var en erfaren kvinne på 25 år.

Etter lidenskapelige hvetebrødsdager i Nordre Aurdal, reiste ekteparet til Kristiania. De tok inn på Fru Byes Hotel den 10. oktober 1898.⁶² Det var mye som skulle ordnes. Bergljot og Knut Hamsun skulle reise til Finland, og bo der nesten et helt år. Deretter var planen å reise gjennom Russland og Kaukasus, til Kaspiahavet og tilbake over Svartehavet. Deretter til Tyrkia og videre nordover Europa – og hjem, hvor nå det hjemmet enn skulle stiftes. Selv i sitt andre ekteskap hadde ikke Bergljot noe hun kunne kalle sitt eget hjem.

Lørdag 22. oktober utferdiget politimesteren i Kristiania pass til dem begge, med visum til både Finland og Russland. Det var ikke mange dager til de skulle reise, forberedelsene gikk unna i ekspressfart. Men det var en annen begivenhet som tok like mye oppmerksomhet. Vi har tidligere sett at den finlandssvenske avisen *Hofvudstadsavisen* anmeldte romanen *Viktoria* like etter Hamsuns ankomst til Helsingfors. Så fersk var denne anmeldelsen, og så fersk var selve boken, at Hamsun ikke hadde vært til stede i Kristiania da utgivelsen fant sted. Han valgte å

forlate den norske hovedstaden onsdag 26. oktober 1898, tre dager før boken så dagens lys.⁶³ Det noe uforståelige bildet forsterkes av at han ikke hadde gitt ut bok i romanform siden 1894 med *Pan*, da forfatteren ble løftet opp til de store kunstneriske høyder med sin naturromantikk. Hvorfor ventet han ikke på *Viktoria*? Et brev fra Finland til venneparet Bolette og Ole Larsen i Bergen, forøvrig innledet med ukamouflert stolthet over de norske avisenes anmeldelser av *Viktoria*, gir heller ikke mye forklaring:

Kære Larsen og kære Bolette, Gud velsigne Dere og Tak for Anmeldelsen og for Brevet og trofast ihukommelse. Vi er kommet hid og skal være her en Tid, foreløbig til Vaaren. Hvis vi faar Raad til det, saa vilde vi jo saa inderlig gjerne ind i Rusland lidt, men det faar vi vel ikke Raad til. Og snakke Sproget kan vi heller ikke. Saa vi faar vel være rimelige. Du store Verden, hvor den Anmeldelsen var dejlig. Hør, kan Dere begribe, hvad det var for en norsk Avis - eller hvor det var -, som skrev, nu igen, at jeg var en "litterær Jonglør", som nu i mid sidste Bog havde slaaet mig paa Kærligheden? (...) – Nei, jeg var rejst fra Kristiania, før Bogen kom du, saa jeg kunde ikke faa skrive paa med Tak og Venskab i Evighed.⁶⁴

Sannheten var like mye at Hamsun aldri pleide å være til stede under lanseringen av egne bøker.⁶⁵ Hamsun var dessuten kommet til et punkt i livet, der to motstridende krefter i hans sinn i sterkere og sterkere grad drar i hver sin retning; tiltagende folkeskyhet og et umettelig behov for anerkjennelse. De reisende hadde altså god nok tid til å vente på *Viktoria*, men valgte å forlate landet. Det var heller ikke Finland som påskyndet avreisen. Det første reisemålet var nemlig Stockholm. Der ble de noen dager, fram til mandag 31. oktober. I Stockholm gjorde de en visitt til grev Birger Mörner og fru Anna Victoria Bring. Hamsunparet husket med glede dette besøket, der de sitter ute på Råholmen. Slikt blir det brev av, og ingen kan hilse vakrere enn Hamsun:

Min Hustru og jeg er riktig glade for, at vi kom til at vise din Frue den lille skyldige Opmærksomhed, hun fortjente den saa ærligt og meget mere ved sin yderst sjælfulde og skjønnne Sang. Bring hende venligst vores begges ærbødige Hilsen og Tak.⁶⁶

Den reisende Knut Hamsun hadde vært lenge på farten. Det var nesten tjue år siden han hadde besøkt foreldrene hjemme på Hamarøy i Nordland. Det var sjelden at han hørte noe nytt nordfra, men det kunne skje at en hjemlig nyhet dukket opp uten forvarsel. På et serveringssted i Stockholm kom Hamsun til å bla i en måneds gammel svensk avis, *Dagens Nyheter*, der han fikk øye på en begivenhet fra hjemlige trakter. Som ungdom hadde Hamsun vært kramkar på det vesle fiskeværet Tranøy, som ble brukt av fjordfiskere og anløpt av mindre lokalbåter fra bosettingene langs Ofotfjorden og i Salten. Innerst i Ofotfjorden lå Viktoriahavn, som ble viet oppmerksomhet i den svenske avisen. Her kunne Hamsun lese at et konsortium i Kristiania hadde kjøpt et større landområde, Fagernes, ved Viktoriahavn. Fjordbotnen hadde ikke mye storslagent fra skaperverket å vise fram, med ett strategisk og betydelig unntak, de naturgitte havneforholdene med isfri sjø gjennom hele vinteren. Dette skulle bli endestasjonen for den svenske jernbanen, Ofoten-Gällivarebanen, og det ble spekulert i at det etter hvert ville vokse opp en hel by der jernbanesporet stoppet. Dette skulle senere vise seg å bli en suksesshistorie, og beskjedne Viktoriahavn tok senere navnet Narvik.⁶⁷

Hos Birger Mörner kom Hamsun også over de første meldingene og annonsene om August Strindbergs drama, *Till Damaskus*, og han pakket med seg flere avisutklipp. Selve boken hadde han allerede kjøpt i bokhandelen på Sveavägen.

Jean Sibelius

Bergljot bar vann og skurte gulv, klærne skyllet hun flere ganger i et åpent råk i isen.⁶⁸ Innomhus var det matstell og alle de hverdagslige sysler, men uten pike til å hjelpe seg. I gode stunder kunne det høres litt småsang og klirring fra kjøkkenet. Bergljot var av natur en veldig rolig kvinne, og gikk bokstavelig talt stille i dørene. Stillheten hennes hadde slitt henne opp gjennom årene. Hun visste at vennene, de få virkelige vennene hun hadde, så på henne som innesluttet og umulig å bli kjent med for nye mennesker.⁶⁹ Men hun hadde tatt seg sammen de siste årene, særlig nå etter skilsmissen, eller etter giftemålet. Stillheten kunne noen gang være hennes beste venn, men den finske vinterstillheten var litt annerledes. I det rare huset var de tosomme, men like gjerne var de hver for seg. Dikteren hadde en jobb å gjøre, og en lang rekke tekstlige oppgaver lå på vent. Oppholdet i Finland skulle vies til studier og skriverier, og han var opptatt på flere hold; noveller, magasinartikler, leserinnlegg, oversettelse, konsulentuttalelser,

manusrevidering. Men det hendte at fru ble trukket inn i arbeidet; det var de beste dagene og da arbeidet de i tospann. Bergljot var tyskkyndig, og hennes språkkunnskaper ble til uvurderlig hjelp. Hun ble både sekretær og oversetter, høytleser og partner, i den omfattende tyske korrespondansen.

5. desember 1898 skrev Hamsun på tysk, etter Bergljots oversettelse, til redaktøren for det østerrikske kunsttidsskriftet *Ver Sacrum* i Leipzig. Han ville selge sin novelle, "Solens søn", som han hadde skrevet ferdig for vel et år siden. Hamsun har pusset litt på språket og gjort noen små endringer fra sitt skrivekammer på Villa Trollebo. Samtidig har han sendt selve novellen til sin tyske oversetter, fru Mathilde Mann.⁷⁰ Hamsun var sikker i sin sak, det tyske publikum liker hans tekster. Novellen kom da også på trykk året etter, med tittelen "Sohn der Sonne".⁷¹ I novellen *Solens søn* skildrer Hamsun en stakkarslig kunstmaler som lider seg smertefullt gjennom vinteren. I et parti av novellen får han voldsomme kvaler overfor sin sønn, som han ønsker aldri skal bli en "offentlig mand" som seg selv.

Hos alle offentlige menn ble sjelens kilder mudrete, disse personer ødelagdes ved å bli offentlig omtalt, offentlig godkjendt blant mange, av å høre andre beskjeftige seg med dem. Hvor fikk de ikke sit blikk, sin gang og holdning forfalsket ved denne evige utstilling. Men hans gutt han skulde så i jorden og høste. Intet var som å så og høste i muld. Han skulle også spares for noensinde å betre fremmed jord.⁷²

Her kommuniserer Hamsun med vår egen tids kjendismas, frivillig eller motstrebende, alt etter hvordan A- og B-kjendisen ønsker å tilfredsstille sitt ego. Men mest av alt hadde Hamsun med denne vesle novellen på mange måter kommet i gang med sin agrarmisjonering, som skulle ende opp med Nobelprisen for *Markens Grøde* 21 år senere. "Solens Søn" er på ingen måte et bilde av Hamsuns opphold på Råholmen, den er da heller ikke skrevet der. Men novellens pinefulle vinterdrakt kan likevel være et bilde fra vinter-Finland: "Med vinteren fulgte alltid en ond tid for ham, en lidelse som var som ingen annen og som ingen annen forstod. Bare synet av sne ropte død, ropte tilintetgjørelse inn i hans ører."⁷³

Hamsun-biografen Ingar Sletten Kolloen sier i sitt store tobinds-verk at Knut Hamsun skrev novellen "Erobreren", mens han oppholdt seg på Råholmen⁷⁴. På norsk ble "Erobreren" publisert i novellesamlingen *Kratskog* i 1903, og begynner slik:

Et selskap av unge mennesker rodde ut mod øen. Den ene av herrerne reiste seg stor og ung i båten og fremsa dikt; man kunne høre det fra land.⁷⁵

"Erobreren" handler om dikteren som bringes til de heftigste sinnsstemninger under beleiringen av kvinner. Jo mer uinntagelige de er, desto sterkere stiger rusen i ham og troen på at dette vil vare livet ut. Helt til han får dem ..."⁷⁶ "Erobreren" ble publisert på tysk i *Simplicissimus* i München, i 1899.⁷⁷

Bergljot og Knut Hamsun ga gjerne inntrykk av at de var isolerte, men sannheten er nok at de ikke bare levde som eremitter på Råholmen, selv om isen ofte var dårlig og været litt rufsete. De ble imponerende hurtig introdusert for en høyst interessant kunstnerisk og samfunnsengasjerende krets, og frekventerte det sosiale miljøet med stor selvfølgelighet. Det skulle faktisk etterhvert bli et ganske utsvevende år. Flere av de nye bekjentskapene skulle bli venner for livet, men likevel ikke nærmere enn at kontakten helst ble på brevnivå.

Et stamsted for den kulturelle elite i Helsingfors var Hotel Kämp, beliggende vis-a-vis Esplanadparken i hjertet av byen. De heftige festene på Kämp har gjennom alle år satt spor, og hotellet er blitt en ikke ubetydelig faktor i hele den finske kulturhistorien og finsk kamp for nasjonal selvstendighet. Hamsun trivdes godt i det spirituelle og politiske kunstnerlivet på Kämp. Her kunne han leve ut en privat side av seg selv, uten å miste ansikt. Hadde ikke hans navn vært kjent for hele kämpmiljøet fra før av, så ble det ettertrykkelig kjent nå. Hamsun var i sitt ess der han spanderte runde på runde, og han var overstrømmende i sin hyllest de ganger han selv ble påspandert en helaften. Som den majesteteten han kunne opptre som, var det aldri nei i hans munn når diktverk skulle deklameres. Hans glansnummer var sitt eget dikt "Feberdigte". Men han var god for langt mer. Bedre enn de fleste kunne han framføre Henrik Ibsens "Terje Vigen". Ingen kunne unngå å bli grepet av hans sterke røst og dramatiske framførelse, der han oppreist og bredbent, gjerne stående på et skinntrukket stilmøbel i restaurantens festavdeling, deklamerte det ibsenske eposet om englendernes blokade av norskekysten på midten av attenhundretallet.

Men ikke alt var like festlig i festsalongen. Hamsun mislikte etterhvert det han oppfattet som fru Bergljots flørtning og hjertelige tilstedeværelse. Vennene lot seg smigre av vakre Bergljot, hun var noe for seg selv i dette miljøet. Alle ville være nær henne, og hun var ofte eneste kvinne i selskapet. Bergljot lot seg rive med noen ganger i dette eksklusive selskapet, men hun fant det

urimelig at hun ble beskyldt for lettsindighet. Gjennom hele sitt liv hadde hun vært en langt mer ensom og nesten sky person, enn framfusen og – lettsindig. Men i utlendighet, og nygift som hun var, ville hun slakke litt på de strenge båndene hun så ofte hadde tøylet seg med. Og her på Kämp var det virkelig festlig, med all verdens sprell og påfunn rundt bordet. Fremmede gjester skulte ofte direkte vantro mot kunstnerbordet. Helsingforsboerne kunne heller ikke unngå å legge merke til den vakre, unge kvinnen for Norge, men kunne bli sjokkert av hennes ermeløse kjoler og sensuelle stil.

Etter slike byturer merket Bergljot stadig oftere Hamsuns bebreidelser. Hun som hadde hatt det så lystig inne i byen, ble engstelig for hjemreisen og nye dager på Råholmen. Etter hvert fant hun en glede i landskapet rundt på øya, og alt som rørte seg der ute. Særlig fulgte hun med småfuglene, svanene og noen dådyr som holdt til i krattskogen. Flere ganger la hun ut noen matrester, som hun tilfreds merket var borte neste gang hun gikk runden sin. Spor etter små dyreføtter og hastige vingeslag i snøen ga henne ro, småkreket var noen hun kunne gi litt moderlig omsorg. En gang hun var på bytur kjøpte hun med seg talg for noen ører, som hun hengte ut fra vinduet. Det skulle hun ikke ha gjort. Hamsun hengte seg voldsomt opp i hennes små prosjekter, dårlig kamuflert som en lekse i unødig pengebruk.⁷⁸

På denne tiden var Finland inne i en svært urolig politisk periode, med sterk russifisering og utrygge tilstander. Kunstnere, journalister, redaktører og politikere ble arrestert, fengslet og forvist etter de russiske myndighetenes forgodtbefinnende. Finland skrek etter sin egen nasjonale identitet og selvstendighet. I dette landskapet utmerket komponisten og tonekunstneren Jean Sibelius seg. Han skulle bli et symbol på den stadig voksende nasjonalkraften i landet, et symbol på det fedrelandske engasjementet. Sibelius komponerte en rekke patriotiske verk, mer eller mindre kamuflert. Ofte kunne hans verk være rene nasjonale demonstrasjoner. Hans musikalske epos *Finlandia* fra 1899 ble i særdeleshet en merkevare over alt finsk.⁷⁹ Jean Sibelius er en av Finlands fremste kunstnere gjennom tidene, og var i sin tid en levende gallionsfigur i et land som måtte tåle terrorveldet fra en fremmed stormakt. Trusselen om diktatur på den ene siden, og den ekstremt sterke nasjonalfølelsen på den annen side, var Finlands bakteppe da Hamsun entret scenen i Helsingfors. Og aller sterkest i dette ensemblet var komponisten Jean Sibelius, som Hamsun ble introdusert for tidlig, denne kalde vinteren 1898. På linje med Robert Kajanus, ble også Jean Sibelius en av Hamsuns musikervenner i Finland.

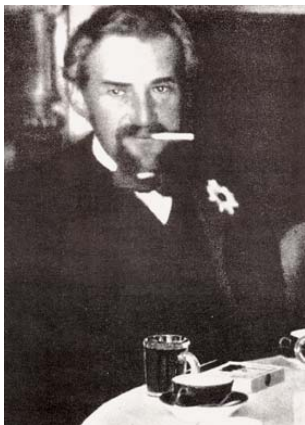

Stemningsbilde av Hotel Kämp fra 1887. Helt fram til vår tid har Kämp hatt en ledende posisjon i hovedstadens kulturliv.⁸⁰

Axel Galléns beskrivende Kämp-maleriet "Problem", med Merikanto, Kajanus og Sibelius. Maleren selv til venstre.⁸¹

Jean Sibelius var seks år yngre enn Hamsun, men hadde allerede opplevd voldsom suksess i hjemlandet. Torsdag 8. desember 1898 fylte Jean Sibelius 33 år. Det var én fest i rekken, men ikke mindre ble det et storslått selskap. Det går gjetord om festene til Sibelius. I et lystig lag der både Hamsun og Sibelius var hjertelig til stede, begynte noen av de finske herrerne å rive ned en ovn som sto i stua. Da Hamsun spyttet i nevene, og ville vise sine egne kjempekrefter, ble han kontant vist tilbake til stolen sin. Han var hedersgjest, han som var norsk. Ovnene rev de ned for hans skyld! De tok lag for lag og hevd i gulvet. En slik galskap imponerte selv Hamsun.⁸²

Kapellmester Robert Kajanus⁸³

Komponist Jean Sibelius⁸⁴

Forfatter Eino Leino⁸⁵

Flere år etter finlandsoppholdet minnes Hamsun sin finske venn Sibelius: "Han hadde grønne øyne, som så enda grønnere ut når han ble sint ...".⁸⁶ Jean Sibelius, på sin side, minnes også sin norske venn, i et intervju mange år etter deres felles tid i Helsingfors: "Han gjorde et kraftig inntrykk. Han var røslig, elegant kledd, skilte seg ut fra mengden. Men det var og noe kantet og uslipt over ham, han kunne sette seg ut over vanlige regler for god tone, være uhøvisk, eller tverr og avvisende. Hans markante personlighet kunne tidvis ikke være alle til lags - hvilket man godt kunne forestille seg om en Thomas Glahns åndelige far."⁸⁷ Etter at Hamsun forlot Finland reiste han videre gjennom Russland, Kaukasus og Tyrkia. Da han kom til Konstantinopel skrev han en hilsen til komponisten:

Sibelius.

*Du er i Musik,
i gylden Lyrik
en grønøjet gud her paa Jorden.
I Dobbel og Drik
et I med Prik,
et Under, en Fan i al Norden.
Knut Hamsun*

Konstantinopel, Bosporos 1899⁸⁸

Mange år etter finlandstiden slo Hamsun seg ned på gården Nørholm ved Grimstad. I en av stuene på Nørholm hang det i flere år, og henger kanskje fortsatt, en tegning som den svenske kunstneren Albert Engström har gjort, av Sibelius - og dedikert til Hamsun.

Alt var likevel ikke bare fryd og gammen mellom Sibelius og Hamsun i løpet av det knappe året de frekventerte hverandre i Finland. De to målte krefter på en måte bare sterke individualister av noen kunstnere kan tillate seg. Skulle det krangles en aften, var herrene dyktige duellanter. De øvrige gjestene ble knappast som våpendragere for hver sin helt å regne. Hamsun og Sibelius er beskrevet som to stykker hardved som støter sammen. Det blir lett mye støy, men ikke de store merker av det. Det ble strengt tatt aldri noe langvarig vennskap de to imellom. Året etter oppholdet i Finland sendte Hamsun noen dikt til Sibelius, i håp om at han ville tonesette

dem. Hamsun fikk aldri noen respons, og beklaget dette i et brev til en annen av vennene fra Finland: ”- Han kunne gjerne skrive Musik til dem for nu blir jeg berømt med min næste Bog.”⁸⁹ Jean Sibelius besøkte Norge for første gang i mars 1921. Det falt Hamsun tungt for hjertet at han ikke fikk besøk av mesterkomponisten. I et brev til en nær venn fra Finland, skrev han:

Kunde du tænke dig at besøke Norge engang? For saa er jeg her. Sibelius har været her (i Norge) men har ikke husket mig, har ikke kjendt mig, *du* vilde da ialfald nævne mig som et gammelt Minde.⁹⁰

Det er nok riktig at Hamsun ikke fikk besøk av Sibelius; brevet fra Hamsun er en troverdig kilde, selv omdet viser til komponistens norgesbesøk for over åtte år siden.. På den annen side kunne Hamsun være like dikterisk fristilt i sine brev, som han var i sine romaner og historier. I den store Sibelius-biografien av Erik Tawastjerna, er Sibelius' norgesbesøk skrevet slik:

Framme i Kristiania var han (Sibelius) mye sammen med Knut Hamsun. Vennskapet dem imellom ble knytt allerede på 1890-tallet, da Hamsun en tid var boende i Helsingfors. Sibelius syntes at Hamsun var en av de mest sjarmerende, kultiverte og spirituelle menneskene han noensinne hadde truffet, en grandseigneur, som savnet sin like i Norden.⁹¹

Flere år senere, i februar 1928, var Sibelius innkvartert på hotell i Berlin. Med seg hadde han Hamsuns nye roman *Landstrykere*, som han hadde kjøpt i Stockholm. Sibelius fant den storartet. Bak i boken skriver han til sin kone, Aino:

Da jeg har lest romanen, skal jeg hvis Du ønsker det, sende den. Det hadde vært interessant å høre hva Du synes om den. Språket er litt vanskeligere enn 'Lavrandsdatter', men moderne.⁹²

Wentzel Hagelstam og Ateneum

Det er på høy tid å introdusere Wentzel Hagelstam. Bokhandleren, forfatteren, redaktøren og journalisten Wentzel Hagelstam. Personligheten og politikeren Wentzel Hagelstam. Han var fire år yngre enn Hamsun, og skulle bli nordmannens nære venn gjennom hele finlandsoppholdet. Faktisk opprettholdt Hagelstam og Hamsun et nært forhold resten av livet, selv om de aldri traff hverandre fysisk etter Finland. Korrespondansen dem imellom er imponerende. Hagelstam må ha vært en mann etter Hamsuns vesen, med en stødige aura av kunst, fantasi og spenning rundt seg. Dessuten hadde han god økonomi. Den fargerike Wentzel Hagelstam hadde mange karaktertrekk som vi kjenner igjen fra flere av Hamsuns romanfigurer; både landsstryker og redningsmann. August og Geissler i en og samme person. Ikke langt fra Hamsun selv.

Annonse i dagspressen fra Hagelstams Bokhandel, eid av Hamsuns gode venn, Wentzel Hagelstam. Wentzel Hagelstam dreve en utstrakt virksomhet som bokhandler og forlegger, men ble utvist fra Finland i 1903. På denne tiden var Wentzel Hagelstam et velkjent navn i Nordens kulturliv.

Wentzel Hagelstam var en kjent skikkelse på byen. Med sitt markante flippskjegg, som ikke sto tilbake for den mest hardtstangende geitebuk, bare underlagt et minst like kraftig mustasjeparti, var han mann for sin hårpyrd. Han var en levende institusjon, med politisk og kunstnerisk teft, med et imponerende nettverk og ikke mist som sosial festløve og sjarmør. I politiske krangler var bukkeskjegget godt å gripe til, så han ikke skulle lette fullstendig fra bakken.

Hagelstams bokhandel, som forøverig lød samme navn, Hagelstams Bokhandel, var strategisk lokalisert i byen, i førsteetasjen på selveste Hotell Kämp. I annonser og henvisninger tar ikke Hagelstam seg engang bryet med å skrive opp adressen, som er bydningsfull nok i seg selv. Norra Esplanadi var tross alt paradegaten, da som nå. Nei, Hagelstam ville assosieres med Hotell Kämp, intet annet.

Knut Hamsun skrev flere ganger Wentzel Hagelstam inn i reiseskildringen *I Eventyrland*.

På den måten hedret og udødeliggjorde Knut Hamsun sin gode venn fra Finland. Dette var kanskje takken for at Hagelstam hyppig inviterte Hamsun og frue på middag og selskap. Bare været og isen holdt mål, takket de oftest ja. Hagelstam var med over alt der det skjedde noe i Helsingfors, med personlig nettverk ut til hele det moderne kunstmiljøet, pressen, politikken og samfunnet som sådan. Han var det naturlige midtpunkt og samlingssted, både i alvorstunder og i fest. Og det manglet ikke på festlige anledninger. De turbulente tidene gjorde sitt til at folk søkte sammen. Det ble aldri slutt med å diskutere politikk, og det ble aldri slutt på nye historier om overgrep og fortvilelse. Det ble heller ingen ende på fantasifulle ideer og forslag, som i kunstens navn skulle kaste russerne og tyranniet ut av landet. Snurrebartene og de stive skjortesnippene dro seg lenger og lenger oppover, etterhvert som drammene og dristighetene stimulerte herrenes overmot.

Selv for en festløve som Hagelstam kunne all denne festingen bli slitsom. Han klaget en gang over dette til Hamsun, og sa at han sov veldig dårlig for tiden. Historien skal ha det til at Hamsun spurte om Hagelstam noen gang for alvor prøvde å få lagt seg.⁹³

De to venneparene gjorde også en reise ut av Helsingfors, og besøkte Wentzel Hagelstams barndomshjem, gården Vesterkulla i Helsingfors. Dette var en av flere reiser Bergljot og Knut Hamsun hadde utenfor hovedstaden. Ute på landsbygda fikk Hamsun oppleve en helt annen verden enn det urbane og selskapelige hovedstadslivet. Den finske bondestanden var enten storgårdene, med velstand og rikdom, eller de små husmannsplassene, "torpene", under fattigslige kår. De eiendomsløse jordsliterne var underkuet og forkomne, og kunne være et voldsomt syn for byborgere på landstur. Hamsun kunne likevel kjenne seg igjen i mye av elendigheten han så ute på bygda. Han hadde selv smakt fattigdommens tyranni på kroppen. Men den finske armoden var annerledes, de fattige var fattigere, torperne eide knapt seg selv. Hagelstam kunne fortelle Hamsun om strevet på den finske landsbygda, og det som til forveksling lignet på det russiske livegenskapet.

Bokhandler Wentzel Hagelstam var på Hamsuns tid også kjent som redaktør og utgiver av *Ateneum*; et eksklusivt og ambisiøst kunst- og litteraturtidsskrift. *Ateneum* hadde ikke noen lang levetid. Første nummer så dagens lys 14. januar 1898, på 80 års-dagen til den finske forfatteren Zachris Topelius, samme år som Hamsun kom til Finland. *Ateneum* holdt et meget høyt nivå, med bare anerkjente forfattere som skribenter. Men på et punkt var tidsskriftet fullstendig overlegent; nemlig illustrasjonene. Det ble flere ganger benyttet originaletsinger. Kunstneren

Axel Gallén ble engasjert som kunstnerisk redaktør fra 1901. *Ateneum* fikk fem ærerike år, og i 1903 måtte virksomheten innstilles. Det er av interesse å nevne at da *Ateneums* andre nummer kom ut i april 1898, var det to nekrologer i tidsskriftet. To av Finlands litterære høvdinge var nettopp død: Åttiårsjubilanten Zachris Topelius og Karl August Tavastjerna. Sistnevnte betraktelig yngre, født ett år etter Hamsun.

Hagelstams mål med *Ateneum* var i all hovedsak fedrelandssinnet og nasjonalromantisk. Dessuten ville han gjennom *Ateneum* åpne vinduet mot Skandinavia, slik at tidsskriftet kunne bli et ledd i Finlands kamp for sin særstilling i det russiske rike. Hagelstam ville knytte kunstneriske bånd vestover, på bekostning av det russiske. Wentzel Hagelstam hadde stor tro på kunsten og kunstnerens rolle i det viktige politiske arbeidet som Finland sto foran. Ikke minst var kunsten viktig for å informere nabolandene og resten av Europa om det forferdelige som holdt på å skje i Finland. Som et synlig resultat av Hamsuns finlandsopphold, og vennskap med Wentzel Hagelstam, blir det i årene som kommer trykt flere artikler i *Ateneum*, signert Knut Hamsun. I det første nummeret i 1901 kom artikkelkvartetten "Oplevde Smaating", som inneholdt novellene "Rædsel", "En Gaderevolution", "Et spøkelse" og "Paa Prærien". I nummer syv i 1901 trykker *Ateneum* novellen "En Ærkeskjælm". I det samme nummer har dessuten Hjalmar Christensen et essay om "Knut Hamsun som dramatiker". Hjalmar Christensen var fast medarbeider i *Ateneum*.

Hagelstams store beundring for Hamsun, og Hagelstams store innsats som døråpner til det kunstneriske Helsingfors, ble belønnet med smiger. I et brev til redaktøren skrev Hamsun om *Ateneum* som "å være uten sidestykke i dansk og norsk litteratur, - den svenske kjenner jeg nok ikke".⁹⁴ Hamsuns neglisjering av svensk litteratur er bare en morsomhet. Dette var like før forrige århundreskifte, og både Finland og Norge hadde sine problemer med å løsrive seg fra uønsket union. Begge var underlagt en overmakt, om enn med svært ulik dimensjon. Den norsk-svenske konflikten var som en bygdekrangel å regne, sammenlignet med den alvorlige trusselen som hvilte over Finland. Hamsuns svenskevits er en tapper trøst i en vanskelig tid. De visste å sette pris på hverandre, Hamsun og Hagelstam. En måned etter at Hamsun forlater Finland, ankommer dikteren Konstantinopel, den tyrkiske hovedstaden. Den første han skriver til er nettopp Hagelstam:

Vi er her. Vi er lykkelig - d.v.s. ulykkelig - sluppet igennem Ruslands Væggelus,
Kaukasiens Hede og Sortehavets endeløse Nætter og Dage, vi er *her*. Nu føler jeg Trang

til at række dig min lille adelige Haand og sige Goddag og Tak for sidst. Det er i min fortumlede Hjærne mindst et Aar, siden vi forlod Finland. Jeg paastaar iblandt, at det er tre Aar siden, men da siger Bergljot, at jeg overdriver. Lov mig, at vi træffes i Danmark; jeg skal vente paa dig der i et Aar, i to, tre, - nei, ikke mere. (...) ⁹⁵

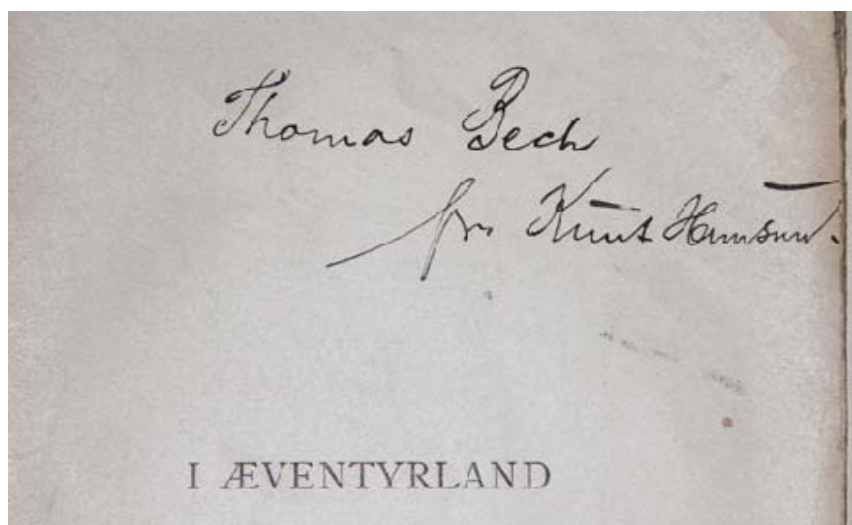
Dette skulle som sagt aldri skje, de så hverandre ikke igjen, selv om de begge satt stor pris på vennskapet. Det å sette pris på hverandre kan også ha sin bokstavelige form. Hamsun skulle komme til å trenge hjelp fra sin finske universalhjelper før han ante det. I slutten av september 1901 får Wentzel Hagelstam et alarmerende brev fra sin norske venn, denne gang med avsenderadresse Belgia:

Kære Hagelstam, jeg er saa forførdelig nedtrykt. Som du maaske husker, havde min Hustru nogle Penge. Af disse er der brugt nogle Tusinder. Dette pinte mig saa usigelig, at jeg ikke kunde arbejde mere. Da min Kone rejste til Helgeland, tog jeg af hendes Penge uden hendes Vidende og rejste hid til Spillebanken i Ostende forat prøve at vinde nogle Tusinder paa Rouletten. Dette er totalt mislykket, jeg har tabt 13 000 Francs. Herre Gud og Fader, hvad skal jeg gøre, Hagelstam? Jeg tør ikke komme hjem igen. Du aner ikke, hvad jeg gennemgik endog før dette kom paa, - og nu er alt Haab ude. Kære, kære Hagelstam, jeg bønfalder dig om Hjælp. Du er nok ikke rig selv naturligtvis; men jeg har aldrig set din Mage til at sætte en Ting i Gang og faa Interesse vakt hos dine Venner. Brug nu din Indflydelse, og Gud skal velsigne dig. Uno er rig, andre er rige, naar du beder dem, vil de redde mig. Ved Gud i Himmelen, de skal ikke tabe en Øre. Jeg vil gøre en Turné og holde Foredrag i Skandinavien, og da tjener jeg Penge. Jeg skal betale hver Hvid tilbage og Renter med. Nej, jeg tør ikke rejse hjem igen, Hagelstam, red mit Navn og mit Liv. Jeg har gennemgaaet en Sindslidelse saa utrolig, siden jeg kom her, at jeg ikke længer holder det ud og min Sjæl er uden al Balance. Vær saa inderlig snil at svare mig telegrafisk og trække af paa Honoraret for Artiklerne. Min Adresse er Hotel Londres, Ostende. Jeg tæller Timerne, til dit Svar kommer. Er ikke Uno og de andre hjemme, saa telegrafer til dem paa min Regning. Gud velsigne dig, 13.000 Francs! Tal med 20 Venner om Bidrag eller Navn til et Laan. Jeg er ikke uærlig, jeg betaler alt. Tilgiv mig denne store Bøn! Din Knut Hamsun ⁹⁶

Saken var den at Hamsun hadde tydd til casinoet, en smule hazard, for å gjøre seg rik og uavhengig i en fart. Han hadde gjennom hele livet vært svak for gambling, og gamblingens mekanismer. Det å satse, det å tørre. Særlig et godt slag poker, ble en følgesvenn gjennom hele livet. Men i Ostende i Belgia gikk det over stakk og stein. Han tapte alt, og det han tapte var Bergljots formue. Hagelstam satte seg umiddelbart som mål å redde Hamsun i hans utsatte pekuniære situasjon, og greide det. Hamsun visste hvem han skulle gå til, og ble også denne gang reddet ut av marerittet. Det var ikke første gang Hamsun hadde pengeproblemer, og det skulle heller ikke bli siste gang. Som oftest var situasjonene selvforskyldt.

Hamsun og Hagelstam holdt altså kontakten på flere plan etter finlandsoppholdet og reisen gjennom Russland, Kaukasus og det nære østen. Det er høyst sannsynlig at Hamsun har skrevet om eventyrreisen sin til Hagelstam i ettertid, med storslått fortellerkunst og varme anbefalinger. Våren 1902 reiser nemlig Hagelstam med sin kone Marie (Mascha) von Bergmann til mange av de samme områder som Hamsun, med Kaukasus som reisens bokstavelige og innholdsmessige høydepunkt. Hamsun har i sin kaukasusbok flere litterære betraktninger om den russiske mesterforfatteren Leo Tolstoj. Selv om han både hadde hatt tid og god grunn til å besøke Tolstoj, reiser han anonymt forbi. Hagelstam derimot, tar seg tid til å besøke Tolstoj i Moskva. Også dette et symbol på Wentzel Hagelstams navn og imponerende nettverk.

Hilsen til svigerfar Thomas Bech, fra forfatteren. I *Æventyrland*, med undertittel *Oplevet og drømt i Kaukasien*, kom ut i 1903. Knut Hamsun og Bergljot hadde da vært gift i fem år, og blant annet reist sammen gjennom Russland, Kaukasus og Det nære Østen, som resulterte i denne reiseskildringen.⁹⁷

Det ble også bok fra Hagelstams hånd: *Genom Ryssland, Kaukasien-Krim-Konstantinopel. Resminner*, utgitt i Stockholm og Helsingfors samme år som Hamsuns bok, *I Eventyrland*, i 1903. Disse to bøkene er imidlertid svært forskjellige i både stil og form. Hagelstams bok er lavmælt og faktaorientert, mens Hamsuns bok er en personlig reiseskildring med mangfoldige sprang ut i det skjønnlitterære. For Wentzel Hagelstam skulle akkurat dette utgivelsesåret, 1903, komme til å bli en kombinasjon av merkeår og mørkeår. Ikke nok med at hans reiseminner fra Kaukasus kom ut og at *Ateneum* ble innstilt. Han måtte også rømme landet. Den russiske generalguvernøren i Finland, Nikolaj Bobrikov, hadde med sin diktaturfullmak for alvor satt inn store krefter for å undertrykke opposisjonen mot russifiseringen. Han hadde myndighet til å arrestere eller landsforvise hvem han ville. Det kom ikke som noen overraskelse at Wentzel Hagelstam var blant de som kom i unåde hos de russiske makthaverne, og den 30. april 1903 kom en illevarslende melding på trykk i *Hufvudstadsbladet*: "Forbud mot opphold i landet". Under denne dramatiske overskriften ble det bekjentgjort at en navngitt gruppe finlendere ikke hadde tillatelse til å oppholde seg i generalgouvernementet Finland, de var regelrett utvist. I dette høyst ansette selskapet var det bankdirektører, studenter, hofråd og godseiere, men også bokhandleren Wentzel Hagelstam.⁹⁸ Han ble anklaget for å være aktivist og for å ha publisert ulovlig politisk litteratur. Etter hjemkomsten fra sin kaukasusreise flyttet han fra Helsingfors og ut på landet for å komme i sikkerhet. Men i april 1903 måtte han altså flykte, og satte kursen til Sverige. Hagelstam var ikke den eneste finske presse- og litteraturmann som enten ble fengslet, utvist, deportert eller måtte flykte. De russiske myndighetene i Finland var nådeløse. Den politiske situasjonen i Finland ble mer og mer kjent i utlandet. Fra Norge ledet Bjørnstjerne Bjørnson an med sine profinske dikt, der han skarpt fordømte de russiske overgrepene. Wentzel Hagelstam tok initiativ til et felles takkebrev til Bjørnson, underskrevet av flere finske eksil-kunstnere bosatt i Stockholm. Brevet ble avsluttet slik:

Mottag, storman i ett fritt land, de förtryctas tack för Er vackra gärning.

Wentzel Hagelstam flytter like etter til Paris, der han fra 1904 arbeider som korrespondent for *Hufvudstadsbladet*. Først i 1922 flytter han tilbake til Finland.

En detalj i forholdet mellom de gamle vennene fra Helsingfors gjennom ti måneder i 1898 og 1899, er et brev Hagelstam sendte Sibelius mange år senere:

Kände du Knut Hamsun i tiden? Jo, eftersom han skrivit till mig om dig. Jag har många brev av honom. Naturligtvis telegraferade jag till hans 70-årsdag i somras och fick följande rader till svar: "Kjaere Hagelstam, bara vent til du selv blir 100 aar og Olding, saa blir du dypt nedslagen over hvert Födelsesdagstelegram!"⁹⁹

På et postkort Hamsun sender Hagelstem ennå senere, understreker han finlenderens berømmelse, og skriver på adressefeltet:

Kjendt av alle, men hans adresse er Petersgatan 1, Helsingfors.

Like før jul i 1929, sendte nordmannen et brev fra Nørholm:

Gamle kjære Ven.

Jeg har i mange Aar ikke orket at læse det som skrives om mig av ros og Velvilje, saa det maa du undskylde. Men en Hilsen fra dig og vaare yngre Dager er kjær. Aa Gud om jeg hadde Halvdelen av min Friskhet fra Helsingforsdagene! Nu ligger jeg igjen, denne Gang av en riktig ussel Skitsykdom som kaldes Forkjølelse, men som hos mig varer i Maaneder og avkræfter mig. Jeg skriver dette fra Sengen.¹⁰⁰

Dette skulle bli Hamsuns siste kontakt med sin finske venn og kollega fra slutten av attenhundretallet. Wentzel Hagelstam døde den 12. april 1932.

Maleri av Wentzel Hagelstam og den cubanske revolusjonshelten Che Guevara.¹⁰¹

Albert Edelfelts akvarell av
Wentzel Hagelstam.¹⁰²

I dag lever Hagelstams navn videre i det boklige Helsingfors. Wentzel Hagelstams grandnevø, Cecil Hagelstam, driver et anerkjent antikvariat, under navnet "Hagelstam Antikvariat". Inne i butikken henger to store oljemalerier. Det ene av gamle Hagelstam, det andre av Che Guevara. Side om side, to krigere.

Aleksander Slotte

Hamsun hadde alltid vært en seriøs konsument av aviser, så også i Helsingfors. De svenskspråklige avisene var til stor hjelp for Hamsun, slik at han kunne sette seg inn i forholdene i Helsingfors og Finland, uten å kunne det finske språket. Riktignok var det en stri tårn å få avisene i hus, men med en voksende krets av bekjente ble det stadig hyppigere levering. Noen ganger var han selv over til fastlandet, andre ganger kom det bud eller vennebesøk. Fortsatt var det full vinter, fortsatt var det skrivestunder ute på Villa Trollebo og fortsatt var det nye mennesker som kommer inn på livet til Hamsun-paret. Den berømte forfatteren var som et lim for de mange skrivende i den finske hovedstaden, og Hamsun lot seg gjerne bruke. Særlig lot han seg sjarmere av de som uttalte seg forstandig om hans diktergjerning.

En av de aller første som hyllet Hamsun, har vi sett var kultureddaktøren i *Hufvudstadsbladet*, Alexander Slotte. Mer enn noen hadde han ventet på at Hamsun skulle bosette seg i Helsingfors. Slotte var halvannet år yngre enn nordmannen, og ble som Wentzel Hagelstam en av Hamsuns nære venner under oppholdet i Finland. Alexander Slotte var en av

svært få i den nye, finske kretsen som Hamsun kjente fra før. Det kunne være til stor hjelp, for dem begge. Alexander Slotte var selv forfatter, og snakket flere ganger med Hamsun om et skuespill han gjerne ville prøve på norske scener. Hamsun stilte velvillig opp, og mente han kunne gjøre et forsøk med å presentere dramatikerens for sine bekjente i hjemlandet. Skuespillet het *Bengt Sved*, og var akkurat ferdigskrevet. I et brev til Slotte skrev Hamsun i midten av desember:

Kære Hr. Slotte, hvis De har færdigt det Skuespil, De talte om, og som De tænkte at tilbyde Kristiania Teater, vil De kanskje tillade mig at sende det til Teaterchefen. Dette burde da ske jo før jo heller - efter denne Sæsons Udløb kommer der nemlig ny Chef til Teatret, og ham kan jeg for min Part intet vente af.

Vi er nu næsten kommer i Orden paa Trollbo. Vær saa venlige begge to at se ud til os engang, en Søndag for Eksempel, naar De er fri. Vi skulde være meget taknemmelige og glade for det.

Knut Hamsun

Jeg har Postfack 54¹⁰³

Den nye teatersjefen som Hamsun henviste til var Bjørn Bjørnson. Hamsun kjente godt til Bjørn Bjørnson fra hele 1890-tallet. I et brev tre år tilbake beskrev han mannen slik:

... men lille Bjørn kender jeg derimot - nok. Vi er slet ikke Uvenner, men den Mand [...] er vi hjemme saa glade for, at vi nu er kvit, at De tror det slet ikke. [...] Manden kan jo ikke klare sig mere end maadeligt i Indenadlæsning engang. Men han er Søn af gamle Bjørnson.¹⁰⁴

Denne beskrivelsen av seg selv kjente Bjørn Bjørnson godt til, og det visste også Hamsun. Derfor hastet det med å sende Slottes skuespill til den gamle teatersjefen, hvis det skulle være noe hjelp i Hamsuns følgebrev.

Teatersjefen som Hamsun kjente var Hans Schrøder ved Christiania Theater, som i tjue år hadde ledet teateret. Da Christiania Theater i 1899 ble revet og det nye Nationaltheatret bygd på ny tomt, ble Schrøder etterfulgt av Bjørn Bjørnson, som tidligere hadde vært både skuespiller og

instruktør ved teateret. Hamsuns plan med Schrøder lyktes ikke. Det var for kort tid til han skulle avløses, og Schrøder kunne derfor ikke sette opp stykket. Men på eget initiativ ga han Slottes stykke til det nye regimet på teateret, dog uten at stykket noen gang ble framført.

Hamsun og Slotte snakket mye om skuespill denne vinteren, bare det bød seg en rolig anledning. Rundt dem stullet gjerne finlenderens barn, og Hamsun likte å sitte med den lille sønnen Xavier på fanget, gyngende i gyngestolen midt på stuegulvet. Slottes barn, Xavier og Anna-Lisa, hadde fått et nytt sett onkel og tante i det nygifte paret fra Norge, og de voksne hadde like stor glede av hverandre. Hamsun lånte mange bøker av Slotte, som hjelper til med arbeidet for å finne et annet bosted i byen. Ikke minst Bergljot fikk trøst og oppmerksomhet fra sin nye venninne. I årene som kom ville Alexander Slotte mer enn å være journalist og forfatter. De mange kveldene med Hamsun inspirerte Slotte, og de to herrene hadde ganske lik oppfatning av datidens samfunns- og kunstbilde. Det første utslaget av Slottes teateriver var etableringen av det såkalte Folkteatern. Det skjedde under Hamsuns finlandstid, og nordmannen fulgte engasjert med på Slottes teaterprosjekter. Senere ble Slotte leder for Svenska Teaterns elevskole. Han skrev også flere skuespill; dramatikkk som i all hovedsak var preget av en sterk bondekonservatisme, med en svensk nasjonal holdning. Alexander Slotte hadde som mange av hans samtidige en genuin interesse for det etnografiske; folkelivsskildringer.

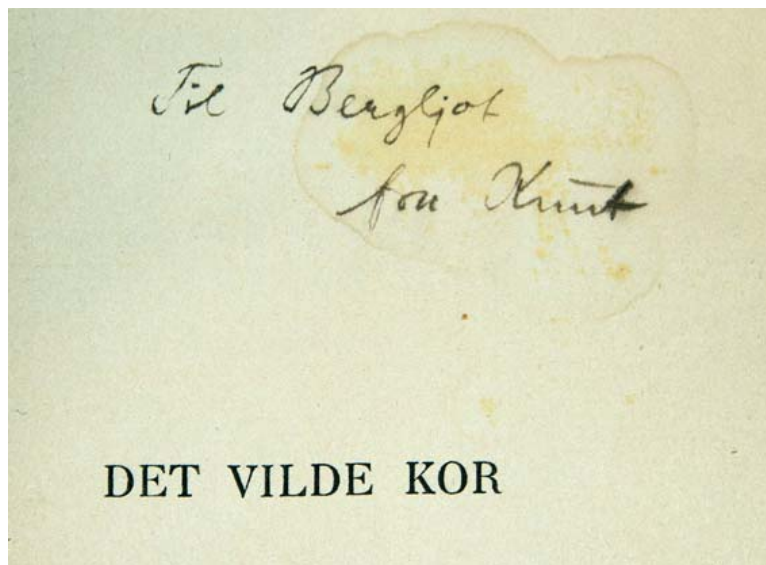
Også Hamsun lot seg inspirere av samtalene om drama, skuespilleri og teater, og begynte i denne perioden arbeidet med sitt eget nye skuespill, versedramaet *Munken Vendt*. Tett før jul skriver han i en hilsen til venner i hjemlandet at han ”går og laborerer på en stor bok som skal ta meg 2 år”.¹⁰⁵ Det var ikke så langt unna sannheten. *Munken Vendt* ble ferdig i juni 1902. Som litterært uttrykk er *Munken Vendt* et versedrama, en komplisert og ufattelig krevende form. Hamsun var stor beundrer av Henrik Ibsens storslåtte versedramaer, helteballaden *Terje Vigen* og mesterverket *Peer Gynt*. I sin tid var disse Ibsen-stykkene nærmest revolusjonerende, og ble for mange to nasjonale epos. De var det norske og det stolteste, de var mulighetenes epos. Men på Hamsuns tid, der han satt ute på holmen sin, tretti, førti år på overtid, var denne litterære formen dessverre gått av mote.

Hamsun-forskeren Robert Ferguson gir denne beskrivelsen av *Munken Vendt*:

Stykket er et av Hamsuns minst kjente verk og var ment som første del av en trilogi der han skulle belyse de tre stadier i individets forhold til Gud - opprør, resignasjon og

levende tro. Med sine åtte akter og innlagte dikt og sanger, representerer stykket mer en seier for Hamuns vilje enn en løsning på formspørsmålet. Kristianias kritikere reagerte med beundring og respekt, men stykket var altfor langt til å kunne settes opp, og det mest konkrete resultat av det anstrengende arbeidet med den bundne forms barokke innviklethet, var alle diktene og sangene (framført av Sven Herlufsen) som Hamsun kunne ta med i diktsamlingen *Det vilde Kor* i 1904.¹⁰⁶

Det vilde kor, med hilsen "til Bergljot fra Knut".¹⁰⁷ *Det vilde kor* er Hamsuns første diktsamling, og kom ut i april 1904. På denne tiden gjorde Hamsun seg ferdig med byggingen av villaen i Drøbak, der mor, far og lille Victoria blir boende i bare tre måneder.¹⁰⁸

Etter hvert som Bergljot og Knut Hamsun ble kjent med flere og flere i Helsingfors, ble de også mer kjent med den politiske uroen som lå over Finland. De hadde hørt rykter og kommentarer, uten helt å skjønne bildet. Det var særlig i festlige lag det ble fortalt historier som hadde en uhygge og fremmed tone over seg. De ble derfor skrekkblandet fascinert av alt det som skjedde rundt dem, alt det politiske og alt det spente. Det frie ord var truet, og de fleste av Hamsuns venner var til stadighet overvåket og utsatt for myndighetenes ubehagelige oppmerksomhet. Spenningen la likevel ingen demper på selskapelighetene; tvert imot, det egget folket, spenningen nærmest flammet rundt det finske festbordet. De store linjene i politikken var én sak, den talte Hamsun ikke gjerne om. Men detaljene var en annen sak. Et stykke ut i desember skrev Hamsun til en venn hjemme i Norge: "Vi faar absolut ikke Whisky her, Whisky er ved Lov forbudt i Fyrstendømmet, men vi faar Cognak og Vin og Øl."¹⁰⁹ Dette er første gang Hamsun nevner et snev av den spesielle situasjonen i Finland. I 1898 var Finland et autonomt storfyrstedømme innenfor det russiske rike. Denne statusen var fra 1809, etter den svensk-russiske krigen i 1788-

90, da Sverige måtte avstå hele Finland til den russiske tsar Alexander I. Denne perioden, autonomstiden, som begynte så bra med økonomisk og kulturell blomstring for Finland, skulle utvikle seg til en mer og mer spent politisk situasjon. På Hamsuns tid i landet var Finland å forstå som okkupert av naboen i øst, og styrt som et diktatur. Ytringsfriheten var under kraftig trykk, sensuren var uutholdelig. Pressefolk og kunstnere slåss med hele sitt arsenal av pennespisser og malerpensler, de følte at hele nasjonen sank ned i intet på grunn av den russiske undertrykkningen. Brutalitet og overgrep var blitt dagligdags. Det brant en voldsom ild under Finlands kulturelle selvstendighet, hele finskheten var truet.

Med et slikt bakteppe nærmet julehøytiden seg, og hjemme på Råholmen var det fredelig. Det gjensod ett år av nittenhundretallet. Hamsun benyttet høytiden til skrivearbeid, han hadde mange jern i ilden. Et viktig oppdrag var revideringen av gjennombruddsromanen og mesterverket *Sult*, som fikk ham til å minnes sitt livs høydepunkt som forfatter. I åtte og et halvt år hadde han nå vært en offentlig kjent forfatter. I egne øyne har han vært forfatter og skribent i hele sitt liv. Men det var *Sult* som løftet ham opp og fram. Nå var tiden moden for et nytt opplag på gjennombruddsromanen. Hamsun brukte mye tid på den fornorskede utgaven, som forlaget skulle gi ut like over nyttår. *Sult* var i utgangspunktet skrevet på pur dansk; språket for all norsk litteratur på denne tiden. Men ikke bare språket ble gjennomgått. Hamsun gjorde en lang rekke små endringer i selve teksten. Dette skulle Hamsun fortsette med i hele sitt liv, og med alle sine bøker.

I forbindelse med revideringen av *Sult* skrev han den 9. januar til sin forlegger Albert Cammermeyer, hjemme i Norge:

Jeg foreslaar deri et Par Forandringer, bl.a. Ombytning af det Tysk stærkt smagende Ord *Forfatter* med *Digter*, der er noget bedre. Men naturligvis maa De skrive, hvad De selv finder bedst; jeg tror dog at *Digter* er sprogligt rigtigere og er fyldigere.¹¹⁰

Fem måneder tidligere hadde han skrevet noe av det samme, under et selvfokuserende blikk på sitt forfatterskap:

Aa Gud, hvor dette Skriveri nu byder mig imod. Jeg er træt af Romanen, og Dramaet har jeg altid foragtet; jeg har begyndt at skrive Vers nu, den eneste Digtning, som ikke er baade pretentiøs og intetsigende, men bare intetsigende.¹¹¹

Romanen *Sult* inneholder også en smakebit av Finland. Utgangspunktet for romanen er en navnløs jeg-person som går omkring og sulter i Kristiania, ”denne forunderlige by som ingen forlater før han har fått mærker av den ...”. Men jeg-personen må likevel forlate byen for å kunne fortelle om den. Han må skape den viktige distansen, og derfor reiser han ut av byen, ut av landet, på bokens siste side:

Jeg kom ned til Jærnbanebryggen igjen.

[...]

Jeg sitter der og stirrer på "Copégoro", barken med det russiske flagg. Jeg skimter en mand ved rækken; bakbords røde lanterne lyser ned på hans hode og jeg reiser mig op og taler over til ham. Jeg hadde ingen hensigt med å tale som jeg gjorde, jeg ventet heller ikke å få svar. Jeg sa:

Seiler De iaften, kaptein?

Ja om en liten stund, svarer manden. Han talte svensk. Så var han vel finne, tænker jeg.

Finland var som kjent et russisk storfyrstedømme mellom 1809 og 1917, så koblingen er logisk.

Men ikke så bokstavelig talt likevel. Det vil si, hovedpersonen tenkte ikke tanken i 1890, da boken kom ut første gang. Da sto det skrevet:

«Sejler De iaften, Kaptejn?»

«Ja, om en liden stund, » svarer Manden. Han talte Svensk.¹¹²

Tanketillegget om at kapteinen nok var finne ble lagt til mens Hamsun satt ute på Villa Trollebo og reviderte *Sult*. Ingen stor detalj, men en tydelig finsk knagg.

Revideringen av *Sult* på tampen av 1898 var omfattende. Vel to hundre setninger ble endret, enten ved at ord ble byttet, ord ble strøket eller ord ble lagt til. Noen ganger ble hele setninger strøket eller skrevet inn. Fornorskningen utgjør ikke noen nevneverdig andel av disse korrigeringene, og de er heller ikke gjennomført i sin helhet. Noen ganger har et dansk-norsk ord

overlevd, mens samme ordet litt tidligere i teksten er tydelig fornorsket. Korrigeringsene tyder heller ikke på noen gjennomført litterær forbedring. Der Hamsun virkelig har bidratt til nyskriving av mesterverket har han brukt bredsidens av tømmermannsblyanten, altså strøket tekst. Ylajalis pupper ble for sterk kost, så han strøk:

«Ja, lad mig faa kysse Dem paa Brystet først, saa.»
«Er De gal? Saa, begynd nu!»
«Nei, kære, lad mig nu faa Lov til det først! »
«Hm. Nej, ikke først ... Siden kanske ... Jeg vil høre, hvad De er for et Menneske ... »¹¹³

Det galante eventyret med Ylajali var én passasje, som Hamsun utelot, og som siden har forblitt utlatt. En annen passasje der Hamsun legger bånd på seg, under revideringen på Villa Trollebo, er når det skulle konverseres med Vår Herre. *Sult* inneholder en harmdirrende dommedagspreken til skaperen, nærmest personlig fra Knut Hamsun til Gud. Ti år etter bokens førsteutgave ble dette for sterk kost for dikteren, og han lar tømmeblyanten også her stryke store deler av utbruddet. Slik blir *Sult* i mange år uten denne talen, helt til Gyldendal i jubileumsåret 2009 gir ut Knut Hamsuns samlede verker, og da kommer tordentalen tilbake. Originalen begynte slik: ”Jeg siger dig, du Himlens hellige Ba'al, du er ikke til, men hvis du var til, saa skulde jeg bande dig slig, at din Himmel skulde dirre af Helvedes Ild.”¹¹⁴

Forøvrig ble hele boken etter hvert omskrevet rent syntaktisk og ortografisk, der også grafiske elementer som avsnittsmarkeringene er endret. Sitatteknisk er det endring fra anførselstegn til replikktegn. Det er alt i alt blitt en reell annen versjon, ikke bare en andreutgave.¹¹⁵ Den finske deltakelsen i *Sult* behøver ikke å være ferdig med nyskrivingene, eller historien om "Copégoro". Den kvinnelige hovedpersonen i boken fikk som kjent navnet Ylajali. Det er jeg-personen selv som står for navnevalget:

Vet De hva jeg har kalt Dem? Jeg har kalt Dem Ylajali. Hva synes De om det?
En sådan glidende lyd ...
Ylajali?
Ja.
Er det fremmede sprog?
Hm. Nei det er ikke det heller.
Ja det er ikke stygt.

Efter lange forhandlinger sa vi hverandre våre navn.¹¹⁶

Vi lesere får aldri vite de egentlige navnene. Ylajali blir værende Ylajali, finskklingende Ylajali. I *Sult* tilskrives Ylajali også en oppdiktet far, agent Johan Arendt Happolati, som etter sigende hadde vært minister i ni år i Persien. På nytt et finskklingende navn, og mer enn det. Det er faktisk et finsk ord som heter 'happolathi', og betyr 'syrenes'. Altså 'syre', med suffikset 'nes'; syrenes. 'Happolathi' er ikke det mest kraftfulle ordet i det finske vokabular, så rent språkmessig er det nok mer sannsynlig at tilfeldighetene har spilt oss et finskassosierende puss. *Sult* forteller forøvrig oss lesere at agent J. A. Happolati var den stolte oppfinner av den elektriske salmeboken, med elektriske bokstaver som kunne lyse i mørke! Spekulasjonen om Happolati som finlender blir på den annen side forsterket når man vet at Hamsun har benyttet etternavnet tidligere, bare skrevet med en minimal vokalendring, fra Happolati, til Happalati, i novellen "På Tourné" fra 1886: "... finlenderen, den gamle avsatte skipper, Happalati, som sitter hver dag ude på fæstningsbryggen og røger skråtobakk av en træsnadde og græder ..."¹¹⁷ På linje med små episoder fra *Sult*, har heller ikke denne passasjen evig liv. Da Hamsun fikk "Paa Tourné" på trykk i Hagelstams *Ateneum* i 1901, var det en helt "ny versjon" av artikkelen som var kommet inn, og gamle Happalati var ute.¹¹⁸

Med revideringen av *Sult* avsluttes det første kalenderåret for Hamsun i Finland.¹¹⁹

Konni Zilliacus

Knut Hamsun og frue kom stadig tettere inn på den sosiale og kunstneriske arena. I manesjen opptrådte flere av nordens og Europas fremste kunstnere, direkte eller indirekte. Aktørene rundt de sentrale kafebordene var bereiste, snakket flere språk, og var familiær med kulturelle og politiske trender fra utlandet. Bergljot kunne ikke finne større kontrast, der hun etter beste evne utførte sine roller innenfor hjemmet den ene dagen og som selskapets midtpunkt den andre.

Mot slutten av 1898 hadde det fra sidelinjen dukket opp nok en aktør, et fyrverkeri av en kunstner, forfatter og politiker. Det var Konni Zilliacus, nyansatt redaktør for *Nya Pressen*. Gjennom sine venner blir Hamsun introdusert for ham utpå vinteren. Konni Zilliacus hadde i flere år reist rundt i Europa, nå sist kom han fra Paris. Han brant lidenskapelig for å delta i arbeidet for Finlands sak. Som redaktør kom Zilliacus for alvor i sentrum av det stadig mer aktive

forsvaret av fedrelandet. Eventyreren Konni Zilliacus var noen år eldre enn Hamsun, uten at det hindret dem i å bli gode venner.¹²⁰ Kontakten og vennskapet ble jevnlig pleid ut over vinteren. Zilliacus hadde en uvanlig fengslende personlighet, som kom godt med i hans mange prosjekter. Han var også en sterk individualist, som foretrakk å ta de store lederavgjørelsene på egen hånd. Zilliacus' repertoar gikk også bakover i tid, og han kunne fortelle de mest fantastiske historier fra sine eventyr, blant annet som medhjelper for de russiske revolusjonære.¹²¹ Hamsun satte stor pris på Zilliacus, som med sine kunnskaper om internasjonal politikk var en god læremester for nordmannen. Hamsun og Zilliacus hadde likevel mer enn finsk realpolitikk å snakke om. Konni Zilliacus oppholdt seg på slutten av 1880-tallet i USA, og prøvde da å livnære seg som journalist. I Amerika fulgte han i de finske emigrantenes spor, og i sine artikler fra denne tiden forteller han om egne inntrykk og opplevelser. Han hadde dessuten tidligere, i 1892, gitt ut en bok om den finske utvandringen til Amerika, *Utvandrerhistorier*.¹²² Zilliacus hadde et livslangt engasjement rundt indianersaken og ga noen år senere ut boken *Indianerkrigen*, der han blant annet skriver om Buffalo Bill. På et forlag i New York publiserte han også en bok om Amerikas Forente Stater, med samme tittel, en stor og rikt illustrert utgave på tusen sider! Men da boken endelig var ferdig, brant hele opplaget opp, og bare ett eneste eksemplar ble reddet.¹²³ Slik står det skrevet i flere historier om Konni Zilliacus. Den første historien blir til den nestes kilde, og så er sannheten på en måte etablert. Den triste historien om bokbrannen kan likevel ikke stemme helt. I festlige lag er historien dramatisk så det holder, og forfatterkolleger finner nok ingen grenser for sympatierklæringer til en så uheldig dikter. Uansett fleip eller fakta om *Amerikas Forente Stater*, så har denne skribenten ved selvsyn sett ikke mindre enn tre eksemplarer av underverket, og den lar seg kjøpe på nordiske antikvariat tid om annen.¹²⁴ Brannhistorien har nok skapt liv av seg selv, og endt opp som en faktoide.

Amerikaoppholdet ble på flere måter enn bokbrannen et gjentakende tema mellom Hamsun og Zilliacus. Hamsun hadde selv reist i sporene til de norske emigrantene i Nord-Amerika, i periodene februar 1882 til sommeren 1884 og august 1886 til sommeren 1888. I ettertid hadde også Hamsun skrevet en rekke artikler og noveller, for ikke å snakke om Amerika-boken, *Fra det moderne Amerikas åndsliv*, som så dagens lys den 15. mars 1889.¹²⁵

Noe av det første Konni Zilliacus gjorde da han kom tilbake til Finland, var å skrive en fantastisk artikkel i Wentzel Hagelstams tidsskrift, *Ateneum*; "Til Kanada". Bakgrunnen var todelt. Zilliacus var for det første ihuget motstander av russernes engasjement i Finland. For det

andre var det på denne tiden begynt å ryktes at finner kunne utskrives til militærtjeneste for Russland, også utenfor Finlands grenser. Det var til overmål snakk om fem års militærtjeneste. Konni Zilliacus mente at eneste alternativ var å etablere en selvstendig, finsk koloni i Canada. Denne saken gikk ganske langt, og det ble sendt en egen kommisjon som skulle forhandle med de canadiske myndighetene. Det var resultatet fra dette arbeidet som Zilliacus publiserte i artikkelen ”Til Kanada”. En egen finsk koloni i Canada hadde mye godt for seg. Klimaet var som hjemme, man kunne bevare den finske kulturen, finnene kunne leve livet nesten som hjemme. Dessuten ville det virke oppmuntrende for de som ble hjemme, at de visste om en slik koloni der enhver kunne anse seg sikker på å være velkommen. Det nye Finland skulle være en politisk oppmuntring i arbeidet med å kjempe for Finlands rett og selvstendighet, en moralsk oppmuntring. Slike artikler på trykk var svært farlig stoff.

Konni Zilliacus skulle senere i livet, flere år etter at han og Hamsun ble kjent med hverandre, dannet et politisk motstandsparti. Han smuglet illegale aviser inn i Finland, og enda verre; han smuglet våpen til Finland. Under den russisk-japanske krigen hadde Zilliacus kontakt med de japanske stridskreftene. Dette resulterte blant annet i koordinerte aksjoner mellom Japan og de russiske revolusjonære partiene, og hjalp japanerne til seier ved Mukden, som igjen førte til at det russiske grepet på Finland lettet noe for en periode.¹²⁶

Inspirert av samtalene med Konni Zilliacus går Hamsun igang med et nytt prosjekt. Det skal handle om Amerika, om emigrantene. Hamsun setter seg ned for å kontakte en av sine redaktører. Det blir på nytt Alexander Slotte: ”Jo, jeg gaar og laborerer paa en liden Stump til ”Hufvudstadsbladet”, og jeg tror nok, at jeg kan lave den. Men dette er det sørgeligste Veijr, jeg har set, slemt at arbejde i.”¹²⁷ Den nest siste dagen i året sender han fra seg stumpen til Slotte, vedlagt et brevkort: ”Da jeg ikke har nogen Afskrift af Fortællingen, beder jeg Dem være saa elskværdig at sende mig den tilbage, naar De har oversat den.”¹²⁸ Stumpen var novellen ”Zachæus”, som kom på trykk allerede i det første nummer av Hufvudstadsbladet, januar 1899. Novellen var lang, og ble trykt som føljetong.¹²⁹

Av brevkortet til Slotte kan man lese et par budskap mellom linjene. For det første skrev Hamsun ikke den svenske teksten selv, men brukte sitt vanlige norsk-danske språk. Dette er ikke så oppsiktsvekkende. Men det andre budskapet er av litt større interesse. Hamsun ber om avskrift, og man får dermed forståelsen av at ”Zachæus” er et genuint stykke arbeid fra finlandstiden, noe det også er. Selve innholdet i novellen er imidlertid fra elleve, tolv år tilbake,

da Hamsun bodde i Amerika. Hamsun hadde altså hatt denne ideen i hodet ganske lenge, men ventet til han kom til Finland før han fant tid og anledning til å skrive den ut. ”Zacæus” er likevel ikke bare for det finske publikum. Hamsun sendte også stoffet til Bergens Tidende, som rakk å publisere novellen et halvt hode foran sin finske kollega, nyttårsaften 1898.¹³⁰ Hamsun hadde altså avskrift av teksten likevel, men den var sendt til Bergen.

”Zachæus” er en makaber historie fra Red River-dalen i Nord-Dakota, USA. Hamsun-biografen Robert Ferguson har beskrevet kortversjonen slik:

I *Zachæus* oppstår det en heftig diskusjon mellom kokken Polly og novellens tittelfigur over en lånt avis. Ved en arbeidsulykke litt senere mister Zachæus en finger; kokken stjeler den avkuttede fingeren og serverer ham den til kvelds med negl og det hele. Resten av arbeidslaget morer seg stort over Zachæus' rasende reaksjon, og da han kort etter dreper sin plageånd og begraver ham, er alle skjønt enige i at rettferdigheten har skjedd fyldest.¹³¹

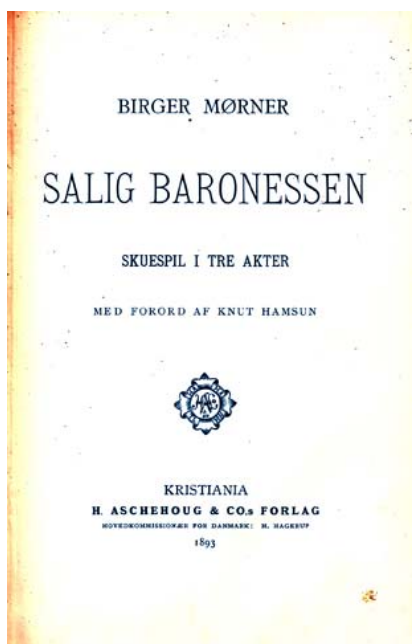
Knut Hamsun ble inspirert til å skrive novellen ”Zachæus” etter samtalene med Konni Zilliacus i desember 1898. Kanskje også tittelen ble valgt etter inspirasjon fra finlenderen med det rytmesterke navnet? En annen kjent Zachæus, eller Sakkeus, er den lille overtolleren i Lukas-evangeliet, som klatret opp i et morbærtre for bedre å se Jesus paradere forbi. Hvilken Zacheæus-inspirasjon som har titulert historien fra den nordamerikanske prærien kan få henge fritt i luften. ”Zachæus” blir senere trykt på tysk i *Simplicissimus* og på norsk i novellesamlingen *Kratskog*.¹³²

Birger Mörner

Lørdag 23. januar kan hovedstadsborgerne lese i *Nya Pressen* en epistel om at en viss Birger Mörner er ankommet byen dagen før:

Viceauditören grev Birger Mörner, hvilket som både forfatter og menneske har en lang rekke venner her, ankom i går aften til Helsingfors for å tiltre plassen som sekretær ved det herværende svenske generalkonsulat.

For Bergljot og Knut Hamsun kom dette som en kjær overraskelse. Det var ikke mer enn tre måneder siden de besøkte Birger Mørner og kone i Stockholm, og det siste de avtalte var å få til en gjensitt. Hamsuns bekjentskap til diplomaten, greven og forfatteren Birger Mørner gikk mye lenger tilbake i tid enn visitten i Stockholm. Allerede i 1891 tok Birger Mørner kontakt med Hamsun. Han hadde et viktig oppdrag, der Hamsun måtte være med. Tiden var moden for å skrive en bok om Strindberg, samme bok som Hamsun viste til i sin artikkel i *Nya Pressen* i november, da han anmeldte Strindbergs skuespill *Till Damaskus*. Formålet med boken var å skaffe penger til Strindberg og hans familie. Forslaget på at Knut Hamsun skulle delta kom fra August Strindberg selv.¹³³ Men boken ble ikke det kjappe og greie pengeprosjektet Mørner hadde planlagt. Det skulle gå hele tre år før boken, *En bok om Strindberg*, så dagens lys, da den i 1984 kom ut i Karlstad.¹³⁴ Pengehjelp til Strindberg var aldri kjappe og greie prosjekter.

Salig baronessen, skuespill av Birger Mørner fra 1893, som Knut Hamsun hadde skrevet forord til. Birger Mørner og Knut Hamsun hadde kjent hverandre gjennom store deler av 1890-tallet, og begge bodde i Helsingfors i 1899. I forordet står det: ”*Salig Baronessen* utkommer av private grunner på norsk. Dens tekniske mangler er kanskje lette å se, især i annen og tredje akt, men de vil neppe slå den til jorden. Som diktning tør dens fengslende innhold og stemningsfylde være verd interesse og påskjønnelse”.¹³⁵

Birger Mørner var selv forfatter og dramatiker, med en viss produksjon bak seg. Et av hans skuespill, *Salige Baronessen*, ble i 1893 gitt ut på Aschehougs forlag i Kristiania. Oversatt til norsk av Hamsuns gode venninne fra Bergen, Bolette Pavels Larsen. Utgivelsen hadde også et forord, og dette var skrevet av Knut Hamsun. *Salige Baronessen* ble framført på Christiania

Theater, med Sophie Reimers i hovedrollen. Birger Mörner var selv til stede på premieren. I salen var også en annen dramatiker, Henrik Ibsen.¹³⁶ Gamle Henrik Ibsen var på denne tiden den ubestridte høvding i nordens dramatikk. Ibsens interesse for Mörner er derfor av betydning.

Ibsen fortsatte å holde et blikk på Birger Mörner etter *Salig Baronessen*. På vårparten i 1898, altså et halvt år før Hamsun besøkte Mörner i Stockholm, var Henrik Ibsen på reise til den svenske hovedstaden. Den 9. april hadde han vært i audiens hos kong Oscar, der han ble tildelt Storkorset av Nordstjerneordenen. Festiviteten sluttet ikke med det. To dager senere ga den svenske forfatterforeningen middag for Ibsen på Hasselbacken Restaurant på Skansen. Senere på kvelden underholdt en svensk skribent, Albert Engström, med noen "småländska bondvisor". Samme Engström reddet dessuten Ibsen fra en flokk eldre forfatterinner ved å gå bort å si:

- Får jag dricka med doktorn?

Det skulle visstnok bli mange glass på Ibsen og Engström, mange redningsaksjoner. Ibsen avsluttet kvelden med å spørre Engström:

- Vet De, hvor mange glas konjak De har fått mig at drikke i kvæld, käre Engström? *Jeg* har tabt regningen.^{137 138}

Under besøket i Stockholms bodde Henrik Ibsen på hotel Rydberg, hvorfra han sendte Birger Mörner en melding om å gjøre ham en visitt. Mörner innfant seg til riktig tid utenfor hotellrommet, og banket på. Etter en stund ble døren åpnet av Ibsen selv, som til tross for at det var tidlig på morgenen var kledd i dobbelkneppt bonjour som rakk nedenfor knærne. I knappullet bar han en orden. Ibsen hilste stille og alvorlig, men gjorde en gest med hånden, med ønske om at gjesten skulle slå seg ned på en stol. Stolen sto inntil et stort og gyllent bord, midt på gulvet. Selv gikk mesteren gravitetisk rundt bordet, og satte seg ned tvers over. Mellom de to herrer, den gamle og den unge, sto det på bordet ved siden av hverandre to store etuier. Det var de to storkorsene, som Ibsen hadde mottatt i København og Stockholm.

Ibsen så stille over på Mörner. Så sa han langsomt:

- Nå, Mörner!

Mörner bukket tyst. Så kom det etter en pause:

- Nå, Mörner! Hvad har De så skrevet siden Baronessen, da?

- Ingenting, herr doktor.

Ibsen fikserte Mörner stille, mystisk og intens, og sa med ettertrykk:

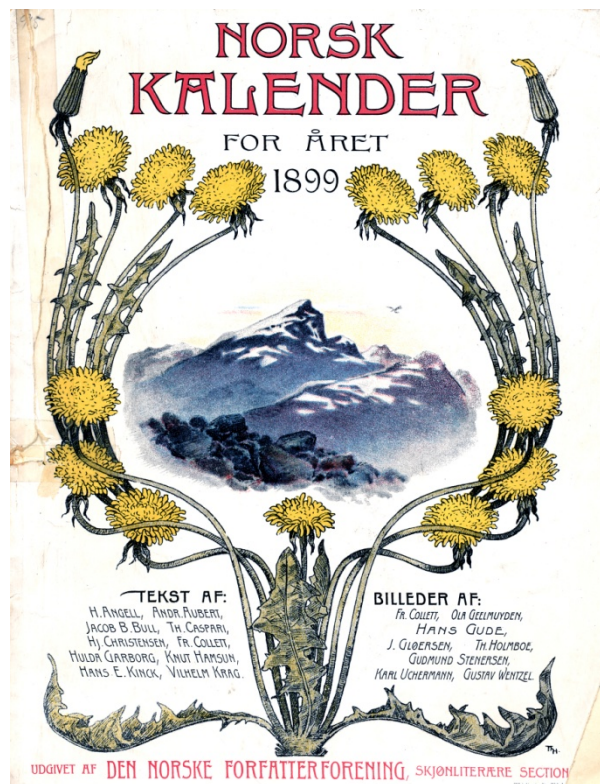
- Så må De ikke sige, Mörner!¹³⁹

Som et tegn på at audiensen var over, reiste han seg og rakk fram sin hånd. Mörner grublet over sfinxens mening med det hele, men tok sin hatt og bukket seg baklengs ut gjennom døren.¹⁴⁰

Knut Hamsun satte Birger Mörner høyt og beskrev svensken som en multikunstner med høy aktivitet og stor bredde i sin gjerning. I forordet til skuespillet fra våren 1893 skriver Hamsun at Mörner har reist om i inn- og utland, drukket te med kosakker fra Don og flakket om som jeger i Savoyer-bergene.¹⁴¹ På linje med Wentzel Hagelstam var Birger Mörner en ikke ubetydelig brikke i Hamsuns egen plan om å reise til Kaukasus - og om å drikke te med kosakkene. De to vennene hadde gjentatte ganger delt sine reiseminner og reiseplaner, og Mörner snakket varmt om naturen, folkelivet og fremmede opplevelser fra landene rundt Kaukasus.

Mörner fortsatte sin kombinerte diplomatiske og litterære vandring i årene som fulgte. Etter noen år i Konstantinopel, skrev han i 1906 boken *Under Halvmånen*. Tittellitteraturen er i seg selv interessant bokhistorie, og forholdet mellom Mörner og Hamsun kan ha påvirket halvmånetittelen. Hamsun publiserte i 1903 sin reiseskildring *Under halvmånen* i Aftenposten, som senere ble tatt inn i novellesamlingen *Stridende Liv* fra 1905, ett år før Mörners bok.¹⁴² Men nå skulle parene Hamsun og Mörners spor på nytt krysses, der de alle fire trakk vinterveier gjennom den finske hovedstaden, på vei til eller fra et stykke litteraturhistorie, et lystig lag eller Hagelstams bokhandel på Hotel Kämp. Birger Mörner var Hamsun til stor hjelp når han for alvor begynte å planlegge sin neste reise; det skulle bli til flere nye kosakkehistorier.

Nydelig omslag på *Norsk Kalender* for året 1899. Knut Hamsun deltok med artikkelen "Kjærlighetens slaver". *Norsk Kalender* ble gitt ut av Den norske Forfatterforening, og besto av halvparten ordinært almanakkstoff og halvparten litterære skriftstykker fra landets fremste diktere.

Hjemme i Norge har Den norske Forfatterforening gitt ut sin årlige *Norsk Kalender - 1899*. Da Hamsun over nyttår mottar kalenderen noe forsinket, kan han skue sitt eget bidrag, fortellingen "Kjærlighetens slaver".¹⁴³ Novellen er ingen nyprodusert novelle fra skrivebordet ute på Villa Trollebo, men skrevet i 1896 i München. Han produserte faktisk to noveller i München, under sitt to måneders lange opphold hos sin framtidige forlegger og venn, Albert Langen. Begge novellene ble publisert i Langens kunsttidsskrift *Simplissimus*. Den andre novellen fikk tittelen "Livets Røst". Den går i korthet ut på at en ung kone mister sin gamle ektemann, og hun føler seg endelig fri til å forføre en ny mann; en ung mann. Denne mannen er fortellingens jeg-stemme, og han lar seg da også forføre av den unge enken hjemme hos henne. På vei ut ser han til sin forskrekkelse liket av den gamle ektemannen ligge på stuebordet, og han avslutter med ordene:

Jeg sitter en lang stund og overtenker det. En mand har en kone, hun er trediver år yngre end han, han får en langvarig sykdom, han dør en dag.
Og den unge enke puster ut.¹⁴⁴

Det som gjør denne historien relevant til finlandsoppholdet er at "Livets Røst" skapte voldsomme reaksjoner fra en gruppe kristenkonserverte stortingsmenn i Norge i 1897. Hamsun var dette året soleklar kandidat til statens kunstnerstipend, innstilt som nummer en fra forfatterforeningen. Men på grunn av engasjementet til de moralforfektende herrer på Løvebakken ble Hamsun overprøvd. Dette resulterte i stor irritasjon fra en meget bred forfatterkrets, og resulterte i en litteraturdebatt som bare gjorde vondt verre. Det ble også realisert en innsamlingsaksjon både i Norge og Tyskland, til et alternativ stipend. Disse innsamlingene kom godt med rent økonomisk. Men til slutt ble det hele roet ned, og Hamsun fikk sitt store stipend på 1.200 kroner - året etter. Og dermed finlandsopphold.

Det hadde vært en bedre historie om Hamsun hadde takket for sist, og sendt "Livets Røst" til forfatterforeningens *Norsk Kalender*.

Tidsskriftet *Vikingen* hadde denne tegningen på trykk den 28. august 1898, en serie tegninger under tittelen "Ballongsyner". Etter at Hamsun ble nektet stipend av Kirkedepartementet, av moralske grunner, tok det tyske tidsskriftet *Simplicissimus* initiativ til en pengeinnsamling til Hamsun. Blant protestantene i Norge mot tilsidesettelsen av Hamsun var Bjørnstjerne Bjørnson.¹⁴⁵

Februarmanifestet

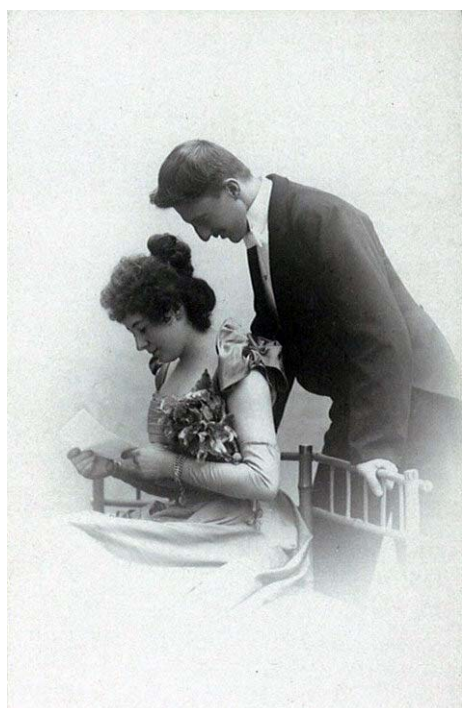
Det er kaldt i Helsingfors i februar, men finnene er vant til kulda. Det klimatiske er det ikke så mye man kan gjøre noe med, det har bestandig vært kalde vintre i Finland. Hamsuns februarvinter i Finland var noe annet, for storfyrstedømmet hadde fått en helt annen vinter å beskytte seg mot. Det var blitt kaldere og kaldere, siden tsar Aleksander III i 1890 tok de første skritt med å kraftig redusere det finske selvstyret. Han lot først Finlands postvesen underlegges Russland. Året etter kom det forordninger som styrket det russiske språks stilling i Finland. Dette gikk feil vei for den finske kampen for egen nasjonsbygging og kulturell identitet.

Den 26. mai 1896 ble Nikolai II kronet til tsar, og to år senere utnevnte han general Nikolaj Bobrikov til ny generalguvernør i storfyrstedømmet Finland. Med denne nye forfatningen brøt tsar Nikolai II sin regentforsikring og raserte håpet om at Finland skulle få sin tilnærmede selvstendighet. Bobrikov ble ingen lykke for Finland. Raskt ble han selve symbolet på russifiseringen som red landet som en mare. Den 15. februar 1899 undertegnet tsaren det beryktede Februarmanifestet. Finlands parlament, Landdagen, ble fratatt sin rett til å utstede lover i alle saker som det behaget tsaren å erklære som interessant for Russland. I realiteten ble parlament og regjering satt helt til side. Tjenestemenn som forsøkte å motsette seg de russiske ordrer, ble avsatt og erstattet med russere eller russiskvennlige tjenestemenn. Sensuren ble skjerpert, og ytrings- og foreningsfriheten ble opphevet. Angiveriet ble utbygget og effektivt satt i system. Russisk ble offisielt språk og det første språk i skolene. Det mest dramatiske var likevel at finske soldater skulle innkalles til russiske militærtjeneste.

I det politiske bildet var det på denne tiden også en betydelig draging mellom det finske og svenske i Finland. Det var sterke nasjonale holdninger fra begge sider. De svenskspråklige finlandssvenskene var i mindretall, men bekledder mye av det offentlige liv. De finskspråklige finlenderne drev en hard og rotfestet kulturkamp for å etablere sin selvstendige finske nasjonale identitet. Under russifiseringen, og særlig etter Februarmanifestet i 1899, kjempet imidlertid de svenske og de finske nasjonalistene side om side. Den finske kampen for selvstendighet varte helt til 6. desember 1917, da Finland i kjølvannet av den russiske revolusjon under Den første verdenskrigen, erklærer seg som selvstendig nasjon.

Det er i dag vanskelig, nesten ufattelig, å forestille seg det bombenedslaget som Februarmanifestet var i det finske samfunnet anno 1899. Det var som et statskupp fra selvste

regenten. Manifestet kom som et sjokk for alle i Finland, også for senatets medlemmer. Umiddelbart etter at Februarmanifestet ble offentlig kunngjort av senatet, den 18. februar 1899, kokte det i befolkningen. Hele landet var som i sorg, og bitterhet og hat lyste utslørt i øynene til folk. I Helsingfors oppsto det nesten umiddelbart en kraftig motstandsbevegelse, og folk samlet seg i gatene. Den første fridagen, søndagen etter Februarmanifestet, var det svart av folk på Norra Esplanaden. Denne strålende og frostkalde søndagen gikk hovedstadsborgerne mann av huse, for å dele sin uro med andre. Det ble snakket om bare én ting, om og om igjen. Hvordan skulle det nå gå med Finland?¹⁴⁶ Generalguvernør Bobrikov ble en levende ulykke for Finland.

To ukjente brudebilder av Bergljot og Eduard Goepferd. Bergljot søkte i 1897 til Kongen om å få opphevet ekteskapet, på grunn av Goepferds utroskap, umoralske livsførsel og trusler om både mentalsykehus og korporlig avstraffelse – og drap.¹⁴⁷ Skilsmissebevillingen ga ingen av partene tillatelse til å inngå nytt ekteskap, slik at Bergljot måtte søke Kongen om også dette, da hun ville gifte seg med Knut Hamsun. Først den 23. mars 1898 fikk hun tillatelse fra Justisdepartementet om nytt giftemål, og den 16. mai 1898 ble Bergljot og Knut Hamsun viet.¹⁴⁸

Bergljot ble engstelig etter hvert som hun oppdager den store trusselen fra Russland. Hun var glad for at datteren ikke ble med til Finland, og overbeviste seg selv at Vesla hadde det bedre hos Thomas Bech hjemme i Kristiania. Bergljot var trygg på at hennes far, barnets bestefar, skulle ta seg av alt det praktiske. Hun følte en visshet om at jenta hadde det bra så lenge hun var i

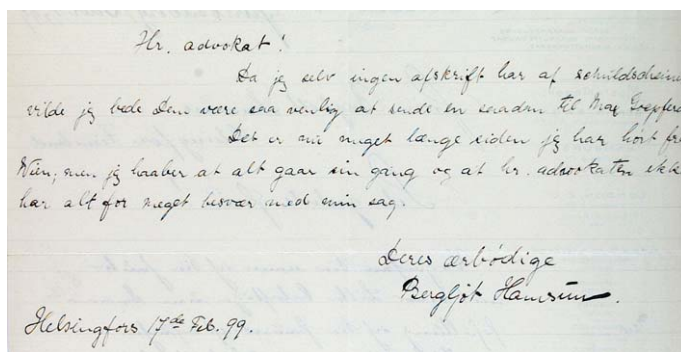
Kristiania. Hun kunne ikke ta henne med til utlandet uten mannens samtykke, men Bergljot ville heller ikke at Goepfert skulle ha datteren. Hans alkoholforbruk og umoralske holdning ble en umulighet for Bergljot, i forhandlingene om barnet. På dette spørsmålet var Bergljot skråsikker. Hadde Bergljot virkelig hatt en krystallkule til å inn i framtiden, ville hun sett at Vesla skulle bli boende hos bestefaren helt fram til hun ved skolestart som seksåring rundt århundreskiftet måtte flytte fra landet. Ikke sammen med henne, men adoptert til Østerrike av Eduard Gøpferts søster, Mitzi Goepferd og hennes mann, Victor Schmidt.¹⁴⁹ Adopsjonen skulle komme til å bli en del av betingelsene for skilsmissem, og satte krav om at den vesle jenta verken skulle ha kontakt med far eller mor så lenge hun levde.¹⁵⁰ Mange år senere fortalte Veslas egen datter, Christa Czizek, at moren måtte skrive under på en kontrakt om aldri å ha noe med sine biologiske foreldre å gjøre. Christa, som selv var blitt en godt voksen dame, led under å snakke om denne historien fra Schmidt-familien, som hun stille betegnet som direkte gemen; ondskapsfull. Til samme historie forklarte familien at båndet måtte kuttes med pappa Eduard fordi han var alkoholisert. Hva som forklarer at båndet til mamma Bergljot også måtte kuttes, sier ikke Christa noe om.¹⁵¹ En mulig forklaring er at Bergljot ville sikre Veslas østerrikske statsborgerskap.¹⁵² Kjært barn har mange navn, og Vesla som egentlig het Maria, ble tvunget til å skifte navn til Mitzi Schmidt, samme navn som adopsjonsmoren.¹⁵³ Gjennom hele Veslas oppvekst hos familien Schmidt ble det aldri snakket ett ord om Norge, jenta skulle glemme sin fortid totalt. De nye foreldrene innbildte Vesla at det var en norsk lov som forbød adopterte barn å snakke om sine biologiske foreldre. Betingelsene ble oppfylt til punkt og prikke, med ett lite unntak. Mor og datter skal se hverandre én gang etter adopsjonen og flyttingen rundt århundreskiftet, da de i 1921 treftes som fremmede for hverandre i Wien. Bergljot var nå et skinn av seg selv, underholdt av to fraskilte ektemenn, blottet for sosial posisjon, med bare minnene fra en fordums formue. Ikke en gang reisen til datteren i Østerrike kunne hun betale selv, den var det Veslas mann, August Franz Adam Czizek, som bekostet.¹⁵⁴ Selv til Bergljots begravelse, etter hennes død den 16. mai 1943 i La Rivière St. Sauveur, like ved Honfleur i Frankrike, dukket ikke Vesla opp. På nytt er det August som trår til, og representerer den gamle tiden.¹⁵⁵ Vesla forsvant ut av Bergljots liv som barn, og kom aldri tilbake. Verken fysisk eller mentalt, og hun identifiserte seg som østerriker resten av livet. Ikke norsk, ikke tysk, men østerriksk.¹⁵⁶

Ingenting av dette vet Bergljot noe om i februar 1899. Hun har ingen magisk krystallkule som kan skue inn i framtiden, og hun kan heller ikke sette seg i noen tidsmaskin. Men et

illevarslende brev fra Goepferts familie i Wien dukket opp i februar, der hun blir bedt om å framskaffe skilsmissebevillingen fra forrige år. Det hadde etter hvert blitt mange brev fra de østerrikske advokatene, og gjennomgangstonen var at de tvilte på skilsmisens juridiske status. Var hun fortsatt bare skilt på norsk? Bergljot hadde ingen dokumenter fra skilsmisken med seg til Helsingfors, så hun ber om hjelp fra sin egen advokat i Norge. Det uroer henne voldsomt at verken skilsmisken eller foreldre retten er endelig avklart i Østerrike.

Brev fra Østerrike til Bergljot i Helsingfors, datert 4. februar 1899.¹⁵⁷

Bergljots brev til sin advokat i Norge, datert 17. februar 1899.

Adolf Paul¹⁵⁸ og Axel Gallén-Kallela

Ikke mange dager etter at det forhatte Februarmanifestet ble erklært, fant det sted en kulturell liten begivenhet på Svenska Teatern i Helsingfors. Den tysk-svenske dramatiker Adolf Paul fikk framført sin karrieres høydepunkt, *Kung Kristian II*. Teatermusikken var komponert av Jean Sibelius. Det er sannsynlig at Hamsun og fru Bergljot var i salen under premieren; alle de andre var jo der.

Adolf Paul, kunstentusiast og Strindbergs "slave", var mye sammen med Knut Hamsun under oppholdet i Finland. På denne tegningen har Adolf Paul tatt øksen i egne hender. Tegnet av Albert Engström.¹⁵⁹

Knut Hamsun kjente til Adolf Paul fra arbeidet med *En bok om Strindberg*, som vi flere ganger har vært innom. Adolf Paul og Hamsun var dessuten bekjente fra Paris-oppholdet i 1894, på den tiden da store deler av *Pan* ble skrevet. Men det første møtet dem imellom fant nok sted i Lund i 1893, da Hamsun holdt et litterært foredrag i universitetsbyen, og Adolf Paul var til stede. Paul hadde på dette tidspunktet vanskeligheter med å få utgitt sin tredje bok, og vendte seg med et nødrep til Hamsun. Som vanlig tok Hamsun slike henvendelser alvorlig, og ba ham sende manuskriptet:

- Jeg kjenner en liten, driftig djevel i Bergen som kanskje vil gi den ut!

Den driftige djevel var den unge forleggeren Mons Litleré, som hadde gitt ut Hamsuns skrift om Lars Oftedal. Litleré var en av de store pionerene for spredning av nynorsk litteratur. Hamsuns innsats bar denne gang frukter, om enn i andre former enn de to unge mennene hadde tenkt. Boken ble antatt, oversatt til landsmål og fikk tittel *Blindebukk. Ei saga um eit barn*. Boken ble utgitt i 1894.¹⁶⁰

Adolf Paul hadde innpass i et betydelig nordisk kunstnermiljø da han tidlig på 1890-tallet bodde i Berlin. Han var mer enn synlig i miljøet rundt Edvard Munch, August Strindberg,

Gunnar Heiberg, Stanislaw Przybyszewski, Holger Drachmann og ikke minst finnen Axel Gallén. De var en lystig gjeng som gjerne holdt hus i en spesiell vinkneipe, Ferkel, ved hjørnet av Neue Wilhelmstrasse og Unter den Linden. En kneipe som Strindberg i godt lune dømte "Zum schwarzen Ferkel", og som ble de nordiske kunstneres stamsted i Berlin. En av disse kunstnerne var maleren Christian Krohg. I et brev fra Berlin skrev han i 1893 at han hadde vært på "saan en masse Rangel med herr Drachmann og Gunnar Heiberg og Strindberg og disse Forfatterne" og at de "bruger en forfærdelig masse Penger".¹⁶¹ Adolf Paul ble ofte en noe brysom beundrer av både Strindberg og Munch. Han ville gjerne være en av de store, men ble slaven i gjengen. En gang besøkte han Munch mens maleren arbeidet med modell på sitt atelier. Modellen hadde ildrøde lokker som fløt om henne som størknet blod. Edvard Munch befalte Adolf Paul inn på modellscenen:

- Knel ned foran henne!
- Legg hodet i henne skjød!

Adolf Paul adlød. Modellen bøyde seg over sitt offer, trykket leppene mot hans nakke, hennes røde hår rislet over ham.

Munch malte, og på kort tid hadde han sin *Vampyr* ferdig.¹⁶²

Edvard Munchs *Vampyr*, som Adolf Paul etter sigende skal være modell for.¹⁶³

Adolf Paul hadde så tidlig på 1890-tallet ikke møtt Hamsun, men hørt mye om ham. Paul spurte derfor Munch om den norske forfatteren, men fikk ikke noe svar. Munch tok i stedet fram et papir og tegnet Hamsun, slik at slaven kunne få se hvordan han så ut. Det ble Munchs første, og et av de svært få, portrett av Knut Hamsun.

Munch gjorde senere, i 1896, en radering av Knut Hamsun, som resulterte i en konflikt mellom Hamsun og Munch. Raderingen kom på trykk i kunsttidsskriftet "Pan". Hamsun ville kjøpe kopperplatene, men Munch solgte platene til tidsskriftet. Hamsuns bakgrunn for å ville kjøpe platene, var at han fikk "avslag" fra Munch på å sitte modell. I et brev til Munch den 4. mars 1896 skriver han: "For det første er det ikke nogen Radering af mig, eftersom du ikke kom og radered mig."¹⁶⁴ Hamsun skrev videre i brevet at han ville "bringe platen ut av verden". Munch svarte i brev at bildet egentlig bare var et utkast og ikke egentlig et portrett. Uansett, raderingen kom på trykk, og episoden satte ondt blod dem imellom. Begge følte seg støtt. Hamsun over at portrettet ble risset uten at han hadde sittet modell, Munch over at den andre ville ødelegge platen. Munch produserte en enorm mengde portretter livet igjennom, av større og

mindre samtidige, og tok ofte gamle portrettmotiver opp igjen - men aldri Hamsun. Den eneste plass han fikk i Munchs senere portrettgalleri, var karikaturens - som deltaker i *Blandet selskap*, Munchs lett infame tegninger til fjerde akt i *Peer Gynt*.

Den svensktyske forfatteren og teatermannen, Adolf Paul, i trettiårene.

Eduard Munchs strektegning av Knut Hamsun, som han gjorde da Adolf Paul spurte hvordan Hamsun så ut.

Under Hamsuns finlandopphold ble kontakten mellom Adolf Paul og Knut Hamsun tatt opp igjen, med blant annet flere besøk til Villa Trollebo. Adolf Paul var tre år yngre enn Hamsun, men hadde reist vidt omkring i Europa og blitt kjent med mange av Hamsuns kunstnerkolleger. Det var derfor ikke unaturlig at Paul og Hamsun vanket noe sammen, uten at det strengt tatt ble noe livslangt vennskap ut av det.

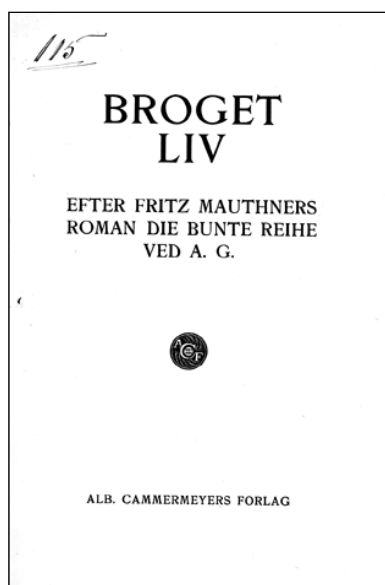
Det mest spennende med Adolf Paul som forfatter er kanskje at han i 1892 skrev en novellesamling, *The Ripper*, med undertittel *Uppskäraren*, som ble beslaglagt og forbudt av sensuren som usedelig.¹⁶⁵ Slikt ga status i Helsingfors anno 1899.

Ute på Råholmen observerer Adolf Paul med bekymring tydelige signaler på at det norske paret ikke har det helt patent i sin sagaverden. Ikke minst Bergljot ville bort fra holmgangen, og inn til byen. Hun likte seg aldri på Råholmen, selv om hun gjorde sitt beste for tilværelsen.

Hamsun har allerede bedt flere av sine venner om å intensivere engasjementet med å finne en byleilighet, og han ber om samme bistand fra Adolf Paul. I påvente av at nytt hus skal dukke opp, arbeider Hamsun med flere ideer og en rekke praktiske gjøremål. Nå i februar har han på nytt god bruk for sin tysk-kyndige hustru, med flere brev som skal sendes til Tyskland. Også på andre prosjekter hadde ekteparet samarbeid, om enn ikke like populært bestandig. Da den tyske forfatteren Fritz Mauthner fikk utgitt sin bok *Die bunte Reihe* på Cammermeyers forlag i 1899, var det Bergljot Hamsun som hadde stått for oversettelsen. Hamsun deltok motstridig med korrektoren. I brev til forleggeren hjemme i Kristiania skriver han blant annet:

Jeg er bare glad ved at faa slippe korrekturlæsningen af Mauthners Bog (...). Ønsker De derimot at jeg læser Korrekturen, skal jeg selvfølgelig gøre det. Husk paa, at det ikke er mig, som har oversat den, og der maa ikke staa nogen Oversætter paa Titelbladet.¹⁶⁶

Slik ble det også. Hamsuns navn er ikke nevnt i Mauthners bok. På norsk fikk boken tittelen *Broget Liv*.

Broget liv, oversatt av Bergljot Hamsun, mens Knut Hamsun var motvillig konsulent og korrekturleser, under oppholdet på Villa Trollebo.¹⁶⁷

I slutten av februar så det ut til at Hamsun-parets ønske om å flytte inn til byen skulle gå i oppfyllelse. Alt var ennå ikke klart, men Hamsun sendte et brev til sin gode venn, avisredaktøren Aleksander Slotte:

Kære Hr. Slotte! En glædelig Nyhed: Vi har hyret Bolig. Jeg vilde underrette herom forat forebygge, at De gør Anstrængelser længer. Vi kommer til Kaserngatan 23, ret overfor Runebergstatuen, et lidet Huse alene, men desværre inde i en Baggaard. Men jeg haaber, der er stille og fredeligt. - Min Hustru er frisk igjen. - Jeg maa faa Lov at komme til Dem ved Lejlighet og takke for laanet af Bøgerne og faa laane andre. - Alt vel. - Med hjærtelig Hilsen til Dem og Fruen fra os. Venskabeligst. Knut Hamsun.¹⁶⁸

Til tross for gleden over å få ny bolig inne i hovedstaden, gikk det uker og måneder før selve flyttingen fant sted. Det var mye som måtte ordnes, og alt gikk ikke like raskt. Det var heller ikke helt sikkert at paret var like enige om at bostedet ute på Råholmen var så trist og umulig. Hamsun var ekstremt opptatt av ro og stillhet til sitt arbeid. Om ikke annet, så fikk han oppfylt dette behovet i overmann på Ville Trollebo. På Råholmen var det svært få som uanmeldt kunne forstyrre dikteren. Dessuten begynte våren som smått å banke på. Men Bergljot fikk sin vilje. Det råder en viss usikkerhet om det nøyaktige tidspunktet for flyttingen fra Råholmen. Men i avisen *Nya Pressen* står det en liten epistel så sent som 30. mars 1899:

Forfattaren Knut Hamsun, som for øvrig er norsk stipendiat, bor fortsatt i våre trakter, der han har slått ned sine tilfeldige bopåler på Råholmen.¹⁶⁹

Mens de ventet på at byleiligheten skulle bli innflyttingsklar, ble Hamsun og frue med på en reise ut av hovedstaden. Entusiasten Wentzel Hagelstam hadde introdusert Hamsun for mange enkeltpersoner, og ikke minst hadde han føret nordmannen med bøker og tidsskrifter. Hagelstam satte sin ære inn på å presentere det finske kulturlivet og den finske kulturhistorien, for Hamsun. Nå var tiden moden for på nytt å løfte blikket ut over bygrensen, men denne gang for å besøke en gammel kjenning av nordmannen. Sammen med Wentzel Hagelstam reiste de til Ruovesi, nord for Tammerfors. Dette var en viktig reise for Hamsun. Ruovesi er et av de flotteste naturområder i hele Finland. Målet for reisen var å besøke billedkunstneren Axel Gallén i hans eventyrlige villmarksatelier. Gallén hadde på dette tidspunkt ennå ikke tatt til seg sitt dobbeltnavn, eller kunstnernavn; Axel Gallén-Kallela. Maleren var en urolig og rastløs sjel, og hadde problemer med å finne roen over lengre perioder på samme sted. Her var han ikke ulik Hamsun, som bosatte seg en lang rekke steder hjemme i Norge. Men den finske malerhøvdingen hadde også en spontan

og glad side, og kunne la seg inspirere til de mest heftigste utfall. Knut Hamsun hadde kjent Axel Gallén helt siden de to oppholdt seg i Paris i 1894. De hadde begge tilhørt kretsen rundt det tyske tidsskriftet *Pan*. Forfatteren Salme Sarajas-Korte har i sitt verk *Vid symbolismens källor* redegjort for de nordiske kunstnerne og forfatterens forhold til tidsskriftet *Pan* og miljøet rundt. Hun nevner her at Gallén på denne tiden fikk i oppdrag å illustrere omslaget til en tysk utgave på Langens Forlag av Hamsuns roman *Pan*; altså samme tittel som tidsskriftet. Det skal visstnok fortsatt være bevart to skisser. Sarajas-Korte har prøvd å finne selve bokutgivelsen, der Gallén står for omslaget. Til tross for omfattende leting i arkiver, bibliotek og antikvariat, har det ikke lyktes henne å finne denne utgivelsen. Men Gallén påsto hele tiden at boken med hans illustrasjon ble gitt ut.¹⁷⁰

Axel Galléns skisse til omslag på Hamsuns roman, *Pan*.¹⁷¹

Plakat fra fellesutstilling med Edvard Munch og Axel Gallén i Ugo Barroccios galleri på Unter den Linden i Berlin, 1895.¹⁷²

Det politisk betonte "Sorgfrimerket", designet av Axel Gallén.¹⁷³

På reisen nordover til Ruovesi tok de en liten dampbåt over Näsijärvi og vassdragene, og fikk rikelig med inntrykk av den storslagne naturen. Hamsun var i oppglødd stemning, og ville gjerne skrive noen ord i båtens turistbok. Det ble til to strofer fra "Feberdigte": "Alvilde, bring min Kappe og min Hat med Fjær i Top ..." . Hva ellers? På vei nordover var de også innom Alexander Aminoff på Pekkala gård, som ligger like ved Galléns eiendom. Aminoff var bekjent av Wentzel Hagelstam, som igjen var bekjent med alle. Aminoff var på denne tiden ordfører i Ruovesi kommune. Privat var han adelsmann og bemidlet, og han besørget personlig å oppføre og

finansiere et tuberkulosesykehus i Ruovesi. Knappt et par tiår senere skulle Alexander Aminoff få en brå slutt på livet. Den 5. februar 1918 ble han skutt hjemme på godset sitt. En tropp rødegardister fra Tammerfors stormet inn på hans kontor, og gjorde kort prosess. Den finske borgerkrigen hadde satt nok et merke i den unge finske historien.¹⁷⁴

Målet for reisen var altså Axel Gallén, billedkunstneren som i dag er en av Finlands aller største kulturhistoriske ikoner. I sin samtid var han en sentral mann i arbeidet med å skape en billedkunst med fokus på den nasjonale vekkingen i Finland fra midt på 1800-tallet. Motivene var i all hovedsak fra Runeberg¹⁷⁵ og *Kalevala*¹⁷⁶, og hadde sin klangbunn i hjemlandets natur og allmuens liv. Hamsun visste at *Kalevala*-samleren Elisav Lönnroth hadde hentet mye av sitt stoff nettopp i traktene rundt Ruovesi, der Gallén nå var bosatt. Det var altså en reise inn i Finlands nasjonalromantikk de foretok seg. Billedkunstner Gallén var for lengst blitt en opphøyd tolker av den finske folkesjelen. Selv om han var en folkekjær maler, ble Gallén ofte dratt inn i konflikter, og mange misforsto hans verker. Han ble nok ofte for smal og krevende for folket, og var derfor i lange perioder borte fra Finland. Tidvis bosatte han seg i de store europeiske kulturbyene, men andre ganger reiste han til fremmede kontinenter. Axel Gallén måtte reise bort, mange ganger langt bort, for å finne den finske ursjelen. Men ingen kunne ta fra ham rollen som selve kraftsenteret i den finske billedkunstens gullalder på 1890-tallet.

Axel Gallén var ikke fremmed for norske kunstnere. På linje med forfatteren Adolf Paul, som gjerne ville være bekjent med de store kunstnernavnene, ble også Gallén kjent med Edvard Munch. Men forholdet mellom Gallén og Munch var på et helt annet plan. Dette var to sidestilte kunstnere som lærte hverandre å kjenne; for gjensidig utvikling og respekt. Til tross for stor forskjell i uttrykket, hadde de som kunstnere mye til felles. Over flere år var de begge bosatt i Berlin, og Gallén og Munch var kraftig medvirkende til selskapelighetene i den tyske kunstnerbyen på denne tiden. Gallén har beskrevet Munchs kunst og vesen med ganske treffende ord: "Munch gjør ikke kunst for kunstens skyld, hvilket skulle være en lek for ham, men for den fryktelige angstens skyld." Høydepunktet på vennskapet mellom disse to malerne kom i mars 1895, da de deltok i fellesskap med utstilling hos Ugo Baroccio på Unter den Linden i Berlin.

To kjente fotografier av den finske maleren, Axel Gallén Kallela. Tegningen i midten viser at Axel Gallén-Kallela hadde humoristisk sans!¹⁷⁷

Axel Gallén var seks år yngre enn Hamsun, men hadde oppnådd mye, både i hjemlandet og på kontinentet. Hamsuns besøk hos Axel Gallén var derfor forbundet med en viss ærefrykt. Hamsun hadde tidligere sett Galléns bilder på en utstilling i Kristiania, og forklarte på reisen at han aldri hadde opplevd en sterkere kunst enn *Sampos bortrövande*. Et par år senere besøkte Hamsun på nytt et galleri i Kristiania der Gallén var vist, og skrev i brev til Hagelstam om inntrykket: ”Du gode Gud, den Gallén, hvor han er et Geni!”.¹⁷⁸ ”Feberdigte” i gjesteboken var derfor på sin plass. Men som vanlig er; når to kamphaner møtes blir det lett hanekamp. De høyst selvsentrerte herrene fant ikke tilbake til tonen fra flere år tilbake, og besøket la ikke noe grunnlag for videre fruktbart og langvarig kunstnervennskap. Verken på kort eller lang sikt. På hjemveien fra Ruovesi var Hamsun i slett lune, og kommenterte syrlig til Hagelstam at Gallén må gjerne være stor på seg, men han skal ikke være det mot han!

I dag er Gallén kjent under kunstnernavnet Akseli Gallen-Kallela, som han tok i bruk fra 1903. Det åndelige slektskapet med *Kalevala* skulle styrkes, finnes nasjonale heltedikt og mesterverk.¹⁷⁹ Axel Gallén bidro i betydelig grad til å forme den finske nasjonalromantikken, finskheden, og dermed det politiske finsksinnet i landet. En liten detalj i motstandskampen var et lite, sort frimerke, med en rødgul løve på. Frimerket ble gitt ut i juli 1900, men uten valør. Dette merkelige frimerket var tegnet av nettopp Gallén, og kan stå som et bilde på det gjennomførte engasjementet i alle ledd. Ideen til frimerket kom fra finner bosatt i Paris, og var i utgangspunktet et rent propagandaprojekt i protest mot at det var annonsert et nytt postmanifest som forbød

bruken av finske frimerker på post til utlandet. Galléns frimerke fikk navnet "Sorgfrimerket", og skulle brukes på utenriksposten ved siden av de forhatte russiske frimerkene.

Da Hamsun og Hagelstam kom hjem til Helsingfors fikk de høre den opprivende nyheten at general Bobrikov hadde satt inn ridende kosakksoldater mot en gruppe finlendere. Med pisk og stokker hadde kosakkene angrepet flere menn, med blodbad, benbrudd og hodeskader som voldelig resultat. De russiske stormtroppene sjokkerte byen. Denne type vold og terror hadde Finland tross alt vært spart for. Russerne hadde med Bobrikov for alvor tatt til ordet, og tatt til hånde, sine fiendtlige metoder og hardtslående argumenter fra tsarens rike.

En vinterdag på byen traff Knut Hamsun en annen kjenning fra sitt opphold i Paris, på den tiden han skrev romanen *Pan*. Det var kunstmaleren Albert Edelfelt, som så tidlig som i 1882 hadde deltatt på en bred utstilling i Paris i Palais des Champs-Élysées, sammen med blant annet Edouard Manet, Pierre-Auguste Renoir og Christian Krohg. Sistnevne hadde forøvrig sin største internasjonale suksess noensinne fra denne utstillingen, med bildene *Babord litt* og *Vindstille*. Det største samtaleemnet da Hamsun traff maleren var likevel Albert Edelfelts illustrasjoner til Runebergs *Fänrik Ståls sägner*, som fra første dag fikk roller som finske nasjonale ikoner. Edelfelt var også skrivende, og bidro blant annet med artikler i Wentzel Hagelstams kunst- og litteraturtidsskrift *Atenenum*. Hamsun og Edelfelt hadde mye til felles. Albert Edelfelt var dessuten den av finnene som gjorde mest for Finland i utlandet, under de vanskelige russifiseringsårene. Edelfelt vanket sammen med *crème de la crème* blant Paris' intellektuelle og kunstnere, såvel som ved de kongelige og keiserlige hoff over hele Europa. Edelfelt var en betydningsfull opinionspåvirker i Frankrike og Europa, og bidro til en rekke finsk-vennlige artikler og opprop, signert av en lang rekke framstående menn.

* * *

En deilig marsdag Knut Hamsun gjør seg en tur til byen, treffer han på to av sine nye venner, forfatteren Mikael Lybeck og litteraturkritikeren Werner Söderhjelm. Akkurat nå var Lybeck inne i avslutningen av romanen *Den sterkaste*, og var derfor offensiv overfor Hamsun med å diskutere skriveriet, til tross for sitt sjenerte vesen. Uavhengig av Hamsuns gode råd rundt cafebordet, skulle *Den sterkaste* bli Lybecks litterære gjennombrudd. Den fire år yngre forfatteren gjorde seg senere mer og mer gjeldende i Finland, og også han ble etter hvert en sterk

symbolforfatter fra ufredsårene i Finland. Som dikter strakte han seg over både dikt, romaner og drama. Utover i forfatterskapet lar han seg motivere av Hamsun, innholdsmessig og stilistisk, særlig i *Tomas Indal* fra 1914. Hamsun og Lybeck snakket naturligvis også mye politikk under sine kafétreff. Et par år etter at nordmannen forlot Helsingfors skriver han et brev til Mikael Lybeck, og finner det ubegreplig "at ikke Bobrikoff tilfældigvis faar en Revolverkugle i Ansigtet". Historiens veier er uransakelige, og tre år etter skjer nettopp dette. Student Eugen Schauman skyter Nikolaj Bobrikov i ansiktet, og den brutale russiske generalen dør. Den russiske diktatoren hadde da altså bare bodd én dag i den nye residensen, vis-a-vis Råholmen. Schauman skulle med dette drapet bli en av de mest legendariske personer i den moderne finske historien. "De fem skuddene" i senatsborgen i Helsingfors ga gjennlyd over hele Europa. Etertiden skulle sirkle en helteglorie over Schauman, og han ble et symbol på kampen mot den russiske undertrykkningen.¹⁸⁰

Her er brevet Knut Hamsun sendte Mikael Lybeck to år etter at han forlot Helsingfors: "At ikke Bobrikoff tilfældigvis faar en Revolverkugle i Ansigtet, er ubegribeligt. Med kjærlig Hilsen fra Deres Knut Hamsun".

Litteraturkritikeren og filologen Werner Söderhjelm var en litt annen type. Han likte å snakke med Hamsun om Norge, og skulle senere besøke landet flere ganger. I unionsspørsmålet tok han, med visse reservasjoner, nordmennenes parti, noe som vakte stor misstemning i Sverige. Werner Söderhjelm var med en ukes margin like gammel som Hamsun, men der stopper også den målbare likheten. Söderhjelm's far var for halvannet år siden blitt prokurator i det finske senatet og hans onkel var senator, det vil si medlem av storfyrstedømmets regjering, fra 1875 og fram til Februarmanifestet i 1899. Werner Söderhjelm var også en nær venn av Gustav Mannerheim, som

var en flittig gjest i det Söderhjemske hjem. Mannerheim skulle senere bli marskalk og president i Finland. Til tross for ulike bakgrunn hva familie angår, var Hamsun og Söderhjelm ofte i samme selskap, i sann disputt om litteratur, politikk og fedrelandene.

Senere på aftenen dukket det to leger opp i selskapet, begge godt kjent av både Lybeck og Söderhjelm, men i mindre grad av Hamsun. Det var Elis Kuhlefeldt og Adolf Törngren. Ut over våren blir derimot bekjennskapet sterkere, særlig med Elis Kuhlefeldt og hans frue. De gjør flere utflukter sammen, blant annet til Finns gjestgiveri og til Kuhlefeldts villa på Bastö. Da Hamsun etter Russland- og Kaukasusreisen bosatte seg i København, var Kuhlefeldts innom på besøk. Den andre legen var Adolf Törngren, men egentlig var han mest kjent som politiker. Törngren ble cognackamerat, aldri noen litteraturpartner. Men i et brev til Hagelstam på slutten av 1901, minnes Hamsun Törngren og sine tidligere venner: "- Jeg læser i Aviserne fra Finland, - Gud, hva I alle nu maa gaa igennem! Jeg ser Jær i Aanden. [...] Den kære Turngren maa du hilse."¹⁸¹

Medborgerfest og motstandskamp

Societetshuset i Helsingfors¹⁸²

I begynnelsen av april 1899 ble det annonsert i *Nya Pressen* at det skulle arrangeres en stor medborgerfest, som det heter på direkte oversatt norsk. Medborgerfesten denne vårvelden var kommet i stand for å hylle det frie ord. Dette var et åpent folkearrangement, og skulle finne sted på Societetshuset, sentralt plassert langs den store plassen foran domkirken, midt i Helsingfors sentrum. Hamsun fikk forståelse av at festen var et kulturelt kamouflert motstandsarrangement, der formålet var at utenlandske kunstnere og forfattere skulle kunne benytte anledningen til å komme med sympatiytringer til forfulgte mennesker fra Finland.

Den spente politiske situasjonen i Finland grep denne våren om seg med stadig nye

overgrep. Februarmanifestet gjorde Finland til et undertrykt lydrike, uten reell ytringsfrihet eller selvstendighet. General Bobrikov var diktatorisk i sitt lederskap, sensuren var provoserende og straffereaksjonene fra de russiske myndighetene var strenge.¹⁸³ Tilfeldighetene ville ha det til at bare to dager før medborgerfesten, ble avisen som hadde annonsert festen, *Nya Pressen*, inndratt i to måneder som straff for noen av redaktør Konni Zilliacus' artikler. Det brygget opp til bråk, befolkningen samlet seg i demonstrasjoner for å protestere mot avissensuren. I sentrum av hovedstaden ulmet det av spenning, alle var urolige og flere fagforeninger streiket. Det gikk rykter om nye ridende kosakker og store politistyrker. De finske kunstnerne ble kraftig provosert av den politiske undertrykkelsen, og de ble sterkere og tydeligere i sine nasjonale, kunstneriske uttrykk enn noen gang. For enhver pris vil de skape en finsk, fedrelandssinnet ursjel og selvstendighet. Motstandsbevegelsen ble sterk og tydelig, men måtte likevel finne seg i å arbeide i skjulte og kamuflerte former. Medborgerfesten i april 1899 var bare ett av mange fortvilte uttrykk i det livsfarlige arbeidet. Hele 800 personer møtte opp til arrangementet. Også utlendinger. Særlig invitert var Knut Hamsun og en annen norsk forfatter, Jacob Hilditch, som tilfeldigvis befant seg i byen. Jakob Hilditch var ikke hvem som helst på denne tiden. Han var fem år yngre enn Hamsun, men hadde vært en respektert forfatter og pressemann i 10. Hilditch er i vår tid særlig kjent for to forhold. Han var med på å stifte Den norske Forfatterforening i 1893, sammen med blant annet Vilhelm Krag og Jonas Lie, en forening Hilditch nå var leder for. Det andre forholdet han i ettertid ble kjent for er *Trangviksposten*, en vittig og underfundig parodi på småbymentalitet og -journalistikk. *Trangviksposten* så dagens lys året etter Hilditchs finlandsbesøk.

Talene på medborgerfesten denne vakre vårdagen priset den frie europeiske presse. Hamsun og Hilditch opplevde en slags offisiell hyllest, og ble hilst som representanter for det frie ord. Jakob Hilditch gikk på talerstolen og holdt en entusiastisk og kraftfull hyllest til Finland og landets framtid. Selv om Norge på denne tiden var i kraftig dispuTT med Sverige for å løse opp den norsk-svenske unionen, ble de to nordmennene oppfattet som frie og uavhengige forfattere. Som et symbolsk postludium på den entusiastiske medborgerfesten i det frie ords tegn, ble den norske nasjonalsangen "Ja, vi elsker" framført etter Hilditchs tale. På plassen ved siden av Hamsun satt Venny Soldan-Brofelt, forfatteren Juhani Ahos kone. En av talene ble holdt på finsk, og fru Venny simultantolket hele foredraget på svensk for Hamsun.

Så var medborgerfesten over, og lyset ble slukket i det store Sisetetshuset. Motstandskampen mot russifiseringen av Finland og det finske åndslivet hadde tatt nok et forsiktig steg videre. Men under festivitaseten og hilsningstalene foregikk det et hemmelig og aktivt spill i mange kanaler. En slik hemmelig kanal var litteraturens og dikternes rolle som døråpner og fredsarbeider. På hele 1800-tallet var Europas fremste forfattere og diktere ansett som nasjonale hervedsmenn, med påfølgende uskrevne fullmakter til å kunne uttale seg i nesten hvilke saker som helst. De ble oppfattet som nærmest multigenier på de fleste politiske og samfunnsmessige arenaer. Forfatterne hadde tatt på seg nasjonsbygging som oppgave, under en periode da nesten hele Europa gikk fra å være dominert av flernasjonale stater, til slik vi kjenner det i dag med en lang rekke nasjonalstater.¹⁸⁴ Det skulle vise seg at også våre diktere tok på seg slike oppgaver. Den norske forfatteren Jakob Hilditchs besøk i Helsingfors var likevel ikke så tilfeldighet som det så ut til. Han kom ikke over annonsen i *Nya Pressen* om medborgerfesten på slump, i konkurranse med en handledur på Salutorvet eller en deilig middag på Hotel Kämp. Jakob Hilditch var "under cover" som fredsmegler, på reise til Russland for å treffe Leo Tolstoj. På oppdrag fra finske forfattervenner og avisredaktører var han bedt om å få Tolstoj i tale, med det formål at den verdensberømte dikteren skulle tale Finlands sak direkte til tsaren. Like etter at medborgerfesten var over, tok Hilditch veien til Russland, der han traff den mektige dikterkjempen Leo Tolstoj.¹⁸⁵

Jacob Hilditch beskriver i ettertid sin innledende replikk til mesteren, slik:

- Jeg er kommet hit til Dem, Leo Tolstoj, for at be Dem tale Finlands Sak i den russiske Presse. Finlands Sak er fast knyttet til hele det nordiske Aandsliv og dets frie, skjønne Utvikling. Jeg er, som sagt, selv ikke Finne; men vi føler os like smertelig berørt, vi, som til de andre nordiske Nationer. Den Bobrikoffske Vold mot Presse og Talefrihet har fylt os med en dyp smerteblandet Indignation ...¹⁸⁶

I løpet av mai måned 1899 publiserte Hilditch tre artikler i *Dagbladet*, der han forteller fra reisen til Russland. Hilditch fikk Tolstoj i tale, og fikk framlagt sitt budskap direkte til dikteren: "- Det må kunne gå an å få fortalt russerne om den store fortvilelse de har påført Finland, hvilket rått slag de har rettet mot kulturen, hvor dumt de har båret sig ad ovenfor Europa ..., trygler den

norske forfatteren." Men Tolstoj var ikke interessert. Han var blitt kosmopolitt, verdensborger, og viste til Bergprekenen:

- Men søk først Guds rike og hans rettferdighet, så skal I få alt dette i tilgift!

Den store russiske dikteren viste ingen vilje til å hjelpe Hilditch i sitt fredsarbeid:

- Jeg kan virkelig ikke få i stand noen større personlig sympati for den finske sak. Det var finner hos meg her forleden; jeg måtte si akkurat det samme til dem. Alle disse små europeiske landene skriker og gjør en mengde spetakkel. Der har vi Danmark og Tyskland, der har vi Norge og Sverige innbyrdes, der har vi Ungarn ovenfor Østerrike, og nå Finland. De glemmer alle, at vi først og fremst hører til det store Kristi samfunn, alle som en. Alt det andre er jo biting ...

Jakob Hilditch fortvilte. Hans reise til Russland og hans besøk hos Tolstoj, ble ikke den litterære fredskanal han så gjerne ønsket. Tolstoj viste ingen interesse for å tale Finlands sak. Ti år senere skrev Hilditch på nytt om den finske sak og Leo Tolstoj. Den russiske dikteren hadde i denne perioden endret sin mening om Finland, og Hilditch beskrev dette slik:

Senere endret jo Tolstoj sin mening om Finland og det finske spørsmål, og etter beste evne talte han Finlands sak i den del av den russiske presse, som var ham tilgjengelig. Men slik var ikke hans stilling til saken fra først av. Han ble gledeligvis yngre med årene.

Tolstojs tanker og meninger om Bjørnstjerne Bjørnson er av relevans. Innføringen av diktatur i Finland skapte sterke reaksjoner langt utover landet. Samme Bjørnson satt denne vinteren i Roma, og skrev et brev til den svenske geologen og turistpioneren Fredrik Svenonius:

Jeg tåler ikke læse om Finland, jeg tåler ikke høre om det. Det var lenge ventet, - nu det er kommet, er det værre enn det mest uvæntede. (...)

Zarens far har gjæntagende sagt, at jeg var hans yndlingsdigter. Så kan det jo være mulig, at Zaren også har læst noget av mig. Men når jeg vet, at Zaren intet får læse, før andre har

læst det, så gir jeg op!

Nej, her er intet å håpe uten av et tillfælle. Og selv da - ?¹⁸⁷

Da Finland i 1809 ble et russisk storfyrstedømme, beholdt landet sine egne lover, sitt offisielle språk og sin religion. Da generalguvernør Bobrikov ved århundreskiftet prøvde å russifisere Finland, vakte dette sterk motstand. Maleriet *Anfall* av Edvard Isto, fra 1899, viser tsar-Russlands tohodede ørn slite lovboken ut av den finske jomfruens hender; i ørnens venstre klo ser vi Bobrikovs ansikt.

Maleriet ble spredt illegalt som lystrykk og postkort i titusentalls eksemplarer. *Anfall* er et av mange eksempler på kunstnernes betydelige rolle i kampen for selvstendighet og egen nasjonalitet.

Nationalmuseum, Helsingfors.¹⁸⁸

Digterliv

Den 26. april 1899 var det duket for ny fest i Helsingfors. Antrekket var galla, og det som rørte seg av kulturelite var til stede. Jean Sibelius hadde uroppføring på sin første symfoni, Symfoni nr. 1 i e-moll, op 39. Komponisten var selv dirigent for orkesteret. Det skulle bli flere symfonier fra Sibelius, og hans berømmelse skal nå fantastiske høyder - ikke minst i den fedrelandske ånden. Men denne første symfonien, *Historiske scener*, inneholdt et orkesterbilde som senere blir kjent som "Finlandia", og skal bli et kunstnerisk og musikalsk symbol på Finlands kamp for selvstendighet.¹⁸⁹

Våren i Helsingfors begynte å ta form, og det ble vakrere og varmere for hver dag som gikk. Til tross for undertrykking og okkupasjon blomstret kulturlivet. Med "Finlandia" i hodet, pleide Hamsun sitt sosiale nettverk og fulgte med i den politiske stormen som knuget hans vertsland. Men like engasjert var han opptatt med egne litterære prosjekter. Alt som skjedde rundt ham i Helsingfors, var viktige bidrag som ville forme ham videre som forfatter og menneske.

Men det ble også tid til å følge med begivenheter rundt eget navn hjemme i Norge. I april og mai 1899 er det særlig mottakelsen av Kareno-trilogien som var viktig. Den Nationale Scene i Bergen skal vise alle tre skuespillene. Først ute var *Ved Rikets Port* den 19. april. En uke senere ble *Livets spil* vist, mens *Aftenrøde* ble framført den 7. mai. *Ved Rikets Port* ble satt opp én gang, mens de to andre ble vist to ganger.

En liten skjebnens ironi ble heftet ved *Aftenrøde*, der hovedpersonen Ivar Kareno ble spilt av Dore Lavik. Ti år senere skal Hamsun bli gift med Laviks forlovede, som gjennom sitt seksårige samliv med Dore Lavik hadde brukt hans etternavn, Marie Lavik. Denne digresjonen var naturligvis ikke i Hamsuns fantasihorison, der han leste de gode nyhetene om at hele Kareno-trilogien på nytt var satt opp. Sist de tre skuespillene ble vist var i 1896 og 1898 på Christiania Theater. Riktignok ikke sammenhengende. De to første i 1896 og det siste, *Aftenrøde*, i 1898. Da ble skuespillene framført opp til 21 ganger.

Hamsun hadde tidligere på vinteren nevnt det første skuespillet for sin aktive redaktørvenn, Alexander Slotte, og spurt om det kunne være tale om å innlevere *Ved Rikets Port* ved teateret i Helsingfors. Etter å ha fått de oppløftende meldingene fra Bergen om de siste forestillingene, skriver Hamsun på nytt til Slotte om sine skuespill

- Klokken er nu 3 om Morgenen, og jeg driver her omkring i mit Rum og røger Cigar og ser paa Solen over paa den anden Strand. Hvor det er vakkert! Men det er saa elendig med min Søvn i det siste. A propos: jeg har faaet tilbagesendt "Ved Rigets Port" fra Hrr. Arppe. Til hvem tror De nu, Stykket skal leveres? (...) "Aftenrøde" nylig spillet paa Bergens Scene. Storartet Sucess, syv Framkaldelser. Hjærtelig hilsen fra min Hustru og mig til Dem og Deres.¹⁹⁰

Hamsuns drama skulle få samme skjebne i Finland, som Alexander Slottes *Bengt Sved* i Norge; *Ved Rigets Port* ble aldri satt opp i den finske hovedstaden. Korrespondansen er likevel beskrivende for aktiviteten Hamsun bedrev for sitt skrivende liv. Den litterære aktiviteten fikk flere utspring. Den siste tiden hadde Hamsun fått sterke anmodninger om selv å delta med et litterært foredrag i Helsingfors. Det var mange som ville høre og oppleve den berømte, norske forfatteren. Nå hadde han bestemt seg for å kontakte redaktørvennen Alexander Slotte også om denne saken, og for å takke ja til oppdraget. Dette skulle bli hans bidrag til motstandsarbeidet,

med et foredrag som skulle gå til inntekt for folkeopplysningsfondet. I brevet til Slotte skriver han:

Kære Slotte. - Jeg har ikke kunnet give Dem Besked før nu, da Isen har været ufarbar. Jeg kan holde mit Foredrag naarsomhelst. Dets Titel er: Digterliv. Lad mig blot faa vide i rimelig Tid Dagen, Klokkeløstet og Stedet. Saa vil De kanske være saa elskværdig at besørge i Bladet den Reklame, som ikke jeg eller Foredraget, men Formaalet fortjener.¹⁹¹

Så kom aftenen, den 10. mai, og en stor gruppe mennesker fant veien til Universitetets solennitetssal. Med stor spenning og interesse skulle de overvære Hamsuns foredrag ”Digterliv”, et underholdende kåseri over diktning og diktere.

Hamsun var i sitt ess, introen underdanig - og hamsunsk:

Mine Herrer og Damer.

Jeg har en Følelse af, at det er anmassende af mig, at ogsaa jeg - en Fremmed - lægger Beslag paa Deres Offervillighed i disse Tider. Jeg beder Dem undskylde mig lidt, jeg har tænkt og tænkt paa det hele, og jeg ved ikke bedre, end at dette er den minst forlorne Maade, hvorpaa jeg kan faa vist min ærbødige Følelse for Finlands Sag.¹⁹²

Med stort engasjement kom han med egne, kjente toner, der han felte harde dommer over norske og utenlandske diktere. Men han var ogsaa tydelig i språket når det gjaldt synet på Russland. Hamsun begynte med Tolstoj, som nettopp da hadde besøk av Jakob Hinditch; ukjent for alle.

Tolstoj tilhører et Folk, hvis hele Historien ikke har frambragt en eneste tænker. Der har været Digtere, Malere, Musikere og Politikere, men ingen Tænker. Denne vældige Nation har andet at gjøre end at tænke. Den ligger der som Europas sorte Blæksprut og strækker sine Fangarme ut forat suge til sig hvert tilstødende Land .I det russiske Rige bestemmer en eller anden N.N. hvad folk maa faa Lov til at læse; det er da ikke at vente, at europæisk Tænkning netop skulde blive en daglig Kost inden dets Grændser, ja hele dette uhørte Konglemerat af erobrede Folk og Lande henger sammen maaske nettopp i Kraft af, at Tænkningen - offentlig Tænkning - er forbudt blandt dets Mennesker.

Annonsen i Hufvudstadsbladet som markedsfører Knut Hamsuns litteraturforedrag, "Diktarlif". Billetter kjøpes på Hagelstams bokhandel.¹⁹³

Onsdagen den 10 maj
kl. 6 e. m.
håller undertecknad i Universitetets solennitetssal ett föredrag om
Diktarlif
till förmån för folkbildningen i Finlands svenska och finska bygder.
Inträdeskort till 2 mark samt på läkaren och för herrar studenter till 1 mark säljas från och med tisdagen den 9 maj i **Hagelstams bokhandel.**
Knut Hamsun.

Foredraget *Digterliv* inneholder foruten blekkspruten mye av det samme budskapet som Hamsun holdt i foredrag to år tidligere, i Det norske Studentersamfund i Kristiana. Da lød titteln "Mod Overvurdering af Digtere og Digtning".¹⁹⁴ Men uansett så gikk Hamsun med "Digterliv" inn i den finske politiske debatten, og han tok klar side med den undertrykte finske befolkningen. Foredraget fikk stor presseoppmerksomhet, og på Norges nasjonaldag, 17. mai, kunne man lese:

Foredraget, som gjennom sin spirituelle, ironiske tone var særdeles underholdende, ble belønnet med livlig applaus. Hr. Hamsun har bestemt at inntektene skal tilfalle fondet for folkeopplysning i landet, som ble grunnlagt av grevinne A. Mannerheim.¹⁹⁵

Hamsuns støtte til grevinne og sangerinne Aina Mannerheim fikk betydning for datidens aktuelle situasjon i Finland. Egentlig ville ikke Hamsun at det skulle være noe presseomtale om selve foredraget. Han skulle selv reise til Russland noen måneder senere, og var kanskje engstelig for at hans kritiske russlandstanker kom de russiske myndighetene for øre. Men presseomtale ble det, dog uten at dette påvirket de russiske myndighetenes behandling av Hamsun under hans reise gjennom Russland. Hamsun har klart dette så langt bedre selv; i reiseskildringen *I Eventyrland* har han skrevet fremmedpolitiet inn i et nervepirrende forfølgelsesdrama som gjør hovedpersonen til lettere paranoid.

En av tilhørerne denne hamsunske maikvelden, har senere beskrevet opplevelsen i solenniumssalen slik:

Det var virkelig eiendommelig å sitte i den klassisk strenge og akademiske høytidelige salen å lytte til Hamsuns spirituelle, og noen ganger neste frekke paradoxer, så ypperlig framført. I hvert fall syntes den yngre delen av publikum at dette var morsomt, men forargede avisinnlegg viste at andre hadde følt seg sjokkert over mangelen på respekt for Ibsen.¹⁹⁶

Som et synlig bevis på sensuren i Finland på denne tiden, måtte avisene fylles med lettere stoff. I samme avis som Hamsun ble anmeldt, var det på nytt funnet spalteplass til en velosipednyhet, under rubrikken 'Ditt og datt': "Velosipedkjøring i tordenvær er ytterst farlig. I løpet av de siste dagene har det i Tyskland ved ulike tilfeller vært to velosipedister som har blitt truffet av lynet. Den ene ble slengt i grøfta og slapp uskadet fra det, mens den andre ble funnet død."

Litterære foredrag var et av Hamsuns spesialområder. Han hadde mange synspunkter på dikterkunsten, og han hadde mye på hjertet. Foredragene om dikterliv ble tidvis hans store lidenskap, og han var utrettelig med sine budskap i nesten 15 år. Dessuten var Hamsuns litteraturforedrag et genialt markedsføringstrekk for egen litteratur, med skandale som bevisst ingrediens. Det startet i Wisconsin, i hjertet av det norske Amerika, i 1882 og eksploderte i en suksessturné gjennom Norge i tiden etter gjennombruddet med *Sult*, der han reiste rundt og holdt nesten 20 litterære foredrag. Hans norgesturné om dikting er blitt et høydepunkt i de fleste biografier og fortellinger om Knut Hamsun, samtidig som det brukes som bilde på et litterært vendepunkt; overgangen til den psykologiske litteraturen. Foredragenes høydepunkt var begivenhetene på Brødrene Hals' konsertlokale i Kristiania, onsdag 7., fredag 9. og mandag 12. oktober 1891.¹⁹⁷ Fra talerstolen hadde han publikum i sin hule hånd, og han nøt med velvære den dramatik som oppsto i virvelen rundt hans framførelser. I alle år hadde han selv vært mer enn aktiv med markedsføring i forkant av egne opptredelser, og han tok selv den totale regi under selve framførelsen. Hamsuns foredrag skulle være et hundre prosent Hamsun-produkt.¹⁹⁸

Etter foredraget "Digterliv" var det fest på hotel Kämp. Hamsun var det beundrede midtpunkt, men utover kvelden var det enkelte som dristet seg fram på med kritiske kommentarer. Hamsuns eiendommelige stil kunne bli for sterk kost for mange. Men de fleste likte det de så og hørte. En av deltakerne på festen var Juhani Aho, populær forfatter fra den finske realismen på 1880-tallet. Sammen med sin kone Venny, som hadde vært Hamsuns simultanoversetter på medborgerfesten tidligere denne våren, satt han benket rundt Hamsuns bord på Kämp.

Juhani Aho skrev på finsk, men var preget av flere norske forfattere som Ibsen, Bjørnson, Lie og Garborg. Senere utviklet han seg til å bli en av landets ledende nyromantiske diktere. Hamsun og Aho fant flere ganger sammen i litterære debatter, og temaet var ofte folkelivsskildringer og den gamle tiden satt opp mot alt det nye. Året før Hamsun kom til Helsingfors ga Aho ut romanen *Panu*, ikke ulik den hamsunske tittelen *Pan*. Ahus bok er en folkelivsskildring fra Karelen. Hovedpersonen Panu er synsk, han kjemper mot kristendommen og taper. *Panu* er framfor alt et blikk på det sosiale hamskiftet. Senere i livet skal Juhani Aho stå som representant for det moderne gjennombruddet i den finske litteraturen, med sin psykologiske realisme. Hamsun glemte ikke denne språksterke finske forfatteren senere i livet. Finlenderens navn ble kjent over hele Europa, og flere av hans bøker ble etterhvert oversatt også til norsk. I en omfattende artikkel i *Aftenposten* i 1918, med tittel ”Sproget i Fare”, trekker Hamsun fram Juhani Aho:

Juhani Aho fortalte mig engang hvad for et Stræv han hadde med at skrive Finsk, idet han maatte gaa ut fra at det var paa det nærmeste ugjort før. Han hadde over to Millioner Landsmænds Talesprog at bygge paa, men han kunde ikke overføre Folkets Prat raat og usiktet til Skriftsprog. Maalforfatterne vil her svare at heller ikke de producerer uten kunstnerisk Stræv; men Forskjellen er at Juhani Aho arbeider i et levende Sprog, mens Landsmaalet og Normalen aldrig har været et dødt Sprog engang. Det er en Samling av Ord fra Folkemaalet, Resten er Paafund.¹⁹⁹

Det var den norske målstriden som var blusset opp, etter dannelsen av Noregs Mållag og Riksmålsforbundet vel et tiår tidligere. I 1917 kom de nye rettskrivningsreglene for begge målformene, med forholdsvis store endringer, og Hamsun kjempet imot de nye reglene. Den norske målstriden har blusset opp igjen siden, og parallelle diskusjoner som det Hamsun deltok i, foregår fortsatt.

Byhus og gressenkemann

Den aktive maimånedens kvindret på siste verset, og det hadde vært strevsomme dager for Hamsun-familien. Det nye huset inne i byen hadde latt vente på seg, samtidig som den lille tosomme familien ute på Råholmen hadde vært ferdigpakket i ukevis. Bergljot hadde noen tøffe ventedager, der hun ofte var overlatt til seg selv ute på holmen. Så lenge ektemannen var tilgjengelig, hadde de mye å foreta seg. Men han hadde både sitt forfatterskap og sine reiser inn til hovedstaden. Det verste for Bergljot var likevel fraværet fra sin lille datter, Vesla. Om ikke lenge vil hun fylle fem år. Bergljot bestemte seg for at så snart de var flyttet fra Råholmen, og installert seg i byleiligheten, ville hun reise til Kristiania for å besøke Vesla. Men like før flyttingen fra Råholmen inviterer bokhandleren Wentzel Hagelstam til sin 36. fødselsdag. Den sosiale presse- og kulturelite i hovedstaden vet å takke ja til en fest, og Hamsun-paret blir ytterligere litt forsinket med flyttingen. Likevel var ventetiden over, eremittlivet på Råholmen var historie, og de kunne begge trekke et lettelsens sukk. I slutten av mai ble ekteparet installert i Kasärngatan 23 i sentrum av Helsingfors. Det nye bostedet var et én etasjes, gulmalt trehus, bygd på midten av 1800-tallet.²⁰⁰ Bygningen lå i en rekke med blanding av lave trehus og høyere murhus, nedover den slakke Kasärngatan, bygd opp på skrånede, kraftige grunnmurer. Hamsuns hus hadde åtte vinduer mot gaten. Inngang var fra en port i gategjerdet, og om natten kunne porten stenges med kraftig lås. Det var også plass til et lite loft under det lave taket. I bakgården var det et større murhus, som dannet den ene siden av gårdsrommet. Kasärngatan var på Hamsuns tid en aktiv gate, med flotte parker og anlegg, med Kasärntorget som det naturlige sentrum.

Mens de bodde på Råholmen, var adressen "Postfack 54". Men etter at familien Hamsun flyttet til byen blir både navn og adresse oppført i adressekalenderen for Helsingfors: "Kasärngatan 23". Hamsun er blitt fastboende helsingforsere.

Kasärngatan 23 i Helsingfors sentrum. I dette trehuset bodde Hamsun den siste perioden.²⁰¹

Kasärngatan i dag har samme gateløp, og flere av de samme bygningene, som på Hamsuns tid. Men hans eget hus er revet.²⁰²

I dag er det lille trehuset revet for lengst. Det samme gjelder alle de andre lave trehusene langs Kasärngatan. Det er kommet nye, store bygningskropper rundt hele området. Kvartalet som sådan rommer forøvrig Forsvarets Overkommando i Finland, og en litterært interessert besøkende må få bevæpnet vakt med seg for å gå inn i gårdsrommet foran det som engang var Kasärngatan 23, og var bebodd av en norsk forfatter en aktiv sommer i 1899.

I dagene fram til innflytting var det noen sinte leserbrev i avisene mot Hamsun. Det var naturligvis hans foredrag *Digterliv* som hadde rystet opp et par anonyme opponenter. Alexander Slotte ble bekymret for at Hamsun skulle mislike dette, og skev beroligende til ham. Men Hamsun svarte like beroligende:

Nei, Gud velgigne Dem, bryd Dem ikke om Artiklen i Hufvudstadsbladet. Den var forresten ikke slem, jeg er vant til langt værre Konfekt, og mig er sligt noget blevet saa ligegyldig.²⁰³

I begynnelsen av juni hadde den nye tilværelsen stabilisert seg. Hamsun fikk lånt nye hauger med bøker av Alexander Slotte, og var inne i en god studieperiode. For alvor var han begynt å planlegge den videre reisen, som skal finne sted om ikke mange måneder. Men fru Bergljot gjorde alvor av sine egne planer, og forlot Kasärngatan og dro på besøk til Kristiania.

Hamsun sa seg fornøyd med situasjonen. Det var helt stille i huset, og han bestemte helt over egen tid og husholdning. Ingen båtskyss eller urovekkende isforhold styrte lenger over hans gjøren og laden.

På denne tiden var på nytt redaktørvennen og eventyreren Konni Zilliacus i mediabildet. Fortsatt lå Nya Pressen nede for telling, som straff for sine kritiske. I hele april og mai var den viktige, liberale finlandssvenske avisen inndratt av myndighetene. Men ledigheten ble utnyttet til god motstandskamp, og Zilliacus benyttet tiden til en utenlandsreise. Han ville finne ut om det kunne reises en internasjonal motstandsbevegelse, en slags ytre demonstrasjon, for Finlands sak. I København holdt han foredrag i Studentersamfunnet om den politiske situasjonen i Finland. Foredraget ble mottatt med stormende applaus, og etter forslag fra den dansk-norske forfatteren Erik Skram, ble det vedtatt en resolusjon, som begynte slik:

Studentersamfundet sender Finland sin Hilsen. Som sønner og Døtre af en liden Nation forstaar vi og føler med en anden liden Nations ustanselige Stræben efter Fremskridt. Som børn af en Nation, der fra første Haand kjender Forholdet til overmægtige Naboer, har vor Sympati lært vore Hjerter at slaa i Takt med dem, der sætter national Selvstændighed i første Række.²⁰⁴

Presseoppslaget fra København kom på trykt i store deler av verdenspressen, i en utvetydelig kvass form, og førte til at Zilliacus ble gjenstand for ytterligere skarp oppmerksomhet fra de russiske myndighetene i Finland. Konni Zilliacus var blitt den store separatistagitatoren for Finlands sak, og han begynte å bli farlig. Fra København reiste Zilliacus til Berlin, basert på en glimrende idé han hadde pønsket ut. Zilliacus ville engasjere en lang rekke framstående personer fra mange land til å signere et opprop til selve tsaren av Russland. I Finland levde man fortsatt i den formeningen at tsaren var villedet av sine rådgivere. Det som skulle til var et klartalt budskap direkte til Tsar Nikolai II, signert av internasjonale størrelser. Tanken bak oppropet var at denne kraftmanøveren skulle få russerne til å innrømme sin feilslåtte politikk. På vakkert pergamentpapir signerte hele 1 063 framstående vitenskapsmenn, forfattere, kunstnere og politikere, fra tolv land - Tyskland, Frankrike, England, Holland, Belgia, Sverige, Norge, Danmark, Sveits, Italia, Østerrike og Ungarn. Fra Norge deltok professor Waldemar Christoffer Brøgger, landets fremste geovitenskapsmann, som åtte år senere skulle bli den første rektor for

Universitetet i Kristiania. En deputasjon utgått fra de 1 063 signerende reiste deretter til Moskva for personlig å overlevere oppropet. Christoffer Brøgger deltok også i denne gruppen.²⁰⁵ Det verdifulle dokumentet skulle ikke bare åpne dører, det skulle redde Finlands sak. Tsaren var ennå en veldig populær mann i de tusen sjøers land. Vel framme i den russiske hovedstaden måtte Zilliacus og følge med stor skuffelse likevel akseptere den harde virkelighet, tsaren ga ikke audiens. Men Zilliacus nektet å se på dette som et nederlag, og snudde fiaskoen til suksess. Den finske sak hadde tross alt fått internasjonal oppmerksomhet, og vel hjemme i Helsingfors, den 2. juli, ble deputasjonen mottatt av en jublende folkemasse. Oppropet var psykologisk diplomati av høyeste rang. Tsarens ydmykende avslag ble snudd til en moralsk seier. Den europeiske elite sto samlet bak det finske folk.

Det hører med til historien at det tidligere på året hadde vært en tilsvarende underskriftsaksjon. Denne gang var underskriftene fra det finske folket, og fikk navnet 'Folkeadressen'. Aksjonen var å forstå som en folkelig og privat motstand mot russifiseringen som Februarmanifestet representerte. Oppslutningen var eventyrlig, og hele 500 finlendere reiste i samlet tropp til St.Petersburg for å overbringe underskriftene til tsaren. Heller ikke denne deputasjonen fikk foretrede for tsar Nikolai II. Men som det internasjonale akademikeropporet, ble også 'Folkeadressen' snudd til hjemlig suksess.

Senere på sommeren gjorde Konni Zilliacus nok et forsøk på storslått agitering for den finske sak. Han reiste til Amerika, der han hadde han to oppgaver. Først prøvde han å få i stand et møte med de forente staters president, William McKinley. Zilliacus hadde planer om å be om presidentens hjelp til at den amerikanske ambassadøren i St. Petersburg skulle søke audiens hos tsaren. Den engasjerte finlenderen hadde helt klart for seg hva ambassadøren både skulle si og hva han skulle ha med seg til tsaren. Men på nytt ble statsbesøket en fiasko. Zilliacus fikk aldri treffe presidenten og hele USA-presset gikk i vasken.

Den andre store oppgaven på det amerikanske kontinentet var at den utrettelige agitatorens skulle gå til trinn to på det store Canada-prosjektet, og Zilliacus og hans lille kommisjon reiste nordover til Canada. I territoriet Alberta fant de det forgjettede land, med store skoger og gressrike åser og daler. I de tallrike sjøene var det godt med fisk, og hele området var svært godt egnet for jordbruk basert på dyrehold og meieridrift. Klimaet var noe mildere enn i Finland, og den canadiske regjeringen stilte vilkår som var mer enn fordelaktige. Kommisjonen reiste tilbake til Finland i full visshet om at oppdraget var utført med glans. Men vel hjemme oppdaget

Zilliacus at interessen for prosjektet var fordunstet! Planen hadde så godt som helt og holdent blitt erstattet med et luftig håp om en snarlig forestående forandring av den russiske politikken. Prosjektet med å grunnlegge en finsk koloni i Canada ble lagt på is. Men som demonstrasjon og aktivisme mot de rådende nasjonale forhold, hadde også dette prosjektet hatt sin indremedisinske misjon.

Vel hjemme i Norge har Jacob Hilditch på denne tiden flere artikler på trykk i *Dagbladet*, under tittelen ”Smaa Breve”. I ett av disse brevene, datert Helsingfors, april 1899, tar han for seg Bobrikov og medborgerfesten der han selv hadde vært gjest:

I sit store Hus med Udsigt til Byens Promenade sidder Bobrikoff og stirrer uforstaaende paa den store Skare sørgeklædte Damer og alvorlige Mænd, som bølger frem og tilbage paa den fornemme Hovedgade i denne propre og vakre By.

[...] Mens alle dannede og hjertevarme mennesker i Helsingfors tager i Sne og Slud i den sene Kvæld afsted for at bringe de to Redakører sin Hyldest, sidder Bobrikoff og fnyser og spekulerer paa, hvad han mon nu skal finde ud. Han sørger i sin asiatiske Hjerne efter asiatiske Midler. Han overveier visselig baade Tortur og Knut; han sukker efter en Afdeling Kosakker med lange Piske; Herregud, skulde ikke dette kunne anvendes her som i Petersburg? Kan han ikke stænge Universitetet og Skole? --- Men Finnerne har jo ikke ladet sig forlede til nogetsomhelst Overgreb. Og Europa er ligesom saa ubehagelig vaakent i disse Dage.

Nuvel, saa venter man en Dag eller to.

Det litterære omslag

Den 11. juli 1899 kunne helsingforsboerne lese i avisen *Nya Pressen* en lang artikkel med tittel ”Det literära omslaget”. Forfatteren var Hamsun, men fornavnet ble utsatt for en skrivefeil, slik at signaturen ble: ”För N. Pr. af Kunt Hamsun”. Dette var et av de lengste arbeidene Hamsun fikk publisert under sitt finlandsopphold. Artikkelen tok for seg den naturlige utviklingen av kunst og litteratur; like bestemt og sikkert som ”havets bevegelse i sitt stigende og fallende, flod og fjære”. Han innledet med et eksempel, og beskrev den bølgende utviklingen i form av forfatternes tradisjon med å oppholde seg i utlandet:

I femogtyve år har nu de nordiske forfattere reist til Paris, latt sitt hår maksinklippe og trukket i moderne klær, efter råd og anledning. I den aller seneste tiden har strømmen vendt seg, nu reiser den nordiske dikteren til Italien igjen, som i svunne tider, han lar sitt hår gro, og han er ikke redd for atter en gang å bære den veldige kunstnerhatt, som kledde ham så forbannet bra.²⁰⁶

Hamsun kunne selv vise til flere utenlandsopphold. Han var etter forholdene ganske bereist, med hele to amerikaopphold bak seg. Han hadde videre bodd i Danmark, Frankrike og Tyskland. Sett i forhold til artikkelen, er det viktig å merke seg at han også hadde bodd i Paris. I løpet av årene 1893 - 1895 hadde Hamsun to lengre opphold i den franske hovedstaden. Det var her han for alvor kom i gang med *Pan*. Om også han maskinklippet sitt hår og bar moderne klær, er vel til en viss grad sannsynlig. Under sitt opphold i Helsingfors gjorde han seg i alle fall bemerket som særdeles velkledd og stilig. Ut fra artikkelen kan det kanskje tolkes som at han ikke var som de italiareisende; han hadde kanskje ikke en kunstnerhatt som kledde ham så forbannet godt.

Artikkelen tar egentlig for seg overgangen fra romantikken til realismen i litteraturen. Videre harselerer han med den hjemlige litteraturen som ukritisk kopierer nye trender fra utlandet; bare litt forsiktig et par trekk etter, slik at den riktige grunntonen velges ” - og så stemmer vi selv inn i dette store koret.” Det litterære omslaget ble videre beskrevet som:

Menneskene har begynt å vende seg bort fra den innviklede og sammensatte litteratur. Av for megen såkalt "psykologi" og raffinert selvanalyse, som hos Paul Bourget, fulgte lengsel efter det enkle og sterke, kanskje også litt dumme, som hos Rudyard Kipling.²⁰⁷

Hamsun kritiserte også omslaget hos sitt store idol, August Strindberg. Han beskyldte den svenske dikterhøvdingen for å være sentimental, for og søke tilbake i barnetroen på Gud og kirken: ”... de siste dagers hellige”. Men Strindberg-kritikken var ikke alvorlig ment. Han gikk sterkt i forsvar mot kritikken fra en rekke aviser som beskyldte Strindberg for å være omvendt bare for å vekke sensasjon og tjene penger. Hamsun konkluderte med at ”Strindberg skrev for å gjøre sine ideer kjente. Han ville tale, ikke til en nasjon, men til en verden.”

* * *

Etter avisinnlegget ble det fest. Hamsun hadde den senere tid lagt merke til en ung mann i miljøet, bare som ungdom å regne. Han nøy likevel respektert fra de mange seniorenne, og Hamsun var nysgjerrig på unggutten. Det var Eino Lönnbohm, som syv år senere tok forfatternavnet Eino Leino. Eino Lönnbohm var bare 21 år, allerede en utpreget bohem og kunne vise til langt mer enn bare ord. Eller, det var nettopp ord han kunne vise til. Til tross for sin unge alder kunne han se tilbake på et års drift av eget kulturtidsskrift, *Nyky aika*, som han drev sammen med sin bror. Men det var hele tre år siden han hadde debutert som forfatter. Eino var fra ung alder umåtelig effektiv, hans store produksjon skulle bli hans varemerke gjennom livet. Han var også på hugget når det gjaldt den ideologiske debatten som raste rundt århundreskiftet i Finland. Til tross for Eino Leinos store produksjon fikk han aldri noe stort navn utenfor Finlands grenser. Til det var finskheden i forfatteren og forfatterskapet for utpreget, og nettopp finskheden og det finske skriftspråket skulle bli hans bane. Eino Leino ble da også på sine glansdager den finske litteraturens sentrale gestalt.²⁰⁸ I 1910 uttalte Eino Leino seg om finsk litteratur, visdomsord som med fordel kan gjengis: ”Litteratur er landets tolk. Litteratur er nasjonens speil. Uten litteratur er nasjonen som en blind mann, som en døvstum.”

Victorias historie

Bergljot var endelig kommet hjem til farens hus i Kristiania. Det skulle bli noen etterlengtede dager med datteren, Vesla, helt til den tunge oppgaven gjensto. Bergljot måtte ta en nødvendig reise til utlandet for å møte Geopferds advokater igjen i Wien. På nytt ble Vesla hjemme hos Thomas Bech i Norge.²⁰⁹

Bergljots far, Thomas Bech (1937 –1906).²¹⁰

Bergljots mor, Bergljot Bassøe Bech (1942-1895).²¹¹

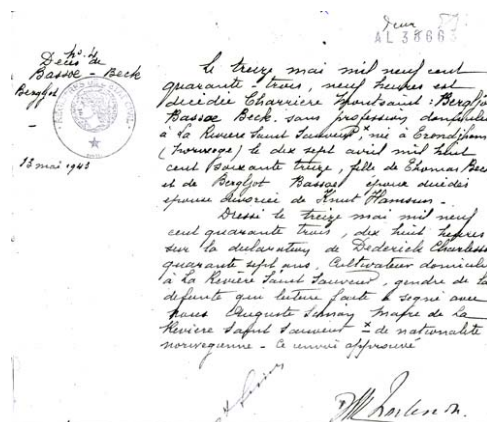
Gjennom de nærmeste årene pleide hun minnene fra disse bekymringsløse dagene hun hadde sammen med sin førstefødte datter, og noen lengre perioder året etter. Fra adopsjonen og senere ny skilsmisse, ble Bergljot stadig mere svekket, og det samme ble det nære minnet om Vesla. Det skulle gå et par tiår for Bergljot der hun levde i skyggen av seg selv, flyttende fra det ene bostedet til det andre. Etter det vanskelige besøket med Vesla så sent som i 1921 tok Bergljot et valg, og flyttet permanent sammen med Victoria, sin andre datter, som hun fikk sammen med Knut Hamsun i 1902, tre år etter Finland. Victoria og hennes mann, engelskmannen Dederick Charlesson, leide på den tiden en eplegård på omtrent 40 dekar i det vakre Calvados-landskapet, med navnet Petit Buquet, der de produserte sprudlende sider, Cidre Bouché. Bergljot fant trøst i datterens nærvær, og etter hvert som bestemor for Erik og Dederick jr utover på 1920- og 30-tallet. Men der stoppet også trøsten. Gården kastet lite av seg, og hele familien levde i alle år så godt som uten penger. Dederick var alt annet enn god som forretningsmann, og store deler av huset på den leide eiendommen hadde jordgulv.²¹² Bare bestemor Bergljot kunne til faste datoer bidra med noen kontanter, som hun fikk i livslang underholdning fra Knut Hamsun. Barnebarna husket gjennom hele sitt liv gleden ved en sjelden gang å få en sjokoladebit eller noe annet som

kunne kjøpes for penger, dagen etter pengestøtten til Bergljot. Kontrasten fra Bergljots tidligere velstand og sosiale status var endeløs. I Frankrike levde hun i direkte fattigdom, ikke en krone fra hennes en gang så store formue var tilbake. Det ble heller ikke bedre av at hun aldri lærte seg det franske språket; tysk og engelsk snakket hun derimot godt. Hjemme på gården måtte Victoria og barna snakke med henne på norsk, mens med husbonden Dederick gikk det på engelsk. Kom det en sjelden gang besøk til gården, så trakk hun seg tilbake til det vesle kammerset hun sov på, for å unngå det språklige stengslet og det stakkarslige selvbildet. Victoria og Bergljots del av Hamsun-familiens krønike er stenket av fattigdom og ydmykelse.

Det ble heller ikke bedre utover i etterkrigstiden. Knut Hamsuns første barn, som bar navnet fra svermeriet med Bergljot, en datter som besejler hele triangelet fra århundreskiftet, ender etter hvert opp på et grått og skittent fattighus utenfor den franske byen Le Havre. Victoria hadde da vært alkoholiker i lang tid.²¹³ Etter flere år i leilighet i Honfleur, var hun nå innlosjert på en vindskjev sykesal, omgitt av gamle, senile og syke. Slik finner avisen VG henne, etter et 1000-tips i februar 1976.²¹⁴ Av medlidelse fra mediaomtalen blir Victoria invitert til å bo i Drøbak av en barndomsvenn, høyesterettsadvokat Olav Tendeland. Hun takker ja, og fem måneder senere landet hun på Fornebu lufthavn.²¹⁵ Etter en stund reiser hun likevel tilbake til Frankrike og nærheten til Honfleur.²¹⁶ Victoria Hamsun Charlesson dør den 2. juni 1980 i den vesle landsbyen Equemauville.

Eplegården Le Petit Bouquet, som Victoria Hamsun og Diderick Charlesson drev fra 1920-tallet. Her bodde Bergljot Hamsun fra 1924 og til sin død i 1943.²¹⁷

Bergljot Bessøe Bechs dødsattest, fra rådhuset i den franske byen La Rivière Saint Sauveur.²¹⁸

Fra Victorias død i 1980 skal vi bevege oss tilbake til Helsingfors i 1899. Den finske hovedstaden var på Hamsuns tid en idyllisk by, med et innbyggertall på knapt hundre tusen. Byen var oversiktlig, sentrum var dominert av bygårder på tre, fire etasjer, som lå på rekke og rad langs de velregulerte gatene. Bygningene var bygd både i tre og mur. Men det var også hele kvartaler med små trehus, nærmest som hagebyer, med lave stuer, små uthus og tett med trær og blomsterhager. Inngangen til husene var inne på gårdsplassen, eller tunet. Like utenfor bykjernen var det større bondegårder, ikke mange minutters gange fra sentrum. Men også inne i selve byen var det landbruk og hushold, selv om disse stadig ble mindre og mindre. Det var utbredt hestehold, så staller og vognskjul var det gjort plass til i nesten alle bygårder. Det var selvfølgelig liten trafikk som sådan, bybildet var dominert av hester og gående, og en og annen velocipedist og etter hvert mer moderne syklist. Utpå ettermiddagen og i helgene var det tid for promenering. Herrer med høye hatter, fruer med kjoler som med en tomme gikk klar av gaten. Det var flotte hatter også til damene, og ekstragavanse var de vakre paraplyene som promeneringen kunne utrustes med. De unge mødrene, eller medbragt pike, brukte gjerne varme sommerdager til å trille sin moderne barnevogn foran seg; med store hjul og vaklevoren balanse. I en av barnevognene lå det kanskje en liten pjokk, født i mars forrige år. Han skulle noen tiår senere komme til å framstå som det moderne Finlands fadder. Med sin brede produksjon, med sitt genuine formspråk og med sin overlegne designsignatur, skulle den lille gutten i barnevognen bli Finlands stolthet. Han skulle snu mang en utlendings syn på Finland, og han lød navnet Alvar Aalto.

Til bybilet hørte det med noen skranglede trikker, trukket av et par gamper. Hamsun lot ofte blikket følge med på den hestetrukne trikken. Han mente selv han hadde habil trikkekompetanse, fra sin erfaring som konduktør på Chicago-trikken et godt tiår tidligere. Det var derimot ingen biler i Helsingfors, da Hamsun flyttet inn til Kasärngatan. Den første bilen kom i august, og fikk stor oppmerksomhet i *Nya Pressen*.²¹⁹ Men det var ikke utrygt å ferdes langs Helsingfors' gater av den grunn. Hamsun har i reiseskildringen *I Eventyrland* en fornøylig beskrivelse av den finske hestetrafikken. Han innleder sin beskrivelse med noen tanker om hestens rolle i den russiske litteraturen:

Av russiske romaner får man det indtrykk at det i Rusland kjøres med en uhørt fart. På bilder av russiske kuréerer ser man også gjerne hestene i et fabelagtig jag og allikevel står kuskens svøpe mot sky. Vi hadde da en forestilling om at vi vel ikke kunde undgå å

rase med firspand over Kaukasus og komme ned på den andre siden som nogenlunde galne mennesker. Vi blev overrasket ved at farten var meget rimelig. Enten var da Karnej Gregorevitsj særlig forsiktig med sine hester, hvad han vistnok var, eller de russiske diktere og malere har overdrevet, hvad disse vistnok også har. Av alle de kjørende som vi så fra toget gjennom Rusland var det ikke en som kjørte påfaldende fort.

Vil man derimot ha en flyvende kjøretur vet jeg intet bedre land for den end Finland. I finske byer har jeg oplevet det høieste i den retning. De små finske hester som ligner vore fjordinger iler som vinden gjennom gaterne og omkring gatehjørnerne har jeg mere end en gang svævet på ett hjul. Finnene forer godt, men kjører hårdt; når jeg undertiden bad for hesten blev jeg smilende kalde en hästgråtare. Jeg har en gang i mit liv mældt en mand til politiet og denne mand var en finsk hyrekusk ...²²⁰

Hamsun hadde ofte spasert gjennom hovedstadsgatene, og ved selvsyn opplevd hestetrafikken. Som selvsikker førtiåring var han en kjent figur i bybildet, der han oppdressede med hatt og stokk skyndte seg til sine gjøremål; enten det var cognac med Hagelstam eller innlevering av artikkel til redaktør Slotte. En ung student på den tiden, Gunnar Castrén, har i voksen alder beskrevet hvordan man i yngre kretser så opp til "storheten" Hamsun da han rørte seg gjennom byens gater - våre små forhold. Den oppmerksomheten avispressen viste Hamsuns besøk og følelsen av å være kjent på forhånd og berømt også her på grensen til østen, Æventyrlandet, har sikkert styrket Hamsuns selvfølelse; fra og med nå var han blitt den store forfatteren, dikteren.²²¹

Det kan være verdt å nevne at Gunnar Castrén selv ble en kulturpersonlighet i Finland. Litteraturhistoriker, med en betydelig produksjon av litterære og politiske arbeider.

Oversiktsbilde av Helsingfors. Ved denne havna ankom Knut Hamsun, og rett over gata lå Kleinhes Hotell. Lenger bak ser vi den storslotte katedralen, Societetshuset og Universitetets Solenniumssal.²²²

Som vi har sett var Hamsuns omgangskrets dominert av kunstnere, forfattere og pressefolk. Mange av disse var, eller skulle komme til å bli, store navn på både den nasjonale og internasjonale kunstnerarena. Jean Sibelius, Axel Gallén og Juhani Aho var i en klasse for seg. Vi har tidligere knyttet bekjentskap med Robert Kajanus, Birger Mörner, Alexander Slotte, Wentzel Hagelstam, Adolf Paul og Konni Zilliacus. Nok en avismann og litteraturinteressert kafekamerat var Ernst Gråsten, redaktør av *Aftonposten*. Gråsten var kjent som en briljerende litteratur- og teaterkritiker, men endte sin karriere som finansminister i 1922. I et intervju på sine gamle dager fortalt Ernst Gråsten at han mintes Hamsun godt, og særlig et "omtyckt och ofta föredraget deklamationsnummer, där orden "Rap dig, Alvilde" - inlett med ett långt och skorrander - förkom". Dette er selvsagt fra et av versene i "Feberdigte", som går igjen når datidens personer minnes Hamsun. Det kan være på sin plass å gjengi et utdrag av Hamsuns stormfulle dikt, som mange mener er ble hans kjærlighetsopus til Bergljot :

Alvilde, bring min Kappe og min Hat med Fjær i Top,
jeg agter mig saa snart ut at ride.
Hold Bøilen frem, Slavinde, imens jeg stiger op
og løp du selv tilfods ved min Side.

Og spør man saa og undres hvad det er for en Blæst
som suser over Bærgene saa vide,
da er det mig som kommer, det er mig som er tilhest
og du som løber Hund ved min Side.

Hej, rap dig nu, min Ganger, for jeg siger jeg har Hast,
jeg rider mig en Tur i mit Rike.
Og segner du, Alvilde, saa binder jeg dig fast, -
Guds Kors, jeg rider Livet af dig, Pike.²²³

Omgangskretsen var selvfølgelig bredere. Mange navn har forsvunnet gjennom historiens irrganger, andre finnes bare som muntlige referanser. Funksjon og Hamsun-relasjon kan være mindre tydelig. Tre slike personer lød navnene Cederholm, Axel Lindborg og Einar Runeberg.²²⁴ Disse herrers ettermæle skal vi la forbli i historiens tåke denne gang. Den som derimot ikke lot seg viske ut, og som sterkere enn noen skulle komme til å stå Hamsun nær, hadde ennå ikke dukket opp i den finske hovedstaden. Først i slutten av juli, på den varmeste sommertiden, skal det gjøres strandhugg.

Albert Engström

Lørdag den 29. juli 1899 seilte lystjakt "Clayr" inn havna til Helsingfors. Ombord var det tre menn, men bare én av disse er viktig når historien om Hamsun og Finland skal skrives.²²⁵ Albert Laurentius Johannes Engström, svensk livskunstner og karikaturtegner som skulle bli en av Sveriges mest folkekjære kulturpersonligheter i første halvdel av 1900-tallet. Albert Engström må ikke forveksles med sin navnebror, Albert Edelfelt, som ofte har dukket opp i Knut Hamsuns omgangskrets i Finland. Albert Engström er derimot den samme som reddet Henrik Ibsen i Stockholm, da sfinxen hadde problemer med fruentimrene under festmiddagen. Han er også den samme Albert Engström som tegnet Adolf Paul med øks i hånd. Men nå var Albert Engström ankommet broderlandet i øst, og har selv beskrevet seilasen med "Clayr" inn til Helsingfors, og det påfølgende oppholdet, som et veritabelt herjingstokt som sent skulle glemmes i Finland: En så

alvorlig invasjon hadde ikke blitt iscenesatt siden Erik den helliges dager, påsto han. Et hoc meminisse juvabit!

I dette stemningsbildet fikk Engström nyss om at Knut Hamsun var i byen, og nok et tokt fant sted. Om dette kan Engström selv ta ordet:

Jeg kan fortelle om mitt første møte med Knut Hamsun. Det var i Helsingfors for mange år siden. Han hadde fått diktergasje av sitt takknemmelige land og med denne gasjen forpliktelsen til å utdanne og perfeksjonere seg utenfor Norges grenser. Men dette passet ikke Hamsun akkurat da, for han arbeidet med et norsk motiv. Han måtte imidlertid reise, og for ikke fullstendig å komme ut av den nordiske stemningen han trengte, så valgte han Finland. (...)

En natt klokken 3 var Hagelstam og jeg på hjemvei fra en festmiddag - det var aldri annet. Med Jean Sibelius' improvisasjoner ennå vibrerende i våre ører gikk vi tause bortover gaten, da Wentzel plutselig stanset og spurte:

- Har du ikke truffet Knut Hamsun ennå?

- Nei - er han i byen? Forresten så kjenner jeg han ikke, men vi går naturligvis rett hjem til ham.

- Er du gal? Nå midt på natten! Han er jo gift - nei, det går ikke!

- *Det går*, hvis han er slik han skriver. Hvor bor han? Allons!

- Nå, som du vil, men ta skylden selv.

Etter en lang vandring kom vi ut til Hamsuns bolig, men porten var naturligvis stengt, og ringeklokke fantes ikke. Etter at vi forgjeves hadde forsøkt med vår lille, men utsøkte dirksamling, ville Wentzel gi tapt, men ikke jeg. Jeg prøvde å klatre over porten, men den var høy, og det fantes ingen utspring eller ornamenters å holde seg i. Jeg skulle akkurat til å klyve opp på Wentzels skuldre da et brutalt rop skar gjennom stillheten - vi arbeidet lydløst - og en mann nærmet seg løpende. Det var en politikonstabel.

- Hva i heiteste driver der på med, mine herrer?

Det frapperte meg at mannen snakket svensk uten finsk tonefall. Jeg falt ham om halsen og presenterte meg. Han ble like glad som jeg over å få høre svensk, han var stockholmer og kjente godt til meg. Og på grunn av dette hendte det uvanlige at Wentzel og jeg med politikonstabelens rygg som bro fikk klatre over porten, og under veldig

rabalder ramlet vi inne i Hamsuns gård.

Wentzel pekte på et vindu i første etasje, og jeg gikk bort og banket på.

Det blinket der inne, noen tente en fyrstikk, et sjalusi ble dradd opp, og en nese ble trykket flat mot ruten. Under nesens beveget en energisk munn på seg, og en kraftig stemme spurte:

- Hvem faen er det?

- Jo, det er bare Albert Engström og Wentzel Hagelstam som vil ha absint!

- Jo, selvfølgelig skal dere få det!

Etter den natten var vi daglig sammen de to ukene jeg ble i Helsingfors, og kontakten er der ennå.²²⁶

Dette skrev Albert Engström mange år senere, med påfølgende: "1905 eksisterte ikke for oss". Knut Hamsun og Albert Engström knyttet denne bysommeren et livslangt vennskap, men det skulle gå over tjue år til de på nytt skulle treffe hverandre.

Det er en kjensgjerning at Engström ikke traff Hamsun før sommeren 1899; han sier det selv innledningsvis: "... kan jeg ju berätta om mitt första sammanträffande med Knut Hamsun." Albert Engström har på et tidspunkt gjort en blyanttegning av Hamsun, som viser det kjente ansiktet, med mustasjen kraftig oppbørstet. Et hjerte er overtydelig tegnet inn, med påfølgende tekst: "Med hjertet på rette sted". Men tegningen har også årstallet "1898" tydelig skrevet. Riktignok var Hamsuns utseende velkjent fra diverse aviser og tidsskrifter, så Engström kan meget vel ha tegnet det derfra. Likevel tyder den personlige stilen på at det må være en feilskrivning; eller et utslag av den engströmske humor eller hans kunstneriske frihet. Svensken kunne tidvis bli beskyldt for å være en smule lemfeldig med detaljer - og sannheten.

I fjorten dager oppholdt den glade svenske gruppen seg i Helsingfors. Allerede fra første dag fikk de sitt stambord på hotel Kämp, der champagnen fløt i lystige strømmer og finske pikehjerter ble kurtisert med høyst kvalifisert lyrikk. Flere kvelder ble gruppen sittende langt over stenetid; ingen av de ansatte hadde mot til å be herrene forlate scenen. Det fortelles at den lengste kvelden varte i fem døgn i strekk.²²⁷ Slikt kunne det bli stor litteratur av. Hjertelig tilstede på selskapelighetene var Jean Sibelius, Albert Edelfelt, Werner Söderhjelm, Wentzel Hagelstam og Knut Hamsun. Men også de kjente malerne Eero Järnefelt og svensken Louis Sparre deltok i høyeste grad. Sistnevnte led ikke merkbart av dette storslåtte begersvingeriet, han

ble hele 101 år. Louis Sparre er dessuten kandidat til nok en digresjon. Han var gift med Eva Mannerheim, søster til Gustav Mannerheim, senere den finske marskalk. Gjennom Mannerheim fikk Louis Sparre en lang rekke portrettoppdrag i det russiske aristokratiet.

Albert Engström har i ettertidens unnskyldende lys latt nevne at han fant seg mer eller mindre tvunget til å drikke "så grusomt at fysikken ble kjemi" i dette "rike landet som består av ett tusen sjøer, hvor det renner champagne". I dette bildet av storslagen festing og ekstremt spisset politisk virkelighet, gjorde altså en nordisk elite av billedkunstnere, musikere og forfattere seg kjent. Mange hadde truffet hverandre i Paris og andre europeiske byer, andre hadde en rekke felles kjente, men felles var broderskapet og den skapende kraft. Hotell Kämp var da som nå Helsingfors' ledende og eksklusive tilholdssted, og sommerens storslagne selskapsliv må ha kostet en formue. Svært få av herrene var bemidlet, heller nærmere konkurs. Det er sannsynlig at forlegger og redaktør Wentzel Hagelstam gikk god for mye av regningen.

Selvportrett av Albert Engström, 1898.²²⁸

Albert Engströms raske strektening av Knut Hamsun, "Med hjertet på rett sted".²²⁹

Engström og Hamsun lærte hverandre å kjenne under disse dagene, og de traff stadig på nye personligheter, og ikke minst beundrere, rundt drambordet. Albert Engström har i ettertid beskrevet Hamsuns observasjonsmetodikk, Hamsuns jakt på nye karakterer og typer. På nytt lar vi den svenske humoristen selv ta ordet:

Jeg vet knapt et mer strålende skue, enn når Knut Hamsun får tak i en viktigper, en spirrevipp. Slemt ord, men eksemplene finnes i hopetall. Til forskjell fra de fleste av pennens riddere av hans valør, trekker han seg ikke bort fra spirrevippen eller lukker seg inn i sitt intelligensaristokratiske skall. Han ganske enkelt sjarmerer ham, lytter på ham med tilsynelatende åndeløs interesse - få forstår kunsten å lytte så godt som han. Spirrevippen blottlegger seg, blir sentimental eller motsatt, gir seg helt og går hjem med følelsen av å ha vært sammen med en uvanlig hyggelig fyr, et geni uten geniernes vanlige kunstighet. Hamsun har under hele opptrinnet unnlatt å reagere med et ord, men latt spirrevippen stige høyere og høyere på sin egen pyramide. Hamsun har skapt en ny type til sitt galleri, sitt persongalleri.

Denne gleden over å observere Hamsuns metodikk har Engström fortalt om flere ganger. I et brev flere år senere til Wentzel Hagelstam, som hadde vært hans gode venn lenge før Hamsun traff dem begge, ga Engström en treffende karakteristikk av den norske forfatteren slik:

Han er en satans kar, en av de utvalgte. Jeg tenker på hvordan de høye herrer må føle seg bortkomne, når de har lest en bok av ham. Han driver med dem, lokker dem inn gjennom irrganger og forlater dem plutselig gapende av forbauselse i et tett kratt, uten utgang noe sted. Så griper han dem i kragen bakfra og sjonglerer med dem kraftig som en japaner, og så smokker han dem i bakken med en smell så de mister pusten. Så lar han dem roe seg ned ved å snakke lyrikk og stjerner og sommernetter og kjæler dem stemningsfullt til de plutselig - pang - får seg en knyttneve midt i planeten igjen, tryller så bort knyttneven med mystikk og guddommelige løgner og på en, to, tre tilbake til Alvoret før de er kommet ut av lyrikken, og når de endelig greier å følge med på Alvoret, gapskratter han til dem og sier de er dumme. Men de får knapt tid til å bli sinte, før han med det mest fullkomne gentlemanlynne bøyer seg lett og overlegen som en gammel diplomat og sier med en for dem umerkelig ironi, at deres bekjentskap har gitt ham en utsøkt glede.

Engström fortsetter det lange brevet til Hagelstam med:

Jeg tror forresten at du og Hamsun og jeg er i slekt på et vis. Ihvertfall har jeg alltid følt det slik og da må det vel ligge en viss sannhet bak denne følelsen. Ikke fra et dikterperspektiv dessverre, men det finnes noe bizarr og ugripelig og lettsindig, frekt, hvis du vil, som kommer til uttrykk i våre måter å løse livsekvivalensen. Og en absolutt frihet fra filisteri.

Tre år senere kommer på nytt en eiendommelig korrespondanse for dagen, denne gang visstnok fra Hamsun til Hagelstam. Sistnevnte skriver i hvertfall brev til Engström og forteller at Hamsun har skrevet til ham og lansert ideen om at de to skulle sette seg i spissen for et monument over Albert Engström:

Han skulle ha det mens han lever, jeg har - og du har det dobbelte - venner i Sverige som nok vil være med. Det ville ikke være almindelig, nei vel, Guds Død, skulde Engström ha et almindelig Monument! Jeg skal faa Gustav Vigeland til at gjøre det. Taenk på det!²³⁰

Hagelstam kommenterer initiativet og kunstnervalget:

At forslaget kommer fra en nordmann og en finne vil ikke bli tatt godt imot innenfor Sveriges grenser. (...) Hamsun tenker seg helt naivt at Vigeland skulle få den kunstnerlige oppgaven. - Et norsk monument i Sverige over den svenskeste av svensker i ordet beste forståelse! Jo, det skulle bli ramaskrik i avisene.²³¹

Hvem var så egentlig denne livsglade svensken? I 1897, to år før de traff på hverandre i Helsingfors, grunnla Albert Engström sitt eget vittighetsblad, *Strix*, som kom ut ukentlig. Navnet *Strix* fikk bladet etter forslag fra Birger Mörner: samme navn som vennene brukte på August Strindberg. På nytt ser vi at samme navnene kommer igjen og igjen, som en stor nordisk kunstnerfamilie. *Strix*' innhold og form var forøvrig ikke ulik vittighetsbladet til tidligere nevnte Jacob Hilditch, *Trangvikposten*. Engström var gjennom hele sin karriere et oppkomme av vitsetegninger og historier. I tillegg til redaktørjobben i *Strix* var Engström en produktiv billedkunstner, og han hadde etter hvert bak seg en omfattende produksjon som forfatter.

Kære Engström,
 vend Manden denne Vej,
 altsaa op ned,
 saa skal du se
 hvor alvorlig han er.
 Men vend ham nu den anden Vej
 saa skal du se hvor han ler. Ha ha.
 Dette er det vittigste
 jeg har fundet paa i 1909.

Din Knut Hamsun²³²

Engströms mest kjente kunstneriske form er den enkle tegning i sort-hvitt som illustrerer en kort historie. Han var en stor menneskekjenner, og brukte mye satire i sitt uttrykk. Mang en hoven samfunnstopp fikk seg et rapp av Engströms blyantpisk. Albert Engströms hadde også en imponerende utvikling rent karrieremessig, ved siden av billedkunsten. I 1922 ble han medlem av Svenska Akademien og i 1925 ble han professor ved Kunstakademiet. Men før vi kommer så langt, dukker Albert Engström plutselig opp i en artikkel Hamsun skrev i *Verdens Gang* i 1911, om Johan Turis "En Bok om Lappernas Liv".²³³ Saken gjaldt en konflikt mellom reineiere i Norge og Sverige, der gammel hevd på grensekryssing og beiterett blusset opp. Ved Karlstadforhandlingene mellom Norge og Sverige i 1905 ble det blant annet inngått en avtale om

reinbeiterett for flyttsamene etter unionsoppløsningen. Tilsvarende konflikt eksisterer fortsatt, og debatteres med tilsvarende argumenter som for hundre år siden. Albert Engströms rolle i dette spillet var at han over lengre tid bodde i svensk Lappland, og kjente meget godt til samenes virksomhet. Da det i 1910 ble utgitt en bok med samme tittel som Hamsuns artikkel, sendte Engström boken til Hamsun for å be om en kommentar. Hamsun skriver: "Albert Engström er en god Lappekjender. Han er heller ikke bare den geniale Knægt som sløser ødselt ut sin Aand og sin Kunst i *Strix*, han er ogsaa Hjærtemenneske og Alvorsmand".²³⁴

Tjue år etter strabasene Engström og Hamsun hadde felles i Helsingfors, engasjerte Albert Engström seg i kulissene med å få nominert Knut Hamsun til Nobels litteraturpris.²³⁵ Ingen jublet mer enn Engström, da forslaget fra Erik Axel Karlfeldt, leder av Svenska Akademien, lyktes på tidligvinteren 1920.²³⁶ Hamsun ble tildelt Nobelprisen i litteratur for hans monumentale bok, *Markens grøde*. I gratulasjonstelegrammet fra Albert Engström skrev han jublende: "Herre Gud vad jag är glad!"²³⁷

Hamsun ble naturligvis bæret, men kviet seg veldig til selve nobelfesten og stocholmsreisen. Albert Engström ga seg ikke, og lovet ham all beskyttelse som trengtes, og litt til. Han skulle selv bo på Grand Hotel Royal sammen med Hamsun og hans kone, som nå ikke var Bergljot, men Marie. Engström kjente til Hamsuns store angst for den oppmerksomheten han i stadig større grad ble viet. Knut Hamsun var blitt som sønnen i novellen "Solens søn", som dikteren hadde pusset på i Helsingfors et par tiår tidligere. Skrekkscenarioet var en realitet, kjendislivet var ikke til å holde ut.

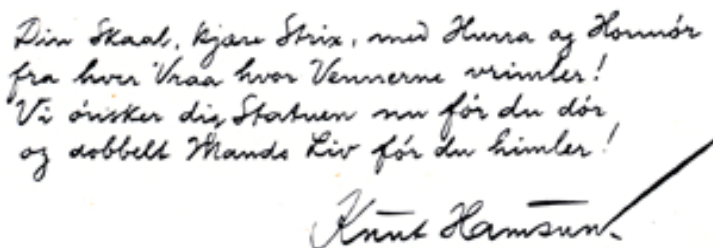
Så var dagen der. Tjue år siden sist, og vel så det. Forventningene var skrudd himmelhøyt. De to svirebrødrene var blitt eldre, men hadde fortsatt dikterkraften i seg. Samme satire, samme skaperevne. Og de hadde skapt meget gjennom disse årene. De var blitt to av sine lands fremste menn. Hamsun hadde tatt over Ibsen og Bjørnsons rolle som dikterhøvding i Norge. Engström var blitt den nye Bellmann i Sverige. Nå skulle de treffes igjen, og det ble nesten en katastrofe.

- Nei, hvor du er blifvit gammel! lo Engström til Hamsun, da han hjertelig hilste nordmannen velkommen.²³⁸

Omstendighetene var likevel ikke til stede for noen scene. I en hvilken som helst annen situasjon kunne en slik hilsen ført riktig galg av sted, men det engströmske glimtet må ha truffet Hamsun

nok en gang. Kvelden og oppholdet ble en ny oppvisning i champagnens fortreffelighet og de lystige herrers påfunn. Selve prisutdelingen fant sted den 10. desember. Hamsuns tale var en hyllest til Sveriges ungdom, en gripende og kort tale. Kanskje var talen også en hilsen til Engström. Hamsun var ekstremt opptatt av alder, og var livredd for å miste sin ungdommelige kilde. Men slik det går en nemesis gjennom livet, ble Hamsun selv en gammel mann, en olding, så uendelig mang år unna den ungdommen han bejublet i Stocholm. Hamsun hadde tidligere satt aldersgrense på det han kalte ungdommens kilde, der herrer over femti år kunne pakke skrivesakene ned for godt. Samtidig var Hamsun selv et levende bevis for at dikterkilden ikke tørker inn, selv om man passerer sin første ungdom. Nemesis' gjengjeldelser er uransakelige.

Under nobelmiddagen hadde Albert Engström fru Marie til bords. Ved siden av satt Hamsun, med den svenske nobelprisvinneren Selma Lagerlöf som borddame.²³⁹ Det ble nok en lang natt for Hamsun og Engström, men det angret de aldri på. Senere skulle de aldre treffes igjen ansikt til ansikt, uten at det hindret dem i å holde kontakten på annen måte. To år etter at Hamsun mottar nobelprisen, feiret *Strix* sitt 25 års-jubileum. Hamsun ble invitert til å delta med en hilsen, og skrev en hyllest på vers. Diktet avsluttes slik:

Din Skaal, kjære Strix, med Hurra og Honnør
 fra hver Vraa hvor Vennerne vrimler!
 Vi ønsker dig Statuen nu før du dør
 og dobbelt Mands Liv før du himler!

Knut Hamsun

Din Skaal, kjære Strix, med Hurra og Honnør
 fra hver Vraa hvor Vennerne vrimler!
 Vi ønsker Dig Statuen nu før du dør
 og dobbelt Mands liv før du himler.²⁴⁰

Knut Hamsun.

Dette ble det nærmeste en statue Albert Engström skulle komme.

Til Engströms biografi hører det også med en eiendommelig digresjon, en ikke ubetydelig bit av den svenske litteraturhistorien fra moderne tid. Albert Engström ble født den 12. mai 1869 i Lönneberga i Småland. Han har fortalt om sin oppvekst i flere bøker og artikler. Det er en selvfølge at den voksne Engström med alle sine viltre påfunn og sin morsomme penn, hadde en bakgrunn som den unge Engström, med påvirkning fra viltre opplevelser i hjemmet og på gården. Lönneberga er foruten Albert Engström kjent som bygda der Astrid Lindgren har plassert sin sjarmerende skøyer Emil, i bøkene *Emil i Lönneberga* og *Nya hyss av Emil i Lönneberga*.

Spørsmålet er om Astrid Lindgren har latt seg påvirke av Albert Engströms fantastiske historier, og plassert Emil i Alberts hjembygd og i Alberts bilde? En rekke guttestreker fra Engströms historie har tydelig Emil-karakter, og mange av familie- og samfunnsmiljøene er svært Albert/Emil-identiske. Astrid Lindgren selv har fornektet all snakk om påvirkning fra Albert Engström. For oss andre lesende kan likevel Emil fra Lönneberga være et passende bilde på Albert Engström, der vi ser for oss Emil i voksen alder.

- Du och jag, Albert!²⁴¹

Albert Engström døde i 1940, og med ham opphørte et av Hamsuns få vennskap av lengre varighet. Etter Engströms død skrev Hamsun om sin svenske kamerat fra Helsingfors-tiden:

Hans Pen syntes nu og da uvøren, men Manden var mild og nænsom, hans Humor uten Gift, Smilet, Latteren fra Hjertet. Hele hans Virksomhet var djerv og fri, Alvor blandet med Skjemt, alt holdt oppe av ækte svensk Lynne og et stærkt Kunstnersind. - Han gikk ut av Livet og vi er igjen. Han efterlot sig næppe nogen Fiender, hans Venner var uten Tal.²⁴²

39 år gammel 40-åring

Etter historien med Albert Engström må vi tilbake til Helsingfors, der vennene har samlet seg til nok en fest. Fredag den 4. august har Knut Hamsun fødselsdag, og det blir feiring i Kasärngatan 23. Han lager ikke mye styr ut av dagen, til vennene sier han at han fyller 39 år. Ingen grunn til stor fest eller store ord, hvis det hadde vært riktig fødselsdag. Sannheten er at Knut Hamsun den 4. August 1899 fyller 40 år. I halvannet år har han bevisst eller ubevisst oppgitt feil fødselsår på seg selv. Det begynte i mars 1898 i et brev til sin tyske forlegger, Albert Langen:²⁴³

Ja, jeg er fortsatt ung og sterk, jeg skal ikke be om å bli underholdt lenger. Men dette siste året er det mest grusomme år jeg har levd i mitt 37 år lange liv. Ingen har den minste aning om min lidelse. Håret mitt er tynt og synlig grått.

Sterke ord, to måneder før han skal gifte seg, selv om han vitterlig er bare 38 år. Lidelser kan få så mange slags former, og det kan synes som om Hamsun velger å slingre litt på alderen. Denne 40-årsbløffen fra både brev og Helsingfors blir først oppdaget på hans femtiåttårsdag, over ti år senere. Men det finnes mer talltull om årstallene. Først var det Albert Engström som daterte sitt Hamsun-portrett ett år før han hadde møtt ham. Så er det Hamsun som agerer nyslått 39-åring på 40-årsdagen. Det kan ligge et ubevisst humoristisk finlandsbilde i dette. På denne tiden var Finland underlagt Russland, som daterte seg etter den gregorianske kalenderen, mens Norge, Sverige og resten av vesten forholdt seg til den julianske kalenderen. Det skilte et par måneder mellom disse to tidsregningene, og man kunne i et land som Finland aldri være helt sikker på hvilken dato og tid det ble refererte til. Selvfølgelig er kalenderbildet ikke noen forklaring på herrene Engström og Hamsuns tallmagi. Forklaringen er nok heller at det ikke finnes noen forklaring. Episodene føyer seg bare inn i rekken av nye sprell fra duoen Hamsun-Engström.

Etter festen i Kasärngatan kom det nok en invitasjon, litt senere ut i august. Det var Wentzel Hagelstam som inviterte til bryllupsfest. Han skulle gifte seg for annet gang, og nå var den heldige brud Marie von Bergmann. Det hører med til historien om Hagelstam at hans forrige hustru, Aina, døde i den 18. mai året før, bare 32 år gammel.²⁴⁴ Blant de få inviterte til bryllupet var Hamsun, Adolf Paul, Jean Sibelius, Albert Edelfelt og Axel Gallén. Den eneste kvinnen i selskapet var foruten bruden, fru Bergljot, som var kommet velberget tilbake fra Kristiania. Adolf Paul minnes henne godt denne kvelden; ung, vakker og stille, mørk, og som vanlig kledd i rødt.²⁴⁵ Men dette var brudeparets aften, og Marie von Bergmann strålte i det gode selskapet. Blant venner gikk Marie under navnet Mascha, og dukket senere opp i minnene fra Finland da Hamsun skrev *I Eventyrland*. Hun hadde satt spor hos Hamsun, av flere grunner. Først og fremst var hun en dyktig pianist, men hun var også en frapperende vakker kvinne. Mascha satte lett spor hos sine skrivende venner, nettopp på grunn av sitt ytre. Lengst gikk nok forfatteren Verner von Heidenstam, som regelrett dyrket hennes utseende, hennes rike og gyldne hår. Det var ingen hvem som helst som skrev disse vakre ordene. Den svenske poeten Verner von Heidenstam ble tildelt nobelprisen i litteratur i 1916. Litt fjernt fra vår tids kotyme la dikterne ingen filtre mellom når de gikk inn på det personlige og navngitte hos sine venners kvinner. Heidenstam skrev at fru Mascha bare behøvde å vise sin vakre nakke i et vindu, før kuskene nede på gaten mistet pisen og løytnantene ramlet av hesten. En annen gang skrev han i nesegrus beundring at den som i dette livet har en alt for vakker kone, ja hans salighet tror jeg ikke på!²⁴⁶

Bryllupsfesten ble en livsbejaende aften for både Bergljot og Knut Hamsun. Men den som var mest bejaende var nok ikondyrkeren Adolf Paul. Ikke et øyeblikk mistet han fokus, tilstedeværende som han var for sine kunstnervenner. Mannen var utrettelig ved alles side og observerte hver minste detalj. Adolf Paul var en kunstens nyter og en kunstnerisk sanker. Knut Hamsun var et funn for ham, og heldigvis for ettertiden skrev han ned sine memoarer. I følge Pauls subjektive nedtegninger var Hamsun en vikingtype, høyreist og stram som en nordisk høvding, med et flammende rødt hår over et markant ansikt. På vei hjem fra et eller annet sagaland, "østen for sol og vesten for måne". Adolf Paul skrev at Hamsun bestandig var på vei og hjemme på en gang, både mens han var på reise og etter at han ble bofast i Norge.²⁴⁷ Adolf Paul var en av de som tidligere på vinteren hadde besøkt Hamsun ute på Råholmen flere ganger, og der kunne med selvsyn oppleve det friske livet østen for sol og vesten for måne. Det var nok ikke så mange troll ute i havgapet, og heller ikke så eventyrlig for de to fastboende, men for Adolf Paul var det storslagent. Kulturhistorien har nok redusert Adolf Paul et par hakk, skrevet ham ned i en underdanig rolle blant alle de kunstnervennene han noterte seg i adresseboken. Like mye som å sole seg i skinnet fra vennene, var det nok en genuin interesse som drev Adolf Paul, der han med nesegrus beundring og stor ærefrykt nærmet seg alle disse åndsmenn, alle disse levende gallionsfigurene i sin egen samtid. Da fikk det heller være at han ble plassert et par trinn under i næringskjeden. Det ville likevel bli et kjøttben igjen til ham.

Portrett av Bergljot Bassøe Bech.²⁴⁸

Den svensk-finske teatermannen Adolf Paul beskrev Bergljot som svært vakker, stille – og mørk. Bergljots norske venninne, Dagny Klingenberg, beskrev henne som "af Naturen indesluttet og har aldrig søgt Selskabelighed".²⁴⁹

Avreise

Det nærmer seg oppbrudd og avreise, og Bergljot har arbeidet i flere uker med å pakke ned alt som skal sendes for seg. Hamsunfamilien kunne gjerne reist fra Helsingfors på samme måte som de ankom byen. Dampskipet "Nordkusten" gikk fortsatt i rute mellom Stockolm og St.Petersburg, via Åbo og den finske hovedstaden. Men de valgte en alternativ maritim reise. I *Nya Pressen* kunne man den 2. september 1899 lese i en liten epistel:

Forfattern Knut Hamsun, som i løpet av et års tid har vært bosatt i Finland, hos et folk han har omfavnet med både varme og sympati, avreser i dag til Kaukasien og Tyrkiet, hvarfra han begir sig til Danmark, der han kommer til å tilbringe vintern.

Sammen med dr. Elis Kuhlefelt og frue tar Bergljot og Knut Hamsun båt langs Saimaakanalen fra Helsingfors til Viborg, den karelske hovedstaden.²⁵⁰ Karelen var da en finsk by, men som under den annen verdenskrig ble okkupert av Russland. Finland skulle aldri få Viborg og Karelen tilbake. Karelen har gjennom veldig mange år vært gjenstand for mange finske litterære og kunstneriske pilegrimsreiser. På 1890-tallet utviklet det seg en sterk kult rundt både finsk og russisk Karelen, som et finsk Jerusalem, som et finsk kulturfellesskap fra urtiden. Alle lette de etter motiver fra Karelen - og fant. Det de lette etter var Kalevalas verden i Karelen.

Det er ikke lett å bli klok på den enorme betydningen Kalevala hadde i Finland på 1800-tallet, som en del av landets selvstendighetskamp og frigjøring. Det er heller ikke lett å bli klok på selve det litterære verket, som Kalevala representerer. En av de mest populære finlendere i Norge i vår tid, Arja Saijonmaa, har på sitt ordkloke vis beskrevet 'fenomenet' Kalevala:

Kalevala, det er vers og rim, rytme og takt fra et folkedyp. Kalevala er ord som urbefolkningen har sunget for hverandre i tusener av år. Helt til en mann begynte å samle eventyrene i skrift. Han gikk til fots fra grend til grend, fra gård til gård i snø og ruskevær, blant hylende ulver og brummende bjørner, hekser og trollmenn. Mannen het Elias Lönnrot, distriktslege i Karelen, Øst-Finland. Det var han som skrev opp alt de kvad. Og de kvad mye. Sittende på sangerbenken, to rett overfor hverandre, gynget de langsomt,

disse fortidens folkekvedere. Den ene slo på sin kantele, et femstrengt treinstrument som han holdt over knærne.

Så kvad de om alle heltene, alle de vakre jentene, forførererne, dødsriket og ikke minst Sampo. Det ble en hel skapelsesberetning der dyrene ble forvandlet til mennesker og trærne beveget seg. Begynnelsen til en nasjon, et folk og et nytt språk.²⁵¹

I Viborg skulle Hamsun søke opp en ingeniør som arbeidet ved Nobels oljeraffineri i Baku, hovedstaden i Aserbajdsjan ved Kaspiahavet. Ingeniør Björkman skulle, sammen med sin aserbajdsjanske kone og deres datter, reise sammen med Hamsun-paret fra St.Petersburg til den sør-russiske byen Vladikaukas, der gruppen skulle deles, for så å treffes på nytt ved Björkmans residens i Baku. Hvem denne ingeniør Björkmann var, er et mysterium. Hans navn er ikke kjent i nobelhistorien eller i annen norsk-svensk nedskrevet industrihistorie i Russland eller Aserbajdsjan. Opplevd eller drømt, hvem vet? Samme år som *I Eventyrland* kom ut, altså 1903, skal Knut Hamsun ha skrevet en hilsen i sin egen bok *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* tilhørende en mann som heter Edwin Björkmann, datert may 28 1903.²⁵² De reisende blir i Viborg i seks, sju dager, til de den 7. september 1899 forlot Finland for godt. Hamsun ønsket å komme tilbake, noe han uttrykte i flere av sine brev til de mange vennene han ble kjent med i Finland. Det kom likevel aldri noen anledning for Hamsun til å besøke Finland og Helsingfors igjen.

Etter Finland

Noe av det første som skjedde av relevans vedrørende Hamsuns opphold i Finland, etter at han forlot landet, var at *Viktoria* ble oversatt til finsk. Hamsun får beskjed om begivenheten etter at han har bosatt seg i København, like etter kaukasusreisen. Den 9. januar 1900 skriver han til sin venn Wentzel Hagelstam:

Det var nu forresten morsomt at blive oversatt til Finsk. Saa er jeg oversat til 11 Sprog. Aa ja, skidt i det hele! Jeg er kommet mere og mere til Overbevisning om, at Livets Indhold og Mening er Drik. Fan gale mig! Ikke fordi det smager godt, men fordi Himlen blir lidt højere.²⁵³

Hamsun glemte aldri sine finske venner, og nevner flere av dem ved navn i mange av brevene han skriver med Wentzel Hagelstam. Ni år etter han forlot Finland skriver han: Husker du hvor dit Hus var et Samlingssted for alt i Helsingfors? Hvordan gaar det med de andre gode Venner? Zilliacus, Gråsteen, Aho, Sibelius, Fette? (...) Men du må tenke på at komme hjem til Finland igen, man har bare ett Land, ikke to.²⁵⁴ To år senere, den 3. juli 1910, hadde den danske avisen *Politiken* en artikkel av Hamsun, med tittelen ”Et Ord til oss”, der nordmannen kommer inn på sitt forhold til Finland:

I Finland har jeg ikke rejst meget, jeg har boet der et Aar, har været i nogle Byer og rejst paa Dampbaade paa nogle Elve inde i Landet - mit Indtryk er saa fuld af Beundring for dette faste og dygtige Folk ved "Sjøerne", at jeg kanske ikke er paalidelig nok. Men hvad Udlændingene maa tænke? Er han ikke selv en Hjemmeføding, maa han tænke alt det bedste om Finland. -"²⁵⁵

* * *

Det stilles gjerne spørsmål om hva som lå til grunn for Hamsuns valg av Finland som reisemål. Det finnes ikke noe entydig svar, og det er bare mulig å resonnerer seg fram til en teori. Finland var en mulig start, eller en forberedelse, på reisen til østlige land og kulturer. I så måte ville kanskje St. Petersburg vært et bedre alternativ, men Hamsun var ikke så lysten på nok en periode i et utland der han ikke behersket språket. Dette hadde han opplevd nok av tidligere, både i Tyskland, Frankrike og Amerika for den saks skyld. Dessuten hadde det aldri bodd norske forfattere eller kunstnere i Helsingfors over særlig lang tid, noe som Hamsun fant interessant i seg selv. Da kunne han være den første, selv om det måtte til en smule hamsunsk diktning for å få dette til å stemme. Hamsun kjente dessuten et par sentrale personer fra finsk kulturliv, fra sine opphold i Paris og København. Det er nærliggende å tro at vennene har fortalt om den gryende nasjonalfølelsen i hjemlandet, om den viktige inspirasjonen fra de gamle myter og sagn, og kampen for å bygge en selvstendig nasjon. Hamsun var selv på søk etter litterær inspirasjon, noen ganger basert på det gamle kultursamfunnet, og andre ganger basert på enkeltmenneskets kamp mot det moderne. En mer plausibel faktor for finlandsoppholdet var nok språket. På denne tiden

sto det svenske språket, både muntlig og skriftlig, fortsatt veldig sterkt i Finland. Hamsun kunne bevege seg mot øst, ganske langt mot øst, men samtidig kommunisere på sitt eget språk.

Hamsun selv har sagt litt om dette. I artikkelen "Finland", som ble trykt i Tidens Tegn den 4. juni 1928, skriver han:

Jeg sitter og minnes Finland. Jeg reiste dit engang i mine yngre dager. Det blev som å være hjemme, jeg fant ingen større forskjell, og jeg blev boende der lenge. Fra tidlig barn- og ungdomstid hadde jeg lest Topelius og Runeberg. Jeg leste senere de unge diktere, jeg traff nogen av dem, vi talte sammen og forstod hverandre. Jo, det var som å være hjemme. Eller det var iallfall som å være i et av de andre Nordens lande.

Egentlig hadde det vært min hensikt å stikke mig vekk og arbeide litt. Jeg hadde tenkt mig Finland som noget av en avkrok, - akk, jeg visste ikke nok om vårt naboland Finland. Jeg reiste dit og ble fra første stund innfanget av folkets hjertelag og gjestfrihet. Vil nogen av en eller annen grunn reise til et avsides land, da må han ikke reise til Finland, der kommer han midt op i et våkent åndelig liv og all tidens kultur. Det var just i de verste Bobrikoffs dager i Helsingfors. Jeg kom dit uten forutsetninger for å forstå finnenes trengsel, og så øvet og herdet var dette folk at jeg heller ikke nogen gang under mitt opphold kom til å merke synderlig at jeg var i et land under fremmed tvangselde. Der blomstret tross alt kunst og vitenskap, produksjon, sjøfart og industri. Edelfelt hadde holdt sitt inntog i Frankrike med portretter av Rochefort og Pasteur. Navnene Gallén og Sibelius blev verdensnavne.

Gjennom årene er vel nu meget forandret i Finland siden mine dager, fremfor alt har sikkert krigen satt sitt merke i menneskenes sinn. Men trofast synes finnen mig å være. Jeg har ofte fått hilsninger fra de ennu gjenlevende fra vår kamerattid, og jeg har også nu og da fått elskverdige ord fra Finlands nye forfattere, somme sender mig bøker på finsk som jeg dessverre ikke kan lese.

Det er da så at jeg aldri tenker mig Norden uten Finland. Det finske folk står mig likeså nær som de andre nordiske folk. Naturligvis kjenner jeg best det svenske Finland, men selv det er dog fire hundre tusen mennesker, altså ingen ringe prosent av nasjonen. Dertil kommer at når jeg leser finske forfattere i oversettelse, virker de ikke fremmed for mig, de handler mest om bondelivet, og da jeg selv er bonde og bondeforfatter, føler jeg

mig i slekt med finnene og hans leveform. Nei, det er ingen vesensforskjell på oss mennesker i Norden.

Jeg våger da å sende min ærbødigste hilsen til alle i Finnland og takke for gamle og nye dager!

* * *

Den 4. august 1929 fyller Knut Hamsun 70 år. Dikteren hylles i mange land, og i enda flere aviser. I Helsingfors har *Hofvudstadsbladet* en omfattende artikkel på trykk. I et utdrag kan vi lese:

Hamsun hör till de författare vi i Finland upplevat lika starkt som våra egna. *Pan* har varit en älsklingsbok för flera släktled. Och dupa intryck av hans diktning spåras både i vår svenska litteratur och, framför allt, i den finska, där han dyrkats kanske mer än någon annan skald, där Sillanpää har honom att tacka för mycket av sin utveckling till en naturstämningarnas ypperlige skildrare och där hans romantiska kulturlandsstyrkare hos åtskilliga mindre författare härja i en sorgligt vulgariserad gestalt. Hamsun gömmer sig undan på sin sjuttioårsdag. Men från otaliga sinnen i Finland söka sig ändå varma, tacksamma tankar fram till den evigt unga åldringen.

Like sterke ord, om ikke sterkere, kom på trykk i Finland både på Hamsuns 75-årsdag og hans 80-årsdag. Men så ble det nautrligvis noe avdempet. Den annen verdenskrig gjorde noe med Hamsun-minnene i Finland, slik vi opplevde det ellers i verden. Langt flere år senere, den 24. mars 1954, var det på nytt duket for fest på Universitetet i Helsingfors. Det var lange side sist, men nå ble det endelig invitert til Hamsun-foredrag, denne gang med Marie Hamsun som foredragsholder. Det var en litterær aften i Knut Hamsuns tegn, særlig i anledning Marie Hamsuns utgivelse av *Regnbuen* på finsk hos Werner Söderström, med finsk tittel *Sateenkaari*. *Hofvudstadsbladet* skrev dagen etter:

Blant det tallrike publikum som fylte salen til siste plass, la man merke til en mengde fremtredende representanter for landets litterære og kulturelle liv. Professor Lauri Viljanen tegnet i et kort foredrag Knut Hamsuns forfatterprofil med utgangspunkt i hans litterære verk. Særskilt oppholdt han seg ved Hamsuns forbindelser med Finland - og hans innflytelse på finske forfattere som Teuvo Pakkala, Volter Kilpi, Joel Lehtonen og framfor alt Frans Emil Sillanpää.

Dette var ikke siste gang Hamsun blir trukket fram som inspirasjonskilde for den finske nobelprisforfatteren Frans Emil Sillanpää, dikteren som hadde hamsunfellesskap også ved å ha bodd på Kleines Hotell. Finlenderen som fikk plakett på veggen, nordmannen ikke. Det er særlig Sillanpääs roman *Silja* som trekkes fram i dikterslektsskapet. En brystsvak pike som blendet sine omgivelser med sin skjønnhet og ynde. *Silja* er likevel trist på et finsk sett, der hovedpersonen i likhet med sine søsken, sine foreldre og mange av sine sambygdinger dør som fluer. Naturskildringene kan ha noe hamsunsk over seg, men den finske elendigheten og fattigdommen i de uttærte bonde- og husmannsstuene blir for utpreget til at Sillanpää og Hamsun blir brødre i ånden. Hamsun har i store deler av sitt forfatterskap et bakteppe med synlig klasseskille, der særlig gammeltidens menneskesyn gjør seg gjeldende i form av respekt og disrespekt, oppad og nedad i bygdas hierarki. Men det er likevel enkeltpersonene som er Hamsuns ledende idé, ikke kulturanthropologien.

Skal man titte etter hamsunsk inspirasjon i den finske litteraturen er det et annet stort navn som tydeligere gjenspeiler nordmannen, nemlig Väinö Linna.²⁵⁶ Mest kjent er Linna for sin detaljerte og deltakende bok om den finske vinterkrigen, romanen *Ukjent soldat*. Men Linnas hovedverk er det storslagne eposet om torperfamilien Koskela, *Pentinkulma*-triologien. Den første boken *Høyt mot nord* har en hamsunsk introduksjon som ikke er ulik *Markens grøde*:

I begynnelsen var kjerret, greven - og Jussi.

Myra var en øde, i midten nesten trebar sump, i hvis vannsyke jord det ikke spirte noen ting bortsett fra en og annen liten gamling av en forkrøplet dvergfuru, grov i barken og flat i toppen. Jussi vandret hit og dit på myra, stanset alt i ett og så seg undersøkende og vurderende om.

Väinö Linna er et utmerket utgangspunkt for å lære og prøve å forstå Finlands dramatiske historie de siste halvannet hundre år. Fra russisk lydrike, diktatur, revolusjon, borgerkrig, selvstendighet, den fascistiske Lappobevegelsen, Vinterkrigen, Fortsettelseskrigen, Stor-Finland, landavståelse - og etter hvert freden og den kalde krigen. Finlands tidligere president Urho Kekkonen skrev i et festskrift til Väinö Linna på hans sekstiårsdag: "Han skrev om begivenheter og emner som de fleste i Finland hadde opplevd personlig. han behandlet hendelser som hadde preget seg inn i deres erindring og deres sinn for alltid, og som kunne forandre standpunkter og tankegrunnlaget til dem som hadde opplevd dem".²⁵⁷

* * *

Etter at Hamsun reiste fra Helsingfors, kan man i sporadiske tilfeller i hans etterfølgende produksjon lese om minner fra Finland. Første gang er i reiseskildringen *I Eventyrland*, der det forekommer en rekke episoder og tanker som dreier seg om Finland. I *Siste Kapitel* fra 1923 blir vi kjent med en vakker heltinne, en selvhøytidelig bypike, Julie d'Espard, som "vet intet især, hun taler mellemklassens unuancerte norsk, hun kan ikke synge mere end alle andre, har ikke lært å styre hus, kan ikke gjøre en dags arbeide, ikke sy sin bluse, men hun kan klikke på en skrivemaskine og hun har lært fransk". Julie d'Espard forelsker seg i den tuberkuløse finske greven, Flemming. Det hamsunlesende publikum i Helsingfors kjente dessuten med glede til en annen finlandslink i Hamsuns litteratur. Den bråmodne og lettere hysteriske Edvarda i *Pan* ble gift med en finsk oppdagelsesreisende som kaltes "Baron". Senere skal Hamsun inn på nok en finsk adelsmann, som gifter seg med Machs søster, i *Rosa*. I Hamsuns siste bok, *På gjengrodde stier*, har han plutselig en episode fra sitt finlandsbesøk, med en viss lengde. Bokens 'jeg' går inn i en finsk bokhandel og kommer i snakk med en mann som sier han er russer. Dette er ikke noen sjeldenhet i datidens Helsingfors. Uppfordret gir han seg til å fortelle fra sin livshistorie. Historien om Knut Hamsun og Finland og hans minner fra Föllisøen kommer på nytt opp til overflaten, og starter slik:

Et minde i mig fra Helsingfors i 1898 eller 99. Men det er bortimot femti år gammelt og ikke pålitelig mere, navn er blit borte for mig, rækkefølgen kan ha forskyvet sig.

Det var to i bokhandelen da jeg kom ind: den ene en halvgammel barhodet fyr med hvit skjorte utenpå buksen og høie skaftestøvler, den andre en yngre mand med en murskje i hånden. Indenfor disken var ingen.

Kommer straks, sa den første til mig. Frøkenen er bare ovenpå efter en bok til mig.

Jeg fandt mig en stol og satte mig.

Jeg er russer, sa manden.

Det er nu også noget å skryte av! hånet manden med murskjeen.

Jeg er fra Norge, sa jeg.

Russeren interessert: Jaså fra Norge. Akter De å bli her?

Ja, et år.

Det er det samme hvad land vi er fra, sa mureren. Jeg er fra Finland, fra verden.

Hans ord blev ikke påaktet.

Russeren kom bort til mig: Jeg har ikke set Dem, hvor bor De i byen?

Jeg bor ikke i byen, jeg bor langt borte, på Føllisøvegen.

Litteraturliste

- Alnæs, Karsten (2000): "Finlands Homer". I hefte utgitt til Väino Linnas *Ukjent soldat* i serien Århundrets bibliotek. Oslo: Den norske Bokklubben
- Aminoff, Torsten G. (red) (1978): *Slakten Aminoff/Berndt H. Aminoff.* Ekenäs: Ekenäs Tryckeri
- Anker, Øyvind (red) (1960-61): *Bjørnstjerne Bjørnsons brevveksling med svenske 1858-1909.* Oslo/Stockholm: Gyldendal
- Appelberg, Bertel (1960): "Innledning". I Zilliacus, Konni: *Från ofärdstid och oroliga år.* Stockholm/Tammerfors: AB Lindqvists förlag
- Augustin, Andreas (-): *Hotel Kämp Helsinki.* Helsinki: The Most Famous Hotels in the World.
- Bø, Gudleiv (2006): "Å dikte Norge. Dikterne om det norske". I *Skriftserie* nr. 163. Bergen: Landslaget for norskundervisning, Fagbokforlaget
- Castrén, Gunnar (1958): "Knut Hamsun och Finland". I *Svenska Litteratursällskapet i Finlands publikasjon.* Helsingfors
- Ciaravolo, Massimo Ciaravolo (2000): *En ungdomsvän i Sverige, om mottagandet av Hjalmar Söderbergs verk i Finland 1895-1920.* Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland og Söderbergsällskapet
- Dale, Johs. A. (1973): *Menn i motstraum.* Oslo: Noregs boklag
- Dingstad, Ståle (1998): "Om *Sult* (1890) - og andre tekster med samme tittel". I *Edda: Nordisk Tidsskrift for Litteraturforskning* 1
- Drachmann, Holger (m.fl.) (1894): *En Bok om Strindberg.* Karlstad: Forssells boktryckeri
- Engström, Albert (1913 og 1943): *Åt Häckleffjäll.* Stockholm: Albert Bonniers Förlag
- Ferguson, Robert (1987): *Gåten Knut Hamsun.* Oslo: Dreyer
- Furuhjelm, Annie (1935): *Den stigande oron.* Helsingfors: Söderström
- Gallén-Kallela, Axel (1948): *Ett bildverk.* Med innledende tekst av Onni Okkonon. Borgå/Helsingfors: Werner Söderström
- Gadolin, Carl Axel Johan (1940): *Finnland av igår og idag.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Gummerus, Herman (1933): *Konni Zilliacus.* Tammerfors: Tammerfors Handelstryckeri
- Haavikko, Paavo (1979): *Finlands Linje.* Keuru: Atlantis
- Hagelstam, Wentzel (1923): *Personer och minnen.* Helsingfors: Söderström & Co
- Hamberg, Lars: "Albert Engströms kontakter med Finland". Artikkel i Engström-selskapet

Hemberg, Lars (1959): "Från Hamsuns finlandsår". Artikkel i *Hufvudstadsbladet*, 2. august

Hemberg, Lars (1981): "Ett besök hos Hamsun". Artikkel i *Hufvudstadsbladet*, 17. april

Hemberg, Lars (1989): "Livet vid sekelskiftet". Artikkel i *Hufvudstadsbladet*, 6. april

Hamsun, Knut (1990): "Digterliv". I *Edda: Nordisk Tidsskrift for Litteraturforskning* 2

Hamsun, Knut (1903): *I Æventyrland. Oplevet og drømt i Kaukasien*. København: Gyldendal

Hamsun, Knut (2000): *I Æventyrland. Oplevet og drømt i Kaukasien*. Inkludert etterordet
 "I Æventyrland - 100 år etter" av Bjørn Rudborg og Ole Petter Førland. Oslo: Gyldendal

Hamsun, Knut (1979): *På gjengrodde stier*. Oslo: Gyldendal

Hamsun, Knut (2007-2009): *Samlede verker*. Oslo: Gyldendal

Hamsun, Knut (1890): *Sult*. København: P. G. Philipsens forlag

Hamsun, Knut (1899): *Sult*

Hamsun, Knut (1907): *Sult*. I *Samlede romaner og fortællinger*. Kristiania og Kjøbenhavn:
 Gyldendalske bokhandel/Nordisk forlag

Hamsun, Knut (1982): *Sult*. I *Samlede verker*. 1952-versjonen. Oslo: Gyldendal

Hamsun, Marie (1974): *Regnbuen*. Oslo: Den norske bokklubben

Hamsun, Tore (1992): *Knut Hamsun - min far*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Hellström, Pär (1978): *Sverige forteller*. Oslo: Den norske Bokklubben

Hermundstad, Gunvald (red) (1998): *Hamsuns polemiske skrifter*. Oslo: Gyldendal

Hilditch, Jacob (1899): "Smaa Breve til *Dagbladet*". I *Dagbladet*, 30. september 1899

Hintze, Bertel (1949): *Albert Edelfelt*. Helsingfors: Söderström

Jarolf, Tage (2003): *Ett hundreaårsminne*. Ekenäs: Sällskapet Bokvännerna i Finland

Johansen, Jahn Otto (1983): *Finland - Det muliges land*. Oslo: Cappelen

Jor, Finn (1995): *Landet vestenfor øst og østenfor vest. Skråblikk på Finland*. Oslo: Aventura

Jägerskiöld, Stig (1964): *Den unge Mannerheim*. Stockholm/Helsingfors: Holger Schildts förlag

Karlsson, Svenolf (red) (1992): *Frihetens Källa*. Stockholm: Nordiska rådet

Keel, Aldo (1999): *Bjørnstjerne Bjørnson*. Oslo: Gyldendal

Kittang, Atle (1990): "Knut Hamsuns "Digterliv" - ein presentasjon" I *Edda* - Hefte 2

Kjetsaa, Geir (1999): *Lev Tolstoj*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Knutsen, Nils Magne (red) (1992): *Hamsun og Norden*. Tromsø: Hamsun-Selskapet

Kolloen, Ingar Sletten (2003): *Hamsun. Svermeren*. Oslo: Gyldendal

Kolloen, Ingar Sletten (2005): *Hamsun. Erobreren*. Oslo: Gyldendal

- Lagercrantz, Olof (1979): *August Strindberg*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Lande, Marit (1996): *På sporet av Edvard Munch*. Oslo: Messel forlag
- Langslet, Lars Roar (1995): *Rev eller pinnsvin?* Oslo: Cappelen
- Larsen, Lars Frode (1998): *Den unge Hamsun*. Oslo: Schibsted forlag
- Larsen, Lars Frode (2002): *Tilværelsens Udlænding*. Oslo: Schibsted forlag
- Linna, Väinö (1960): *Høyt mot nord* ("Täällä Pohjantähden alla"). Oslo: Cappelen
- Lång, Helmer: (-): "Albert och Emil i Lönneberga". I Albert Engström-selskapet.
- Mörner, Birger (1925): *Ur mitt irrande liv*. Stockholm: Albert Bonniers Forlag
- Mårtenson, Gunnar (1971): *Du - oskyldiga lamm*. Borgå: Söderström & Co Förlag
- Nag, Martin (1979): "To nordmenn hos Tolstoj". I: *Meddelser* nr. 20. Oslo: Univ. i Oslo
- Nordby, Reginald (1999): "Hamsun trivdes i Helsingfors". I *Hufvudstadsbladet*, 21.11.1999
- Næss, Harald S. (1994-2001): *Knut Hamsuns brev I -VI + S*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Næss, Harald S. (1999): "Knut Hamsun og Victoria": I Grøse, Thore (red): *Bonde og Menneske*.
Knut Hamsun. Grimstad: Landvik Historielag
- Okkonen, Onni (1948): *Axel Gallen-kallela. Ett bildverk*. Helsingfors: Werner Söderström förlag
- Olsson, Carl-Gunnar (1996): *Svensk Kustsjöfärd 1840-1940*. Borås: Sjöhistoriska Årsbok
- Paavolainen, Olavi (1941): *Karelen. Landet som var*. Borgå: WS OY
- Palme, Olof (1909): *Finland under ofärdsåren*. Uppsala: Akademiska bokförlaget
- Paul, Adolf: "Minnen av stora personligheter"
- Paul, Adolf (1937): *Profiler*. Tammerfors: Fahlcrantz & Co
- Rygg, Elisabeth (2006): "Gåtefull Strindberg". Artikel i *Aftenposten*, 29.01.2006
- Sandbacka, Lars (1981): "Alexander Slotte - Slumrande toners skald". Artikel. Schildts
- Saijonmaa, Arja (1997): *Sauna*. Oslo: Aschehoug
- Samuelsson, Rune Sam (-): "Albert Engström och Henrik Ibsen" I Albert Engström-sällskapet
- Sarajas-Korte, Salme (1981): *Vid Symbolismens Källor*. Jakobstad: Jakobstads tryckeri
- Smeds, Kerstin (1996): "Helsingfors-Paris. Finland på världsutställningarna 1851-1900".
 I *Skrifter*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland
- Stang, Ragna (1989): *Edvard Munch*. Oslo: Aschehoug
- Stray, Sigrid (1979): *Min klient Knut Hamsun*. Oslo: Aschehoug
- Söderhjelm, Henning (1960): *Werner Söderhjelm*. Borgå: Holger Schildts Förlag
- Tallqvist, J.O.:²⁵⁸ (1934) "Knut Hamsun, författare i Kasärngatan 23". Artikel i *Lucifer*

- Tallqvist, J.O.: (1952) "Knut Hamsun, författare, Kaserngatan 23". Artikel i *Nya Pressen*, 20.2.
- Tallqvist, J.O.: (1954): "Knut Hamsuns Finlandsvistelse 1898-1899"
- Tarkiainen, V. (1950): *Finsk Litteraturhistoria*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag
- Tawastjerna, Erik (1994): *Jean Sibelius. Åren 1893-1904*. Keuru: Atlantis
- Tawastjerna, Erik (1997): *Jean Sibelius. Åren 1920-1957*. Keuru: Atlantis
- Thue, Oscar (1997): *Christian Krohg*. Oslo: Aschehoug
- Warburton, Thomas (1951): *Finlandssvensk litteratur 1898-1948*. Helsingfors: Forum
- Widén, Gustaf (1996): "Gåta utan svar". I *Hufvudstadsbladet*, 9. april
- Widén, Gustaf (1999): "Trotsar alla trender". I *Hufvudstadsbladet*, 21. november
- Willner, Sven (1992): "Hamsun och Finland". I Hamsun-selskapet, 1992
- Willner, Sven (1994): "Vandring i labyrint", artikel. Lovisa: Söderström
- Zetterberg, Seppo (1987): *Fem skott i senaten*. Stockholm: Bonniers/Schildts
- Zilliacus, Konni (1960): *Från ofärdstid och oroliga år*. Helsingfors: Söderström & Co.
- Zilliacus, Konni (1900): *Ur Finlands nyaste historia*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Öhman, Ivar (1976): *Albert Engström*. Oslo: Den norske Bokklubben
- Østby, Arvid (1972): *Knut Hamsun - en bibliografi*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Masteroppgave - *Knut Hamsun og Finland* - av Bjørn Rudborg
REFLEKSJONSARTIKKEL

Høgskolen i Vestfold, master i faglitterær skriving, 2010

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	116
2	Tittel og forord - Paratekstualitet	116
3	Leserkontrakt og modelleser	118
4	Multimodalitet og billedbruk	119
5	Sjanger	122
	5.1 - Biografi	123
	5.2 - Reiselitteratur	125
6	Metaforens retorikk	128
7	Komposisjon og struktur	128
8	Litterær sakprosa	130
9	Originalitet	132
10	Avslutning	134
11	Litteraturliste	135
	Vedlegg	136

Sanddruhed er hverken Tosidighed eller
Objektivitet, Sanddruhed er netop den
uegennyttige Subjektivitet.

Knut Hamsun, 1889
(*Fra det moderne Amerikas åndsliv*)

1 Innledning

Jeg ønsker med denne refleksjonsartikkelen å gjøre rede for de litterære og metodiske valg jeg har tatt under arbeidet med min masteroppgave, *Knut Hamsun og Finland*. Jeg vil videre vise til aktuell litteratur, forelesninger og faglig tradisjon for flere temaer rundt masteroppgaven, med utgangspunkt i masterstudiet i faglitterær skriving ved Høgskolen i Vestfold. Det er også viktig for meg å underbygge den originalitet jeg mener teksten representerer, både med tanke på fraværet av tekst og informasjon om oppholdet i Finland i Hamsun-biografier for øvrig og omfanget på det nye kildematerialet jeg presenterer.

2 Tittel og forord - Paratekstualitet

Masteroppgaven *Knut Hamsun og Finland* har sitt første møte med publikum og leser i *tittelen*. Tittelen er en betydningsfull aktør i ethvert bok- eller tekstprosjekt, men er strengt tatt ikke en bestanddel av selve teksten. Tittelen er en *paratekstuell* faktor som ligger utenfor handlingen, men som gjør manuset, boken eller masteroppgaven til et helhetlig produkt. Jeg bygger min forståelse av begrepet 'paratekstualitet' på narratologen Gérard Genette, som i *Seuils* (1987) definerte parateksten som *overganger* eller *randsoner* mellom hovedteksten og det som finnes utenfor denne.¹ Genette beskriver prefikset *para* som både nærhet og distanse, likhet og forskjell, eller indre og ytre. Slike paratekstuelle faktorer kan ligge både inne i selve teksten, i omslaget eller utenfor produktet. Inne i teksten finnes det paratekstuelle elementer i form av trykk- og papirkvalitet, illustrasjoner, fontvalg, samt kolofonside og forord. Flere av disse kan være av multimodal karakter, et fenomen som vil bli gjort rede for i eget kapittel². Innen paratekstualitet er det mest vanlig å peke på elementer i omslaget, slik som illustrasjon, smussomslag, mavebelte, type innbinding og ikke minst selve tittelen. Utenfor den fysiske boken eksisterer det paratekstuelle elementer som anmeldelse, debatt, brevkorrespondanse og markedsføring. Det er vanlig å skille mellom paratekstuelle faktorer innenfor boken og utenfor boken. Førstnevnte kalles peritekst og sistnevnte epitekst.³

Gjennom paratekstene formidler forfatteren og forlaget, enten de vil det eller ikke, en

¹ *Seuils* er den originale, franske teksten. Jeg henviser imidlertid til den engelske oversettelsen, *Thresholds of Interpretation*, fra 1997.

² Jfr. kapittel 4 - Multimodalitet og billedbruk

³ Lothe (2007: 166)

autoral kommentar til leseren. Ved å stimulere leserens hukommelse, eller skape direkte leserforventninger, kan derfor parateksten øve innflytelse på leserens mottakelse av teksten.

I mitt prosjekt vil jeg innledningsvis peke på tittelen som en paratekstuell komponent. *Knut Hamsun og Finland* er ingen ekspansiv tittel, og den har ikke litterære kvaliteter i seg selv, men tittelen bringer to budskap til leseren. Det første budskapet er Knut Hamsun og det andre budskapet er Finland, i samhandling med hverandre. Konjunksjonen *og* er viktig, uten at dette utelukker informasjon og verbaltekst som i kortere sekvenser bare er aktuell for det ene av de to budskapene.

Jeg har ikke valgt noen undertittel, fordi jeg ønsket å rendyrke tittelforståelsen som et funksjonelt element. En undertittel *kunne* teoretisk sett tilført tittelen en litterær kvalitet, eller bidratt til ytterligere å føre leseren i en bestemt retning, som en slags ledetekst.

Det hersker neppe tvil om at tittelen er den første komponenten fra randsonen vi får øye på, men som meningsbærende paratekst kommer også forordet ganske høyt. Jeg innleder forordet med å presentere tekstens sjangermessige tilhørighet som en hybrid mellom biografi og reiselitteratur. Jeg sier videre at jeg har tatt i bruk noen av fiksjonslitteraturens virkemidler. En slik blandingsform gjør teksten mer flerstemmig, og har som målsetting å frigjøre seg fra strenge sjangerføringer. Språklig og litterært ønsker jeg å operere innen et bredere felt, og ser på egen tekst som *litterær sakprosa*.⁴ Johan L. Tønnesson har drøftet sakprosaens innebygde kvaliteter, og sier at "det har vært oppfattet som et ideal for sakprosaen at den ikke bare skal være entydig, men også enstemmig", men konkluderer med at "dét har aldri vært et allment trekk ved sakprosa".⁵ I forordet presiserer jeg videre at det ikke bare er Knut Hamsun som er den menneskelige faktoren i *Knut Hamsun og Finland*. Det er viktig for meg som forfatteren å skape en tekst der den tenkte modelleseren umiddelbart aksepterer Bergljot Bassøe Bechs sentrale rolle i tekstprosjektet. Til grunn for dette ønsket viser jeg hovedsaklig til to forhold. Det første forholdet er at mitt masterprosjekt har som målsetting å delta i Hamsun-debatten og -forskningen, på grunnlag av hans viktige rolle i vår litteratur- og kulturhistorie i moderne tid. Det er i dette bildet at hans første kone er av betydning. Hun var en av de menneskene som var tettest på Hamsun, og følgelig en som kan ha påvirket ham. Hamsun-studiet fra denne tiden kan ikke løsrive seg fra Bergljots tilstedeværelse og deltakelse. Det andre forholdet er at jeg har valgt å

⁴ Jfr. kapittel 8 - Litterær sakprosa

⁵ Tønnesson (2008: 113)

inkludere en viss mengde Bergljot-stoff fordi det er særlig her jeg har funnet materiale som tidligere i liten eller ingen grad har vært publisert, verken i Hamsun-studier eller i annen litteratur. Bergljot har dessuten i heller liten grad vært inkludert i de mange titalls biografier, de mange hundretalls artikler og foredrag, om Knut Hamsuns liv og forfatterskap. Sett i forhold til Hamsuns andre kone, Marie Hamsun, som i betydelig grad har blitt viet oppmerksomhet, mener jeg at mitt valg er viktig og riktig. Forordet har ut fra dette en viktig rolle som paratekst.

3 Leserkontrakt og modelleser

Umberto Eco har sagt at ”enhver tekst er en doven maskin”. Med det mener Eco at fortellingen antyder noe, men ber leseren fylle en hel serie med hull.⁶ Det vil si at teksten er en meningsprosess. Ubevisst skjønner leseren at de fleste detaljene er litterære valg. Derfor velger forfatteren å ta med enten mye eller lite, ut fra hvilke prosesser han ønsker å sette i gang. For meg har disse valgene vært viktige for å oppnå den ønskede prosessen hos leseren. Teksten har altså ikke bare med det realiserte språket å gjøre, den må oppleves som kommunikasjon, der det forutsettes at både leser og jeg som forfatter har en viss felles kulturbakgrunn. Leserens samarbeide med meg som forfatter på flere felt. Jeg *forutsetter* at leseren har et visst kunnskapsnivå om Knut Hamsuns liv og forfatterskap, og jeg *forutsetter* et minstenivå i kunnskaper om Finland. Likevel *leder* jeg teksten i en bevisst retning, ved at leseren får en rekke tegn eller anvisninger. Jeg skriver for en *modelleser*, som ikke er den empiriske leseren, men er å forstå som den meningsskapende strukturen som ligger i selve teksten. Både forutsetningen og rettetheten er viktig for at teksten skal gå over fra å være en ”doven maskin” til å bli en meningsprosess, der leserens samarbeidsnivå er av stor betydning.

En utfordring hos meg har vært lesernes svært forskjellige utgangspunkt, rent kompetansemessig, vedrørende både forfatteren Knut Hamsun og landet Finland. Alle tekster legger opp til en rolleoppgave hos leseren; leseren må gå inn i en samarbeidende rolle. Hvis jeg som forfatter forklarer for mye, så fordummer jeg leseren. Hvis teksten har ulogiske sprang og teorier, villeder jeg leseren. Dette er en fare i en sakprosatext som min. Likevel må bøker rette seg mot forskjellige lesere, og må ta høyde for at de kan oppfattes forskjellig av forskjellige lesere. Det er mange faktorer som spiller inn i denne uensartede leseropplevelsen, men den største forklaringen ligger i forskjellige preferanser hos leseren. Derfor har jeg som forfatter vært

⁶ Eco (1994: 11)

bevisst på tekstens nivå, ut fra forståelsen av at modelleseren skapes av nettopp teksten. Modelleseren *forutsettes* av teksten, hvis ikke vil jeg som forfatter få svekket eller mistet den kommunikasjonen jeg ønsker at språket og strukturen skal representere.

Jeg har brukt begrepet *modelleser* flere ganger og vil gi en utdypende forklaring. Umberto Eco forklarer begrepet slik: "En histories Modell-leser er ikke den Empiriske leseren. Den empiriske leseren kan lese på mange måter - det finnes ingen lov for hvordan de skal lese. Modell-leseren er derimot en lesertype som teksten ikke bare forutsetter som samarbeidspartner, men som teksten anstrenger seg for å skape."⁷ Som forfatter er det flere forhold som spiller inn når jeg gjør mine litterære valg, og når jeg inviterer til samarbeid og ber om forståelse og aksept hos mine lesere. Det er i dette bildet begrepet *modelleser* kommer inn, på linje med andre føringer som sjangervalg, format, språkføring og lignende.

Modelleseren står i et parforhold til *modellforfatteren*. Modellforfatteren er fortellerstemmen i boken, men ikke (nødvendigvis) den empiriske forfatteren. I *Knut Hamsun og Finland* konstruerer jeg ikke noen fysisk eller gjenkjennelig fortellerfigur, men opererer mer som en allvitende fortellerstemme. Et par unntak er det når jeg kommenterer bokbrannen til Konni Zilliacus og noen av Bergljots historier. Min fortellerstemme er å forstå som en stil, en stemme som viser seg som fortellerstrategier, som en samling anvisninger som blir gitt til leseren for hvert skritt, og som modelleseren må adlyde. Mine anvisninger er nøye beregnet ut fra kronologi, hyppighet vedrørende introduksjon av nye personer, presentasjon av nye temaer, samt biografiske sidespor for både Knut Hamsun og Bergljot Bassøe Bech. På denne måten vil jeg at teksten skal være i kontinuerlig bevegelse.

Som en oppsummering vil jeg sitere Umberto Eco på nytt: "Modell-forfatteren og modell-leseren er skikkelser som blir oppmerksomme på hverandre utelukkende i leseprosessen, fordi de gjensidig skaper hverandre."⁸

4 Multimodalitet og billedbruk

Knut Hamsun og Finland er en multimodal tekst. Med det mener jeg at teksten er mer enn bare verbalspråket. Teksten er sammensatt av flere meningsskapende ressurser, og tar i bruk flere tegnsystemer enn verbalspråket. Det mest framtrædende er bruken av fotografier, billedkunst og

⁷ Eco (1994: 18-19)

⁸ Eco (1994: 37)

dokumenter. Dernest er formgivingen viktig, selve typografien, valg av fonter, linjeavstand, innrykk – og etter hvert papirkvalitet. På denne måten kan vi si at det ikke finnes monomodale tekster, altså tekster som bare innehar ett meningsbærende budskap, eller bare én meningsskapende ressurs, i kraft av en isolert verbaltekst.⁹ I en sakprosa tekst som *Knut Hamsun og Finland* har det vært viktig å kunne uttrykke seg med flere ressurser mer enn bare verbalteksten i seg selv. Bildene og illustrasjonene øker både forfatterens og leserens tolkingspotensial av miljø og situasjoner, samtidig som det setter en mer presis tidskoloritt på stoffet, og drar språket ned i en troverdig virkelighet. En sakprosa tekst kan med fordel forstås ut fra et utvidet tekstbegrep, der teksten ikke bare er verbalspråk, men også tegn og symboler i form av fotografier og andre illustrasjoner; en *billedsemiotikk*. Med semiotikk mener jeg læren om meningsskapende tegn og symboler slik de opererer på ulike områder - språk, litteratur, film, billedkunst, reklame osv - som menneskelige kommunikasjonsformer.¹⁰ Jeg er samtidig bevisst på at illustrasjoner i noen tilfeller kan forstyrre oppmerksomheten eller budskapet. Jeg har derfor vært nøye med utvalg og begrensninger, samt komposisjoner av bildene og valgene med noen ganger å operere med to eller tre bilder i klynge. Jeg er også bevisst på at selve mediet i sin alminnelighet, og sjangeren spesielt, setter noen rammer for hvor multimodal teksten kan være. *Affordans* vil si at hver ressurs har sine muligheter og begrensninger. På lik linje med selve skrivingen er det forfatterens ansvar å tilpasse modalitetene, både hva angår mengde og samspill.¹¹

Roland Barthes har pekt på en livsmyte som sier at "bildet er en *re*-presentasjon, hvilket i siste instans betyr gjenoppstandelse, og som kjent regnes det intelligible (forståelige) gjerne som uforenelig med levd erfaring. Sett fra begge disse sider oppfattes altså analogien som en "fattig" mening: Noen mener bildet er et svært rudimentært (uutviklet) tegnsystem i forhold til språket, og andre mener at betydningen ikke kan uttømme bildets utsigelige rikdom".¹² Fra teorien om denne livsmyten, og Roland Barthes billedsemiotikk, vil jeg kommentere noen av mine billedvalg ut fra tre budskap, et lingvistisk, et ikonisk og et ukodet ikonisk budskap - eller scenens reelle objekt. Med det mener jeg at "ethvert bilde er polysemisk",¹³ flertydig, og *kan* oppfattes og leses med flere budskap.

⁹ Tønnesson (2002: 226)

¹⁰ Saussure - jfr. Lothe (2007: 207)

¹¹ Fra forelesning 30. november 2008, Eva Maagerø, Høgskolen i Vestfold, Master i faglitterær skriving

¹² Barthes (2003: 22)

¹³ Barthes (2003: 27)

Det *lingvistiske budskapet* i min billedbruk skal følge teksten, med samme kommunikative form og med direkte relasjon til manuset. Ingen fotografier skal stå isolert i teksten, men være tilført billedtekst under eller ved siden av. Andre bilder kan ha tekst inne i selve bildet, som for eksempel fotografiet av Bergljot fra 1900, der hun har skrevet en hilsen "til min lille finske veninde". Bildet som strukturelt element skal altså ha en betydning og et budskap. Hovedteksten vil derfor kunne bli tilført ytterligere informasjon, eller forsterket informasjon. Det lingvistiske budskapet har altså to funksjoner; forankring og forsterking. Roland Barthes sier at "forankring er det lingvistiske budskapets hyppigste forekommende funksjon"¹⁴. Mine tre doble fotografier av Hamsuns bosteder er slike forankringer til det lingvistiske budskapet. Bilder med forsterkerfunksjon har jeg noe færre av i akkurat dette sakprosaprojekt. I min tekst vil jeg vise til Albert Engströms selvportrett og hans Hamsun-portrett, som eksempler på forsterkerfunksjon til det lingvistiske budskap. Begge tegningene forsterker de kjente personlige trekkene, både utseendemessig og som karaktertyper. Forsterkerfunksjonen finner man gjerne i satirisk illustrasjon og vitsetegninger, der ordet og bildet befinner seg i en komplementær relasjon.¹⁵

Det *ikoniske budskapet* er å forstå som det rene bildet, og kan inneholde en stor mengde informasjon, som igjen kan oppfattes som en rekke nye budskap. Fra min tekst vil jeg vise til Axel Galléns maleri, "Problem", som eksempel på et bilde med ikonisk budskap. Et annet eksempel er fotografiet fra dagens Hagelstam Antikvariat, som viser malerier av henholdsvis Wentzel Hagelstam og Che Guevara. Alle disse tre eksemplene har motiver som har gått igjen i et utall publikasjoner, og fått en gjenkjennelig status hos mange.

Det tredje nivået er det *ukodede ikoniske budskap*. De to ikoniske budskapene er ikke så enkle å skille fra hverandre. Det ikoniske budskap i et bilde er denotert; det har en hovedbetydning. Det ukodede ikoniske budskapet i et bilde er konnotert; det har en tilleggende betydning. Det ukodede budskap kan også forstås som "symbolsk" eller kulturell informasjon. På nytt vil jeg vise til Galléns maleri, "Problem", som eksempel på et bilde som har to ikoniske nivåer i budskapet. Som ukodet ikonisk budskap viser det en stemning, kanskje en finskhhet, som ikke kan forstås med symboler eller tegn. Roland Barthes har presisert at "overgangen mellom begrepsparet denotasjonen og konnotasjonen kan være uklar: Et ord som for én leser har en

¹⁴ Barthes (1994: 28)

¹⁵ Barthes (1994: 28)

entydig mening, kan konnotere flere meninger for en annen leser.¹⁶

Jeg forutsetter at det skjer noe med teksten min, eller tekster i sin alminnelighet, i det øyeblikk den interpunkteres og infiltreres av fotografiske bilder. Litteraturviter Arne Melberg har drøftet dette spørsmålet i *Om selvframstilling i litteraturen*.¹⁷ Melberg viser til Thomas Bernhards *Auslöschung*, som demonstrativt og skånselsløs kritiserer fotografiet i både biografien og litteraturen, men som samtidig peker på noe ubestridelig: "Fotografiet fanger øyeblikket, men det savner livets og fortellingens utvikling og temporalitet." I samme åndedrag viser Melberg til Roland Barthes "fra sin berømte meditasjon over fotografiet i *La chambre claire* (1980) - skjønt konklusjonen hans er den motsatte, nemlig at fotografiet ikke kan noe annet enn å minne oss om døden."¹⁸

Melberg viser også til W.G. Sebald, som anvendte fotografier systematisk og produktivt for å aktualisere historien, med følgende uttalelse fra et radiointervju i 1999: "Når nå bildet inngår i en tekst, blir naturligvis den dokumentariske karakteren forsterket, men samtidig også forvandlet til svevende uvirkelighet. Bildet svever mellom fiksjon og dokumentasjon, tilhører ikke helt noe imaginært (døds)rike, men heller ikke noen utvetydig virkelighet; bildet viser snarere en gjenganger som minner om forgangen virkelighet og som krever ny virkelighet."¹⁹ Bruk av bilder i prosa kan også skrelle vekk fiksjonen, ved å aktualisere, kritisere og avmytologisere. Hos meg er aktualiseringen til stede ved særlig de nye fotografiene av Bergljot og hennes familie, som hittil ikke har vært på trykk.

5 Sjanger

En tekst behøver strengt tatt ikke å tilhøre én bestemt sjanger. Man kan med fordel leke med sjangrene, eller konstruere teksten bevisst som flere sjangre. *Knut Hamsun og Finland* er en sjangermessig hybrid mellom reise og biografi på den ene siden, og en litteratur- og kulturstudie på den annen side. Det er en klar sammenheng mellom sjangertilhørighet og språkfunksjoner, og jeg vil derfor se på selve språkfunksjonen, og viser til Roman Jakobsens oversikt.²⁰ Alle tekster innehar de seks grunnleggende funksjonene; ekspressiv (uttrykkende), appellativ (påvirkende), referensiell, poetisk, kontaktskapende og metaspråklig. Forskjellen mellom tekstene ligger i deres

¹⁶ Lothe (2007: 36)

¹⁷ Melberg (2007: 167)

¹⁸ Melberg (2007: 63)

¹⁹ Melberg (2007: 89)

²⁰ Lothe (2007: 214)

funksjon, gjerne basert på tekstens intensjon. Min tekst har særlig en referensiell funksjon, fordi den refererer til det jeg presenterer som virkeligheten. Men den har også elementer av ekspressiv funksjon, fordi den viser til følelser og holdninger. Eksempler på dette er møtet mellom Hamsun og Gallén. Jeg vil også komme inn på de *interne* kriteriene for en tekst, som i grove trekk deles i de fire teksttypene narrasjon, instruksjon, beskrivelse og argumentasjon. *Knut Hamsun og Finland* plasserer seg som teksttype nærmest det narrative, ved at den er en fortellende tekst, med fokus på agens og konkrete handlinger. Ut over de interne kriteriene for teksten foreligger det en rekke *teksteksterne* kriterier, som jeg har tatt stilling til som forfatter. Slike *teksteksterne* kriterier er situasjonen (hva skjer? hvem deltar?) og tekstnormer (språkregister for den aktuelle sjangeren).²¹ Eksempel på et viktig *teksteksterne* kriterium er den politiske situasjonen i Finland rundt forrige århundreskifte, som jeg har skrevet inn flere steder.

5.1 - Biografi

Knut Hamsun og Finland har størst sjangertilhørighet med biografien. Ordet biografi er viktig i seg selv, og kommer fra det greske *bíos*, som betyr 'liv', og *gráfein*, som betyr 'skrive'. En kjent definisjon av sjangeren biografi er "en skriftlig framstilling av livet til en person som har levd, skrevet av en annen og ofte utgitt som bok".²² Merete Morken Andersen forklarer begrepet litt nærmere i *Skriveboka*: "... biografien påstår å handle om en person som beviselig har levd og etterlatt seg noen spor som ettertiden kan finne, granske og skape en helhet av ..." ²³ Andersens forbehold er viktig. Biografien kan aldri være helt objektiv, det handler bare om grader av objektivitet, men mest av alt om subjektivitet og tolking. Biografien rekonstruerer objektets handlinger, interesser og motivasjonsmønster, og biografen selv er minst like viktig som den biograferte når historien skal gjenskapes.

Biografien grenser ofte til fiksjon, da overgangene mellom virkelighet og fiksjon i litteraturen er glidende. Jeg har benyttet flere fiksjongrep for å sette min tolkede virkelighet inn i en kulturell og samfunnsmessig kontekst. Slike grep har også vært viktig for at teksten skal bli mer lesevennlig. Eksempler på slike fiksjonaliserte grep er framstillingen av den "private tilstanden" ved ankomsten til Helsingfors, situasjonen med kaféliv og skrivepress den første uken på hotell, det hverdagslige livet ute på Råholmen, situasjonen rundt introduksjoner av nye

²¹ Fra forelesning 16. januar 2009, Norunn Askeland, Høgskolen i Vestfold, Master i faglitterær skriving

²² Fra forelesning 11. september 2009, Merete Morken Andersen, Høgskolen i Vestfold, Master i faglitt. skriving

²³ Andersen (2008: 437)

personer, situasjoner og lignende. Problemstillingen rundt biografi og fiksjon er eldgammelt. I forhold til Aristoteles' distinksjon mellom historikeren som forteller av hendelser som faktisk har hendt, og dikterens fremstilling av det som *kunne* hende (*Poetikken*, kap. 9, ca 340 f.Kr.), inntar biografien en mellomposisjon.²⁴

Biografisjangeren er bred og flertydig også i seg selv. Det opereres med flere hovedtyper av biografier, der ytterpunktene kan være den informative biografien som ønsker å unngå tolking så langt som mulig, i motsetning til den oppdiktete biografien, eller en biografisk roman. Den informative biografien har likevel sin subjektivitet ved at det må foretas valg på hva som skal inn i teksten, og hva som skal holdes utenfor. Allerede her svekkes objektiviteten. Dessuten vil alle tekster bli tolket, det handler bare om grader av intensjoner om tolking. En kjent biografisk type de siste to-tre tiårene er den kritisk, vitenskapelige biografien, som baserer seg på seriøs forskning, og benytter seg av noter, avansert litteraturliste og viser til bibliografi. Denne vitenskapelige biografitypen er både tolkende og vurderende, men skal ideelt sett unngå spekulasjoner og antydninger på ufaglig grunnlag. Nyere biografier innen denne typen har dessuten ofte et noteverk så omfattende at boken kan leses på to plan; hovedteksten er allmennorientert, mens noteverket har et detalj- og forskningsnivå som retter seg mot fagfolk og særlig interesserte. Forfatteren Hans Olav Lahlum skriver i sitt forord til biografien om Haakon Lie: "Denne biografien er [...] skrevet etter den såkalte totempometoden hvor hovedteksten forsøkes gjort lettest mulig av hensyn til allmennleseren, samtidig som ekspertleserne forhåpentligvis finner både utfyllende opplysninger og kildetips for videre studier i utvidede sluttnoter."²⁵ I biografien *Haakon Lie* er andretempoet, bestående av noter, litteraturliste, navneregister og kronologi, på 176 sider, noe som utgjør 20 prosent av bokens 845 sider. Hans tidligere biografi om Oscar Torp, *Oscar Torp*, har et tilsvarende andretempo på hele 29 prosent.²⁶ Biografien nærmer seg dermed en tradisjonell historiedokumentarisk sjanger. En biograf av relevans for mitt prosjekt er Lars Frode Larsen, som blant annet har gitt ut det dyptpløyende trebindsverket om den unge Knut Hamsun. Larsen har i sin innledning til *Den unge Hamsun. 1859-1888*, med påfølgende note, kommentert den vitenskapelige litterære biografien slik: "På grunn av den selvpålagte og underliggende forpliktelse til å ville fremstille faktiske hendelser og faktisk levet liv, er den vitenskapelige biografi å regne som tilhørende sakprosaen, og en biograf

²⁴ Lothe (2007: 24)

²⁵ Lahlum (2009: 8)

²⁶ Lahlum (2008)

arbeider under de samme betingelser og forpliktelser som historikeren".²⁷

Det er naturligvis glidende overganger mellom biografitypene. Fra den vitenskapelige biografien er det ikke langt til *standardbiografien*, som balanserer mellom det informative og det tolkende. Det er ikke samme grad av dokumentasjon, noteverk og akademisk språkføring som i den vitenskapelige biografien. *Knut Hamsun og Finland* tilhører i hovedsak standardbiografien. Tidvis er likevel teksten svært dokumentert, og ikke minst det omfattende materialet som ikke tidligere er publisert, refererer til et kritisk og vitenskapelig nivå. På den annen side går jeg langt i subjektiv tolking, ikke minst gjelder dette Bergljot-spoet, som jeg legger stor vekt på. En slik biografering nærmer seg *den tolkende biografien*, som bruker det biografiske materialet langt friere, men uten å gå helt over til den fiksjonaliserte biografien. Selv om jeg ovenfor har skrevet at den fiksjonaliserte biografien er et ytterpunkt, i kontrast til den informative biografien, så finnes det også rent oppdiktete biografier, der en roman presenteres som biografi. Eksempel på dette er Jon Fosses romaner om maleren Lars Hertevig, *Melancholia I og II* (1995-96).²⁸

Typeinndelingen av biografisjangeren kan være villedende, men viser likevel spennvidden innen sjangeren. Typeinndelingen er heller ikke uttømmende. Jeg savner en biografitype som har en tilnærmet instrumentell funksjon, der forfatteren bruker sitt biograferte objekt til å fortelle en helt annen historie, eller viktige sidehistorier.²⁹ Under arbeidet med *Knut Hamsun og Finland* har jeg flere ganger kommet i situasjoner der politiske og kulturelle forhold har fått en mer selvstendig og viktigere funksjon enn min hovedbiograferte, Knut Hamsun. En slik situasjon er hans kones deltakelse, rolle, og senere levde liv, Bergljot Bassøe Bech. 'Knut Hamsun og Finland' som tekstmateriale blir da gitt en instrumentell funksjon for å fortelle hennes historie. Likevel styrer jeg i all hovedsak Bergljots deltakelse i teksten som en brikke i Knut Hamsun-puslespillet, på linje med brikkene forøvrig, og uten at dette svekker tekstens hovedintensjon. Som biograf er det viktig å være kjent med den stilistiske og faglige formen, slik at gjennomføringen blir så samstemt som mulig. Dette handler både om seriøsiteten i arbeidet og forholdet til leseren. Valget av biografitype er med på å etablere leserkontrakten mellom modellforfatteren og modelleseren.³⁰

²⁷ Larsen (1998: 515)

²⁸ Fra Paul Murray Kendall: "Biographical Literature" (i *The New Encyclopædia Britannica*, 1974). Jfr Lothe (2007: 24).

²⁹ Jeg er oppmerksom på at ordet 'instrumentell' kan være uheldig i seg selv, fordi det kan oppfattes som negativt eller noe utilsiktet. Mitt begrep "instrumentell funksjon" er derimot ment som positivt og tilsiktet.

³⁰ Jfr kap 3 - Leserkontrakt og modelleser

5.2 Reiselitteratur

En standardpresentasjon av *reiselitteratur* som sjanger kan være: "en samlebetegnelse for tekster som beretter om én eller flere reiser".³¹ Dette er en viktig presisering, fordi teksten kan handle om flere reiser, eller *om* en reise, eller være gjort av noen andre for den saks skyld. Det førende prinsipp er at det skal være en reise inne i bildet. En ytterligere problematisering er om reiselitteraturen er en sjanger i det hele tatt. Litteraturviter og reiseskribent Arne Melberg tviler på dette i sin bok *Å reise og skrive*,³² han "ønsker snarere å betrakte reiselitteraturen som et felt av muligheter, der hver enkelt forfatter skaper sin egen reiselitterære variant ved hjelp av den kontrakten han/hun etablerer for å koordinere informasjon og fiksjon."³³ Melberg tar også til orde for å beskrive reiselitteraturen som en frimodig form som "beveger seg over et større felt og som gir forfatteren uante rom for eksperiment og litterær utvikling".³⁴

Knut Hamsun og Finland er ikke en reiseskildring basert på forfatterens egen reise. Teksten og historien handler heller ikke noe særlig om det å reise *til* Finland, eller å reise *rundt* i Finland. Like lite handler den om Finland som noe eksotisk eller fremmed, eller som kontrast til det norske og kjente. Like fullt vil jeg debattere reisebegrepet som aktuelt i den hybridsjangeren jeg har skrevet manuset inn i, hvor reisen både er motiv og motor. Det er en rekke forhold som understreker min påstand om relevans til reiselitteraturen. Først og fremst er landet Finland utenfor hjemlandet, og det i seg selv kvalifiserer for en reise, og til å beskrive et opphold i et annet land. Finland er dessuten ganske fremmed for de fleste nordmenn, på Hamsuns tid, like mye som i vår tid. En reiseskildring behøver heller ikke å inneholde ett eneste ord om selve reisen, selv om forflytningen er mer enn naturlig for de fleste reiseskribenter. *Knut Hamsun og Finland* starter da også med å beskrive selve ankomsten til den finske hovedstaden.

Reiselitteraturen er tradisjonelt forankret i verbaltekster fra én eller flere reiser, basert på det som forfatteren opplever som en sannhet, og der forfatteren dokumenterer for å etablere en viss grad av autentisitet. Samtidig kan reiselitteraturen, som all annen sakprosa, fiksjonalisere for å etablere en overbevisende nærhet til personer og hendelser. Jeg har tidligere vist at jeg benytter meg av både fakta og fiksjon. Et annet interessant reiselitterært begrep er *mapping*. Arne Melberg

³¹ Lothe (2007: 187)

³² Melberg (2005: 12)

³³ Melberg (2005: 12)

³⁴ Melberg (2005: 14)

forklarer dette suggererende ordet som å gi navn til ukjent territorium, "å rydde veien for erobring og utbygging". Men *mapping* kan også ha betydning som det blikket den reisende bruker for å "ta inn" og ordne den virkeligheten han/hun møter og dermed gjøre det fremmede om ikke kjent så i det minste overskuelig eller begripelig.³⁵ Når jeg bruker reisesjangeren som strategisk virkemiddel, så ønsker jeg å se min tekst som en slik form for mapping. I dette strategiske arbeidet med å produsere en tekst om Knut Hamsun og hans opphold i Finland for over 110 år siden, må jeg på nytt presisere at det er *jeg* som er den reisende, ikke Knut Hamsun. Selv om jeg sitter hjemme og skriver dette, og er flere generasjoner unna virkeligheten, så er det *jeg* som skriver historien innenfor den løse sjangeren "reiselitteratur", det er *jeg* som mapper.

Skal jeg peke på en dominerende retning for min tekst innen reiselitteraturen, så vil jeg vise til det som Arne Melberg kaller *lærde reiser*.³⁶ Det har lenge vært vanlig for reiseberetteren å følge i fotsporene til sitt objekt. Dette er en krevende form, fordi det både skal fortelle historien om hovedpersonens historiske reise, og samtidig si noe fornuftig om den moderne reisende - en hvem-som-helst, som sjelden er like interessant for leseren, som han eller hun som brøyter sporet. Jeg vil som eksempel vise til en fotsporreise, som tilfeldigvis viser seg å være min egen, og som er av direkte relevans til *Knut Hamsun og Finland*. Umiddelbart etter finlandsoppholdet (1898-1899) reiste Knut Hamsun og Bergljot gjennom Russland, Kaukasus, Georgia og Aserbajdsjan. Reiseminnene herfra beskrev Hamsun i boken *I Eventyrland*, som kom ut i 1903.³⁷ Nøyaktig 100 år etter Hamsuns reise gjorde jeg en tilsvarende reise for å se hva som var 'opplevd' og hva som var 'drømt'. Da Gyldendal i 2000 ga ut Hamsuns bok på nytt, som en jubileumsutgave, var mitt etterord på ca 90 sider inkludert som en bok-i-boken.³⁸ I en slik utgave var vi *to* personer som var den reisende, først Knut Hamsun, så meg selv. *Knut Hamsun og Finland* har flere paralleller til *I Æventyrland, 100 år etter*, ved at den avstemmer kildemateriell med egen kunnskap og litteratur. Jeg bruker Hamsuns opphold i Finland som en anledning til å presentere en forholdsvis stor mengde informasjon av litterær, kulturell, samfunnsmessig og politisk karakter. Denne informasjonen er nærliggende *den lærde reise* og kontekstualiserer Hamsuns utenlandsopphold. Når jeg derimot bruker oppholdet til å presentere informasjon av mer privat karakter, den menneskelige faktor, så blir reisesjangeren brukt mer instrumentelt; etter samme tenking som når

³⁵ Melberg (2005: 27)

³⁶ Melberg (2005: 101)

³⁷ Knut Hamsun (2007-2009): *Samlede Verker, I Eventyrland*. Original tittel var *I Æventyrland, Oplevet og drømt i Kaukasien*. Oslo: Gyldendal

³⁸ Bjørn Rudborg (2000): *"I Æventyrland – 100 år etter"*. Oslo: Gyldendal

jeg sier at jeg bruker Hamsun instrumentelt i biografisjangeren, for å si noe om hans kone Bergljot.³⁹

Teksten som *lærd reise* innehar flere episoder med historisk dialog mellom datiden og senere forståelse av både Knut Hamsun og Finland. Her forutsetter jeg som sagt en viss kompetanse hos leseren, slik at intertekstualitet til både historie og litteratur kan fungere. Hamsuns møte med det politisk totalitære systemet i Finland er et eksempel på en slik historisk dialog; en dialog med den utbredte forståelsen av Hamsun som nazist, uten at jeg never dette i klartekst.

6 Metaforens retorikk

Innledningsvis i teksten skisserer jeg et triangel som skal sette fenomenet "Knut Hamsun og Finland" i en særstilling, ved å beskrive oppholdet som en selvstendig enhet. Dette er ment som en metafor for å manifestere de tre faktorene Finland, *Viktoria* og Bergljot som en trekantet brikke i et puslespill. Det spesielle er at jeg strengt tatt bare forholder meg til denne brikken, og bare sekundært setter sammen hele puslespillet. Som metafor er denne tidsavgrensede treenigheten viktig for mitt prosjekt, samtidig som jeg ser faren for at metaforen kan oppfattes som en klisjé. Bruk av metaforer er et retorisk virkemiddel og for meg et grep for å sette historien i en kontekst.⁴⁰ Triangelet eller trekanten som metafor bruker jeg også fordi den er av mytologisk karakter, fordi jeg vil betone perioden som et selvstendig fenomen i Hamsuns biografi. Innen kunsthistorien er *fin de siècle*, "slutten av et århundre", et annet kjent fenomen, et epokefenomen. Mitt kirurgiske biografiske snitt er ment som nettopp dette; en litteraturhistorisk brikke i et større bilde. Metaforen kan også ses på som et kart, som begrepspar til det store terrenget. Triangelet med Finland, *Viktoria* og Bergljot er et selvstendig kart, som jeg påstår at de mange Hamsun-biografer i mindre grad har benyttet seg av når de har gjort seg kjent med Hamsun-terrenget. Dette kommer jeg tilbake til i siste punkt.

7 Komposisjon og struktur

Det finnes en rekke strukturer å komponere en sakprosatext etter, og de fleste tekster er basert på kombinasjoner av flere hovedstrukturer. *Knut Hamsun og Finland* er da også skrevet etter flere

³⁹ Jfr note 29

⁴⁰ Fra forelesning 9. oktober 2008, Norunn Askeland, Høgskolen i Vestfold, Master i litterær skriving

strukturideer, men likevel vil jeg si at den kronologisk-tematiske struktur er hovedsporet. Denne strukturen egner seg godt for tekster som beskriver et forholdsvis kort tidsrom. Temaet, som for mitt vedkommende er Knut Hamsuns opphold i Finland, er viet stor plass og er bærende for hele teksten.

Likevel er *kronologien* gjennom ti måneder selve motoren i teksten. En kronologisk struktur er godt kjent for en rekke sakprosaetekster, både innen biografi, reise og historiske tekster. En kronologisk struktur kan være rimelig konsekvent, men gir likevel åpning for både flashback og flash forward.⁴¹ En kronologisk struktur kan også inneholde parallelle handlinger. For mitt vedkommende benytter jeg alle disse strukturelle elementene. Som parallell handling vil jeg særlig nevne historien om Bergljot, som flere steder får framtrædende oppmerksomhet, og som utvikler seg til å bli en selvstendig, parallell handling. Det kronologiske grepet er takknemlig som struktur fordi det er konsekvent, samtidig som det er løst nok til å skape liv i teksten.

Mitt manus har også en tematisk struktur i seg. Teksten hopper fra tema til tema, men disse bindes likevel sammen utover i historien. Den tematiske strukturen gjør også at jeg enkelte ganger kan gå i dybden i et utvalg av studier. Det ligger en støyfaktor i den tematiske strukturen, ved at temaene kan bli for omstendelig behandlet, og med påfølgende fare for å kjede leseren. Eksempel på en slik tematisk behandling i mitt manus er August Strindberg.

I kombinasjon er den kronologisk-tematiske strukturen takknemlig for en historie som *Knut Hamsun og Finland* fordi jeg som forfatter kan konsentrere stoffet i bolker, spredt utover i teksten, og dermed spredt utover tidsaksen på ti måneder. En annen kjent struktur for sakprosa er organisk struktur, som gjerne brukes i reiseskildringene. Det er gjerne en reise fra A til Å, med åpning for en rekke refleksjoner, eller for en mulighet til å skrive på to plan. Også jeg har slike refleksjoner i teksten min, med handlinger på to plan. Likevel vil jeg ikke si jeg har en organisk struktur. Som konklusjon på strukturen i teksten vil jeg si at jeg gjør hovedpoenget rimelig klart, både i forordet og innledningsvis i teksten. Jeg etablerer umiddelbart både tid, sted og familiesituasjon, samtidig som jeg sier hva oppholdet skal benyttes til – og hvor lenge det skal vare. Samtidig presenteres det nye temaer kontinuerlig, og hele oppholdet settes inn i en større kulturell, geografisk og politisk kontekst utover i perioden. Tekstens struktur er ment som mer handlingsdrevet enn refleksjonsdrevet, der leseren ganske tidlig skal bli kjent med formen.

⁴¹ Disse to fortellertekniske bevegelsene har Genette kalt analepse og prolepse, jfr. Gérard Genette (1976), *Figure II.*, Torino: Einaudi. Min kilde er Eco (1994: 44)

Dermed blir selve strukturen ganske fast, samtidig som den er løs nok for de mange refleksjoner, og har rom for både det retrospektive og frampekende.⁴²

Det har vært viktig for meg at *Knut Hamsun og Finland* har framstått som en helhetlig litterær tekst, der handling og struktur har hatt en indre sammenheng. Jeg har derfor gitt små signaler utover i teksten, som senere dukker opp igjen. Slike eksempler er avisartikkelen fra Stockholm, henvisningene til velosipedhistoriene, postboksen og så videre. Jeg har vært bevisst på intertekstualitet til konflikter og situasjoner i framtid og vår egen tid, blant annet Narvik, reinbeitekonflikten mellom Norge og Sverige og tildelingen av Nobel-prisen i 1920.

8 Litterær sakprosa

Knut Hamsun og Finland er skrevet innenfor en moderne faglitterær tradisjon, som gjerne kalles litterær sakprosa.⁴³ Jeg har vært meg dette bevisst, men uten at sjangermessige grenser har blitt utfordret i nevneverdig grad. Likevel vil jeg ta for meg dette emnet, med særlig fokus på identitet og subjektivitet. For biografisjangeren er det viktig at forfatteren er tydelig på sin rolle med å skape identitet hos den biograferte. Først og fremst framkommer dette i det narrative aspektet i manuset, der grunnlaget legges for at jeg som forfatter kan skape stadig mer fragmenterte identiteter hos hovedpersonen, og hos andre sentrale personer som presenteres i løpet av teksten. Identitetene vises som sammensatte og i stadig forandring. Jeg har videre prøvd å vise hvordan identiteter skapes og konstrueres i forskjellige kulturelle sammenhenger, slik at det subjektive ikke oppleves som faste eller lukkede enheter hos karakterene. Likevel er disse identitetene ikke objektive sannheter. Det er jeg som forfatter som har tatt disse valgene, og som har betont og gestaltet situasjoner og karakterer og puttet objektene inn i flere båser som passer for mine framstillinger. Det er i arbeidet med å konstruere den fragmenterte identiteten jeg særlig beveger meg inn på den moderne tradisjonen, litterær sakprosa.

Jørgen Sandemose har i sin pamflett, *Biografi og metode*, et skråblikk på biografien som han mener handler om personlig identitet, og er derfor som sjanger så vanskelig å plassere: "Fagfolk motsier seg selv ved hvert hjørne, når de skal definere "biografier". Kort sagt, biografien likner på identiteten: Den smyger seg vekk overalt hvor den blir etterspurt".⁴⁴

En annen konstruksjon er at jeg stadig kommer inn på dualisme i teksten. Knut Hamsun

⁴² Fra forelesning 31. oktober 2008, Ivo de Figueiredo, Høgskolen i Vestfold, Master i faglitterær skriving

⁴³ Tønnesson (2008: 33)

⁴⁴ Sandemose (2005: 16)

og Bergljot er 'mann-kvinne', det geografiske er gjerne 'Finland-Norge', ofte er jeg innom 'hverdag-fest'-dimensjonen. Dualismebruken er et kjent litterært grep for å speile elementene opp mot hverandre. Samtidig er jeg klar over at de gjerne kan utsettes for dekonstruksjon, eller at de kan overskrides. Jeg har derfor prøvd å unngå at dualismen blir for tydelig, og noen ganger skrevet den bevisst om, eller utfordret den. De selvstendige historiene om enkeltpersoner, blant annet Konni Zilliacus, kan være eksempler som ikke nødvendigvis er konstruert etter dualismeteorien.

Som forfatter er jeg som sagt klar over at det alltid er en subjektivitet til stede i et biografisk prosjekt som dette. Den sterkeste formen for subjektivitet er nok å bruke en jeg-forteller i teksten. Dette gjør ikke jeg, men likefullt er det subjektivitet i framstillingen, all den tid det faktisk er jeg selv som har skrevet manuset. Jeg er også bevisst på at jeg har lojalitet og sympati med hovedpersonen, og at teksten utvilsomt vil bli dreid i en slik retning. Jeg finner det likevel ikke nødvendig å skrive dette i klartekst, verken i forordet eller i selve hovedteksten. Som forfatter av en sakprosa tekst som *Knut Hamsun og Finland* holder det at jeg erkjenner en slik personlig subjektiv posisjonering, samtidig som jeg påstår at det ikke nødvendigvis representerer noen motsetning til sakligheten. Til det er det biografiske stoffet for udramatisk og lite kontroversielt.⁴⁵

Jørgen Sandemose har et skråblikk også på spørsmålet om subjektivitet, og dermed spørsmålet om det *private* i biografien, når han refererer til det kjente spørsmålet om hvor grensen går mellom det som har offentlig interesse og det som bør forbli privat. Sandemose snur problemstillingen og spør: "Hvorfor bryr en seg ikke om grensen mellom det som har privat interesse, og det som bør forbli *offentlig*? [...] Å respektere et skille privat/offentlig er det samme som å gi tapt overfor et av de fundamentale forhold som gjør samfunnet til et klassesamfunn. Det innebærer dermed å framstille et objekt på en mangelfull måte."⁴⁶

Også innen reisesjangeren er subjektiviteten til stede. En reise er en 'representasjon' av noe, altså en tolking, og den er aldri nøytral. Når jeg beskriver Hamsuns reise til, og hans opphold i, Finland, så er min subjektive tolking absolutt tilstedeværende. Mine litterære valg er gjort både for å forflytte hovedpersonen fra Norge til Finland, for å forflytte han rundt om i Helsingfors og for å sette hendelser og episoder i perspektiv til annen litteratur, andre begivenheter og ikke minst

⁴⁵ Fra forelesning 16. mars 2009, Siri Neergard, Høgskolen i Vestfold, Masterstudie i sakprosa

⁴⁶ Sandemose, 21-23

i perspektiv til vår egen tid. Dermed bruker jeg reisene til å komme fram til alle møtene med 'det fremmede andre', som danner viktig grunnlag for å skrive de mange hendelser og episoder relatert til finlandsoppholdet. Også dette er en form for dualisme, der jeg gjør reisen til vår, for å forstå 'det andre'. Det foregår en oversettelse, fra en verden til en annen verden. I en slik dualismeforståelse er det gjerne innebygd et visst hierarki. Vår verden har større status enn den andre verden, altså er Finland underlagt vår vestlige, norske verden. Dualismen er gjerne i det positive vis-à-vis det negative, eller det kjente vis-à-vis det fremmede. Sistnevnte gjerne som avvik eller inversjon. Diktaturstatusen i Helsingfors etter Februarmanifestet er et slikt fremmed dualismeelement, fordi det oppleves som svært negativt, kontra ”det gode”.

Som reiseskildring har jeg prøvd å få fram en litterær utvikling i teksten ved at forandring skjer. Det er en viktig målsetting for meg at leseren opplever forandringen og utviklingen hos både hovedpersoner og samfunn utover i teksten. De mange kulturmøter har som intensjon å bygge opp teksten til stadig nye høyder, samtidig som leseren er deltaker på denne forandringens reise.

9 Originalitet

I mitt arbeid med *Knut Hamsun og Finland* har jeg drevet utstrakt kildegransking, med besøk til Helsingfors, Stockholm, Honfleur i Frankrike og flere steder i Norge. Sentralt i manuset er resultatet av det hittil ukjente materialet jeg presenterer, samt materiale som ikke tidligere har vært publisert for det brede forsknings- og studiemiljøet rundt Knut Hamsuns liv og forfatterskap. Jeg vil her peke på et utvalg av det jeg oppfatter som originalitet og nytt materiale.

Jeg har autentiske fotografier av Knut Hamsuns tre bosteder i Helsingfors, henholdsvis Hotel Kämp, Villa Trollebo på Råholmen i Fölisöen og Kasärngatan 23. De to sistnevnte er viktigst, fordi begge bygningene er revet for lang tid tilbake. Disse fotografiene har ikke tidligere vært publisert, meg bekjent. De to sistnevnte er også viktige av litterære årsaker, fordi Villa Trollebo er referert til i brev og biografier, mens sistnevnte har en egen litterær historie fra Albert Engströms dramatiske tekst om nattbesøket. Knut Hamsuns øvrige bosteder rundt om i Norge og utlandet er vel dokumentert, hvorav flere har minnetavle på ytterveggen.

Avismaterialet fra finsk og finlandssvensk presse fra den aktuelle timånedts perioden er omfattende, og har tidligere i mindre grad vært presentert som sammenhengende materiale. Det samme gjelder aviskommentarer om Hamsuns opphold i Finland, på trykk i moderne tid.

I manuset viser jeg til en rekke andre kunstnere som krysset Hamsuns vei i Finland. Flere av disse har deltatt med illustrasjoner og kunstverk som ikke nevneverdig er kjent for publikum. Jeg vil særlig trekke fram Axel Galléns forslag til illustrasjon av *Pan* og Edvard Munchs tegning til Adolf Paul, der han strekkeskisser Knut Hamsun. I samme gate vil jeg trekke inn viktige dokument som kopi av Hamsun-brevet til Zilliacus om Bobrikov og Hamsuns dikt til Jean Sibelius. Ingen av disse er benyttet i de mange Hamsun-biografier jeg viser til.

Jeg vil også peke på min millimeter- og lupelesing av *Sult*. Basert på Ståle Dingstad⁴⁷ har jeg utvidet og gjennomført hans prosjekt med å sammenligne førsteutgaven med både annen og tredje utgave, og funnet et par hundre korrigeringer av originalen. Dette arbeidet utførte Hamsun under sitt opphold i Finland og er i sin alminnelighet kjent for alle. Hamsun korrigererte alle sine tekster gjennom hele livet. Forøvrig har hele Hamsuns samlede tekstproduksjon vært underlagt tekstrevisjon så sent som i 2007-2009.⁴⁸ Mitt bidrag er å peke på et *tillegg* til teksten, som jeg mener ikke er alminnelig kjent, nemlig at jeg-personen i *Sult* gir kapteinen på det russiske skipet han forlater Kristiania med, *finsk* identitet. Også denne korrigeringen ble foretatt i Finland.

Ut over Knut Hamsun vil jeg også trekke fram det ukjente stoffet jeg har om Bergljot Bassøe Bech. I korte trekk er det ny billedlig presentasjon av hennes foreldre, Bergljot og Thomas, og særlig farens rolle og betydning for henne under denne perioden. Videre har jeg nytt fotomateriale fra hennes første giftermål, samt avfotografering av bokdedikasjoner, private brev og private dokumenter. Jeg har videre ukjent materiale om Bergljots ”forringelse”, med det jeg tolker med vår tids briller som en traumatisk og fornedrende utvikling fra sosietet til fattigdom, med avkall på eget barn, til både barnets og egen framtid i utlendighet. Min kilde for dette er flere intervjuer jeg har fått tilgang lyd kopi av, som et resultat av Hans Peter Bassøes arbeid med slektsbok for Bassøe-slekten for tjue år siden.⁴⁹ Jeg legger også vekt på ny dokumentasjon på begge Bergljots døtre, der den ene levde et pengerikt liv i Østerrike og den andre døde på fattighus i Frankrike. Til dette studiet har jeg fotografier av siste bosted, samt dødsattest, fra Bergljots opphold i La Rivière Saint Sauveur i Frankrike. Jeg har intervjuer med to av Bergljots barnebarn, henholdsvis Christia Bergljot Valerie Czizek og Diderick Charlesson.⁵⁰ Jeg har videre funnet et rikholdig kildemateriale fra begge Bergljots skilsmisser, fra henholdsvis Eduard

⁴⁷ Dingstad (1998)

⁴⁸ Larsen (2009)

⁴⁹ Bassøe (1999)

⁵⁰ Intervju mellom disse og Hans Petter Bassøe

Goepferd (1897) og Knut Hamsun (1906). Fra dette siste materialet har jeg fått tilgang på originalbrev av Hamsun som ikke er registrert i Harald S. Næss' sju binds registreringer av Knut Hamsuns brev (1994-2001).

Til slutt vil jeg nevne at Hamsuns finlandsopphold i ubetydelig grad er dokumentert i den store produksjonen som finnes av Hamsun-biografier og Hamsun-studier. For å underbygge dette sentrale argumentet i min presentasjon av originalitet, viser jeg til eget vedlegg som gjennomgår seksten biografiske prosjekter rundt Knut Hamsun.⁵¹

10 Avslutning

Jeg har i denne refleksjonsteksten gjort rede for de litterære valg jeg har tatt for å skrive masteroppgaven. Jeg har vist til aktuell litteratur og flere forelesninger, og pekt på hvordan dette framkommer i min tekst. Det er særlig sjangerblandingen og det multimodale jeg har vektlagt. Masteroppgaven som sådan har hatt som hensikt å presentere Knut Hamsuns opphold i Finland over ti måneder, like i forkant av forrige århundreskifte. Jeg har hatt en tydelig plan med å skrive inn familie- og miljøpåvirkning fra denne perioden. Særlig viktig har det vært å presentere historien til Hamsuns første kone, både tilbakeskuende, under oppholdet og i ekteskapet og videre utover i livet. Den andre sentrale påvirkningen jeg ville skrive om var den spesielle politiske situasjonen i Finland, med totalitært styre og begrensninger i ytringsfriheten. Det har vært viktig for meg å presentere nytt og originalt materiale, fra intervjuer, utenlandsbesøk, fotografier, sekundærlitteratur og Riksarkivet. Samtidig har jeg prøvd å unngå gjentakelse av det som tross alt er skrevet om dette tema tidligere. Den observante leser vil derfor se at enkelte kjente episoder, brev og hendelser ikke er inkludert i mitt manus. Likevel er jeg av den formening at, *Knut Hamsun og Finland*, er den hittil mest omfattende og systematiserte beskrivelsen av nettopp Knut Hamsun og Finland.

⁵¹ Vedlegg 1 - Originalitet i forhold til andre Hamsun-biografier

11 Litteraturliste

- Andersen, Merete Morken (2008): *Skriveboka*. Oslo: Aschehoug
- Askeland, Norunn (2006): "Metaforer i fagtekstar og lærebøker". I Eva Maagerø og Elise Seip Tønnessen (red): *Å lese i alle fag*. Oslo: Universitetsforlaget
- Barthes, Roland (1994): "Bildets retorikk". I Roland Barthes: *I tegnets tid. Utvalgte artikler og essays*. Oslo: Pax
- Bassøe, Hans Peter (1999): *Stamtavle over familien Bassøe*. Århus: Universitetsforlaget i Århus
- Chatman, Seymour. (1990): "Point of View". I McQuillan (red) (2000) *The Narrative Reader*. London - New York: Routledge
- Dingstad, Ståle (1998): "Om *Sult* (1890) - og andre tekster med samme tittel". I *Edda: Nordisk Tidsskrift for Litteraturforskning* 1
- Eco, Umberto (2004): "Hvordan skriver jeg?" I Umberto Eco: *Om litteratur*. Oslo: Tiden
- Eco, Umberto (1994): *Seks turer i fortellingens skoger*. Oslo: Tiden
- Ferguson, Robert (1987): *Gåten Knut Hamsun*. Oslo: Dreyer
- Genette, Gérard (1997): *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hide, Øystein (red) (2005): *Erfaring og forståelse. Biografi som teori og praksis*. Oslo: Unipub
- Kjeldsen, Jens E. (2004): *Retorikk i vår tid*. Oslo: Spartacus
- Kolloen, Ingar Sletten (2004): *Hamsun. Svermeren*. Oslo: Gyldendal
- Kress, Gunther. og Theo van Leeuwen (2006): "The meaning of composition". I Gunther Kress og Theo van Leeuwen: *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London: Routledge
- Lahlum, Hans Olav (2009): *Haakon Lie. Historien, mytene og mennesket*. Oslo: Cappelen Damm
- Lahlum, Hans Olav (2008): *Oscar Torp. En politisk biografi*. Oslo: Cappelen
- Landquist, John (1917): *Knut Hamsun. En studie över en nordisk romantisk diktare*
- Larsen, Lars Frode (1998): *Den unge Hamsun. 1859-1888*. Oslo: Schibsted
- Larsen, Lars Frode (2002): *Tilværelsens utlænding. 1891-1893*. Oslo: Schibsted
- Larsen, Lars Frode (2008): Foredrag "Nye Hamsun Samlede". I Linda H. Nesby og Henning H. Wærp (red): *Hamsun i Tromsø IV*. Tromsø: Hamsuns-Selskapet
- Lothe, Jakob (2007): *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget
- Melberg, Arne (2007): *Om selvframstilling i litteraturen*. Oslo: Spartacus
- Melberg, Arne (2005): *Å reise og skrive*. Oslo: Spartacus
- Næss, Harald S. (1994-2001). *Knut Hamsuns brev I-VI + Supplementsbind*. Oslo: Gyldendal
- Rudborg, Bjørn (2000): "I Æventyrland – 100 år etter". I Knut Hamsun (2000): *I Æventyrland*. Oslo: Gyldendal
- Sandemose, Jørgen (2005): *Biografi og metode*. Oslo: Aschehoug
- Sebald, Winfried Georg (2004): *Austerlitz*. Oslo: Gyldendal
- Skei, Hans H. (red) (2008): *Moderne litteraturteori*. Oslo: Universitetsforlaget
- Thorbjørnsrud, Berit (2001): "Innledende essay". I Edward Wadie Said: *Orientalismen*. Oslo: DnB
- Tønnesson, Johan L. (red) (2002): *Den flerstemmige sakprosaen*. Oslo: Fagbokforlaget
- Tønnesson, Johan L. (2008): *Hva er sakprosa*. Oslo: Universitetsforlaget
- Walton, Stephen J. (2009): *Skaff deg eit liv! Om biografi*. Oslo: Samlaget

Vedlegg - Originalitet i forhold til andre Hamsun-biografier

Min grunnleggende ide med *Knut Hamsun og Finland* er en oppfating av at Hamsuns opphold i Finland gjennom ti måneder er ukjent i sin alminnelighet. Det samme mener jeg er gjeldende for historien om Finland, som på denne perioden gjennomgikk et politisk mareritt som var svært viktig som samling for å utvikle en selvstendig nasjon. Jeg finner det derfor av betydning å kort gjøre rede for ut utdrag av kjente, og mindre kjente, biografier over Knut Hamsuns liv og forfatterskap, for å belegge denne påstanden. For oversiktens skyld velger jeg å nummerere biografiene. Jeg begynner med ni av de mer ukjente biografiene.

1.1 - Carl Morburger (1910): *Knut Hamsun. En studie*. Denne boken er den første Hamsun-biografien, og ligger derfor nærmest Knut Hamsun i tid. Boken har flere geografiske tilknytninger til både Amerika, Kaukasus og Nordland, men ikke ett eneste ord om Finland.

1.2 - John Landquist (1917): *Knut Hamsun. En studie över en nordisk romantisk diktare*. Også svensken Landquist viser til geografien, med henvisninger til Nordlandet, Chicago og Newfoundlandsbakene. Han tar også til ordet for den store forskjellen i samfunnsforhold mellom Skandinavia og Russland. (31) På nytt erfarer vi at Finland er utelatt.

1.3 - Cai M. Woel (1929): *Knut Hamsun. Landstrygeren paa jorden*. Heller ikke hos den danske litteraten er Finland nevnt, i hans biografi over Hamsuns liv og forfatterskap.

1.4 - Einar Skavlan (1929): *Knut Hamsun*. Dette er nok den første omfattende biografien over Knut Hamsun, på hele 356 sider. Boken er rikt illustrert med fotografier, mange med svært familiære motiver. Skavlan kjente Hamsun personlig, så ingen biografer har personlig vært nærmere kilden enn ham. Boken går detaljert tilverks med bosteder og personer, og denne gang blir også Finland viet oppmerksomhet. Skavlan skriver at "Hamsun og frue reiser over Stockholm til Finland og var der et år; først ute på landet, siden om vinteren i Helsingfors. Han deltok i det litterære liv og knyttet mange vennskaper." Skavlan nevner imidlertid bare svensken Albert Engström ved navn. Til slutt kommer det informasjon om at Hamsun holdt foredrag i universitetsaulaen. I alt utgjør dette vel én side, hvorav en tredjedel av denne er et direkte sitat på svensk av nevnte Albert Engström. Bergljot er knapt nevnt ved navn.

1.5 - Sten Sparre Nilson (1960): *En ørn i uvær. Knut Hamsun og politikken*. Som tittelen tilsier er dette ikke en generell biografi over dikteren, men et "forsøk på å kaste lys over Knut Hamsuns politiske utvikling". Hamsuns politiske ideer presenteres helt fra hans møte med anarkismen i Chicago og Amerika på 1880-tallet, så da burde jo hans møte med det russisk totalitære systemet

i Finland være av interesse. Men det nevnes ikke i hovedteksten i det hele tatt. Likevel er det kommet en kommentar fra forfatter Nilson til Hamsuns telegram til en "Finlandsaften", som er trykt som vedlegg: "Det mest påfallende er kanskje at Hamsun ikke sier et vordt ord om russerne, like lite som da han skrev reiseskildringen I Æventyrland etter å ha levd sitt år i Finnland (sic). Hans uvilje mot russisk politikk overfor finnene gjorde ikke noe skår i hans kjærlighet til det russiske folk, hverken i tsartiden eller Sovjet-tiden."

1.6 - Björn Fontander (1992): *Undset, Hamsun och kriget*. Finland nevnes som et bakteppe for møtet mellom Hamsun og samme svenske som vi har støtt på flere ganger, Albert Engstrøm: "De lär första gången ha träffats vintern 1898-1899 i Helsingfors." Det presise er sommeren 1899. Passasjen går over én side, og inneholder Engstrøms kjente memoarer fra sitt første møte med Hamsun, som også jeg refererer i hovedteksten.

1.7 - Walter Baumgartner (1997): *Den modernistiske Hamsun. Medrivende og frastøtende*. Baumgartners bok skal instruktivt vise Hamsuns lange liv, og er bygd opp kronologisk og oversiktlig. Om Finland er det gitt plass til følgende passasje, som et biavsnitt til ekteskapet med Bergljot: "Den lengste sammenhengende perioden de levde sammen var fra slutten av 1898 - i Helsingfors, riktignok under mistrøstige forhold - og til sommeren 1899, da de reiste gjennom Russland, Kaukasus og Tyrkia. Noe senere i teksten viser Baumgartner til foredraget i Helsingfors, som han forøvrig blander med "Det litterære omslaget".

1.8 - Martin Nag (1998): *Geniet Knut Hamsun - en norsk Dostojevskij*. Martin Nag har skrevet mye om Hamsun, men denne boken er særlig viet Hamsuns østvendte orientering. Heller ikke Nag har noe om Finland i sin Hamsun- fokuserte bok, med et unntak som handler om en debatt Hamsun deltok i rundt 1911, nemlig "lappesaken". Hamsun hadde fått den svenske boken fra sin venn fra finlandstiden, gjengangeren Albert Engstrøm. Ellers intet.

1.9 - Øystein Rottem (2002): *Hamsun og fantasiens triumf*. Ikke ett ord om Finland.

Jeg vil nå fortsette med et utvalg av de kjente og betraktelig mer omfattende biografiene.

1.10 - Tore Hamsun (1992): *Knut Hamsun. Min far*. Sønnen Tores biografi over Knut Hamsun er mye brukt som kilde. Tore sto sin far veldig nært, og det forventes en høy grad av autentisitet på hendelser og livsløp av "teknisk" karakter. 1992-utgaven er dessuten en bearbeidelse av både 1976- og 1978-utgaven, som igjen var bearbejdede versjoner av tidligste utgave fra 1959.

Halvannen side med gjennomgående tekst fra finlandsoopholdet over ti måneder har Tore funnet plass til i sin nesten 300 siders bok. Tore Hamsun skiller seg likevel ut fra andre biografer ved

tross alt å gi en interessant kommentar til selve oppholdets verdi: "Den tiden Hamsun levde i Finland skulle på mange måter få betydning for ham. [...] Derimot traff Hamsun mennesker i dette landet som siden, under alle livets omskiftelser, ble hans trofaste og gode venner.

1.11 - Robert Ferguson (1987): *Gåten Knut Hamsun*. Vel to sider av bokens 464 sider er viet oppholdet i Helsingfors. Men det kommer et par mindre henvisninger senere ut i boken, bl.a. som kommentar til et par brev, samt Engstrøms rolle under Nobelpris-utdelingen

1.12 - Øystein Rotttem (1996): *Hamsuns liv i bilder*. Denne billedrike storformatboken har faktisk tre sider om Hamsuns opphold i Finland. Et postkort fra Kasärntorget, et høyst interessant fotografi av malerne Axel Gallén og Albert Edelfeldt, samt portretter av henholdsvis Jean Sibelius og Wentzel Hagelstam. Bildene har alle korte og informative tekster. Billedboka har ikke tekst utenom billedtekstene.

1.13 - Ingar Sletten Kolloen (2003 og 2004): *Hamsun Erobreren* og *Hamsun Svermeren*. Dette tobindsverket er det største Hamsun-biografiske prosjektet som følger hele livsløpet. Begge bøkene er på 494 sider, til sammen 990 sider. Av disse bruker Kolloen to og en halv sammenhengende sider på oppholdet i Helsingfors. Det kommer også her et par mindre tillegg i form av brev, der enkeltpersoner eller hendelser blir relatert til Finland. På nytt er det Albert Engstrøm som dominerer materialet, men finlandslinken til ham slippes etter hvert. Kolloen nevner ikke sentrale personer som Hamsun møtte i Helsingfors, som billedkunstner Axel Gallén, redaktør Conni Zilliacus, forfatter Eino Leino, komponist Robert Kajanus og dramatiker Adolf Paul.

1.14 - Jørgen Haugen (2004): *Solgodens fall. Knut Hamsun - en litterær biografi*. Til tross for at dette er en litterær biografi, inneholder den et omfattende materiale om Hamsuns liv. Én hel setning vier Haugen til Hamsuns opphold i Finland: "I november 1898 flyttet ekteparet til Finland, mens de planla en reise til Østen som startet i september 1899 og varte vel en måned". Riktignok viser Haugen til et foredrag Hamsun holdt i Helsingfors, men han opererer med feil tittel. Han viser også til et par brev senere ut i biografien, som er linket til personer Hamsun ble kjent med i Finland.

1.15 - Harald S. Næss (1994-2001) *Knut Hamsuns brev*, sju bind. Inneholder forholdsvis mye informasjon om finlandsoppholdet og de personer Knut Hamsun traff i Finland.

1.16 - Lars Frode Larsen - (1998 - 2002). Trebindsverk om *Den unge Knut Hamsun*. Det hadde vært helt unødvendig for meg å produsere en samlet tekst om Knut Hamsun og Finland hvis Lars

Frode Larsen hadde skrevet "Den unge Hamsun" et tiår lenger ut i livet. Larsens forskning på Hamsuns unge år er særdeles informativt og etterrettelig, men han slipper hovedpersonen i 1893. Likevel viser jeg til Larsen flere ganger fordi trebindsverket hans viser til en rekke kilder for min tekst.

Noter

¹ Hamsun (2007-2009), *Samlede verker*, redigert og kommentert av Lars Frode Larsen. Som hovedregel viser jeg til denne nytgitte samlede verker når jeg referer til Hamsuns litterære tekster. Hvis så ikke er tilfelle, vil det tydelig framkomme i referansen/noten. Heretter kalt '*Samlede verker*', og deretter tittel i kursiv, f.eks.: *Samlede verker: Markens grøde*: 221. Jeg oppgir altså ikke årstall, forfatter, by eller forlag for denne kilden, på grunn av hyppigheten.

-
- ² Næss(1994-2001). Denne sju binds brevsamlingen blir stadig referert. Heretter kalt 'Næss', og deretter brevnummer, f.eks.: Næss: 450. Jeg refererer altså ikke til sidetall når det gjelder brevreferanser så lenge jeg henviser til Næss. Når jeg henviser til noter til selve brevne, så bruker jeg bokstaven 'f' foran, f.eks.: Næss: 450 f2.
- ³ *Hufvudstadsbladet*, 1. november 1898.
- ⁴ Olsson (1996: 242)
- ⁵ Det finske meteorologiske institutt, 17. juni 2005
- ⁶ Foto: Jarl Nyberg. Eies av Helsingfors stads museum
- ⁷ Foto: Bjørn Rudborg
- ⁸ Næss: 480
- ⁹ Bergljot Basse Beck, født 17. april 1873 i Trondheim, død 13. mai 1943 i La Rivière St. Sauveur, Frankrike. Gift med Knut Hamsun den 16. mai 1898 (Bassøe (1999: 251 og 257))
- ¹⁰ Foto til venstre: *Tsarin Helsinki*. Foto til høyre: *Hotel Kämp*
- ¹¹ *Hufvudstadsbladet*, nr. 297, 2. november 1898, side 3
- ¹² *Nya Pressen*, nr. 298, 2. november 1898, side 3
- ¹³ Ukjent avis. Originalen i forfatterens arkiv.
- ¹⁴ *Nya Pressen*, nr. 298, 2. november 1898, side 3, samt *Samlede verker: Taler på torvet I*, side 420
- ¹⁵ Riksarkivet. Kgl. resolusjon av 13. november 1897, Statsrådssekretariatet, resolusjon 2219.
- ¹⁶ Bassøe(1999: 250)
- ¹⁷ Østby(1972: 16)
- ¹⁸ *Hufvudstadsbladet*, nr. 298, 3. november 1898, side 6. Næss skriver i 495 f5 at *Viktoria* ble anmeldt av *Hufvudstadsbladet* den 6. november 1898. Denne referansen er brukt av flere, men den stemmer ikke. Den 6. november hadde avisen en 9 linjers teknisk presentasjon av boken. Det kom for øvrig en ny og omfattende anmeldelse av *Viktoria* i samme avis, den 10. november, som gikk over to sider og hele 10 spalter.
- ¹⁹ *Nya Pressen*, 3. november 1899, side 4
- ²⁰ Næss skriver i 495 f1 at Alexander Slotte (1861-1927) var finsk skolelærer, journalist og forfatter, samt kulturreaktør i *Hufvudstadsbladet*.
- ²¹ *Hufvudstadsbladet*, nr. 299, 4. november 1898, side 4 og 5
- ²² *Hufvudstadsbladet*, nr. 304, 10. november 1898, side 4
- ²³ Næss: 495 f1. Normal transkripsjon av dette russiske pikenavnet er 'Masja', men Næss skriver 'Mascha'. Det samme gjør Knut Hamsun i *I Eventyrland*, både i førsteutgaven fra 1903 og i den språkviderte utgaven fra 2009.
- ²⁴ Jeg bruker gjennomført den svenske tittelen på denne boken.
- ²⁵ Næss: 495 f1
- ²⁶ *Hufvudstadsbladet*, nr. 303, 9. november 1898, side 6
- ²⁷ Jeg bruker den svenske tittelen på artikkelen, selv om tittelens innhold referes på norsk. Dette gjør også Gyldendal i *Samlede Verker: Taler på torvet I*, side 383
- ²⁸ *Hufvudstadsbladet*, nr. 304, 10. november 1898, forside
- ²⁹ Wikipedia
- ³⁰ *Samlede Verker: Taler på torvet I*, side 385-386, samt side 461. Oversatt til norsk ved Ola Bjønnes-Karlsen.
- ³¹ Delvis med henvisning til Elisabeth Ryggs teateranmeldelse "Gåtefull Strindberg" i *Aftenposten*, 29. januar 2006.
- ³² *Nya Pressen*, nr. 306, 10. november 1898, side 2
- ³³ Larsen (1998: 385-387)
- ³⁴ *En bok om Strindberg*, av Holger Drachmann (m.fl.), Karlstad 1894
- ³⁵ Lagercrantz (1979: 361)
- ³⁶ Hamsun (1974: 90)
- ³⁷ Næss: 500
- ³⁸ Dale (1973: 81). Fotografiet er fra 1900.
- ³⁹ Næss (1995: 374)
- ⁴⁰ Næss: 487
- ⁴¹ Tidligere norsk ambassadør for Finland, Reginald Nordby, publiserte en artikkel om Hamsun i *Hufvudstadsbladet*, den 21.11.1999, der han brukte navnet "Tomtebo" om huset. Nordby skrev også at paret ikke kunne flytte inn før til jul.
- ⁴² Næss: 498
- ⁴³ Foto gml bilde: Helsingfors Stadsmuseum. Foto nytt bilde: Bjørn Rudborg
- ⁴⁴ Alette Gross' (Bergljots søster) avskrift i brev datert 26.06.1928 til Walter Berendesohn fra brev datert 12.04.1899. UOB.

-
- ⁴⁵ E-mail med Liina Aulin, den finske presidentens kontor, 22. november 2005.
- ⁴⁶ Samme kilde som noten ovenfor, Liina Aulin.
- ⁴⁷ *Hufvudstadsbladet*, kultursjef Gustaf Widén, 21. november 1999. Widéns artikkel ble for øvrig møtt med et kraftig motargument, "Hylla inte en förrädare", den 25. november s.å., signert Eino Nivaja ra Esbo.
- ⁴⁸ Jeg bruker fornnavnet Vesla, selv om hun heter Maria. Dette gjør jeg for å holde oversikten. Vesla (Maria) får senere ytterligere et nytt fornnavn, Mitzi. Vesla var født den 29. juli 1894, og døde 3. januar 1975 i Salzburg, Østerrike, jfr. Bassøe (1999: 251).
- ⁴⁹ Eduard Goepferd var født 15. februar 1871 i Wien, Østerrike-Ungarn, og døde 19. desember 1911 i Berlin, Tyskland, på et nervesanatorium, jfr Bassøe(1999: 251)
- ⁵⁰ Bassøe(1999: 251), samt Bergljots egenerklæring pr 17. september 1897, vedlegg til skilsmissebegjæringen.
- ⁵¹ Intervju med Christa Czizek, Veslas datter, født 15. februar 1914 i Østerrike-Ungarn. Intervjuer: H.P.Bassøe. Det finnes kilder som sier at Vesla oppholdt seg hos sin far i Wien, men min tolking baserer seg på Christa, som sier at Vesla var i Norge fra skilsmissen og helt fram til hun fylte seks år.
- ⁵² Thomas Bech, født 23. juli 1837 i Bindalen, død 26. november 1906 i Kristiania, jfr. Bassøe (1999:242)
- ⁵³ Bergljot Bassøe Bech, født 1. oktober 1842 i Trondhjem, død 3. desember 1895 på Ljan ved Kristiania, jfr. Bassøe(1999: 242).
- ⁵⁴ Folketellingen for 1865 på Digitalarkivet, Trondheim byarkiv, oppgir bosted Dronningens gate 50 som Bergljot Bassøe Bechs fødested. Men i folketellingen for 1875 er familien flyttet til Christiania, Damstrædet 4. Bergljot kan ut fra dette ikke ha bodd i Trondheim lenger enn til hun var to år. Brev fra Trondheim byarkiv pr 9. februar 2009.
- ⁵⁵ Bergljots egenerklæring til skilsmissebegjæringen, datert 19. september 1897.
- ⁵⁶ Bassøe (1999: 265)
- ⁵⁷ Det meste av detaljene fra Bergljots skilsmisse er fra hennes 16 siders redegjørelse som grunnlag for søknad om skilsmissebevilgning, datert 17. september 1897. Riksarkivet.
- ⁵⁸ Bassøe (1999: 251-253)
- ⁵⁹ Næss: 465
- ⁶⁰ Noen biografer har oppgitt 13. mai 1898 som vielsesdato, men har nok brukt Hamsuns brev (Næss:465) som kilde.
- ⁶¹ Næss: 465
- ⁶² Næss(1995: 374)
- ⁶³ Østby(1972: 16)
- ⁶⁴ Næss: 485
- ⁶⁵ Larsen (2002: 308)
- ⁶⁶ Næss: 487
- ⁶⁷ *Dagens Nyheter*, 21. september 1898
- ⁶⁸ Næss: 513 f2
- ⁶⁹ Riksarkivet. Vandelsattest fra bekjent, Dagny Klingenberg, 14. september 1897, vedr. skilsmissebevilgningen.
- ⁷⁰ Østby(1972: 55)
- ⁷¹ Næss: 491. Dette brevet er til Joseph Maria Olbrich, datert 5. desember 1898. Næss opplyser i egen note (f1) at "Solens søn" kom i tidsskriftet *Ver Sacrum*, nr. 2, (1899: 23-26).
- ⁷² *Samlede Verker: Krattskog*. Side 177
- ⁷³ *Samlede Verker: Krattskog*. Side 175
- ⁷⁴ Kolloen (2003: 222-223)
- ⁷⁵ *Samlede Verker: Krattskog*. Side 183
- ⁷⁶ Kolloen (2003: 223)
- ⁷⁷ Østby (1972: 55)
- ⁷⁸ Næss: 553
- ⁷⁹ Jean Sibelius, født i Tavastehus 8. desember 1865, døde i Järvenpää 20. September 1957. *Finlandias* musikalske betegnelse er Op. 26
- ⁸⁰ Augustin (uten år: omslagsbilde)
- ⁸¹ Augustin (uten år:77)
- ⁸² Gjengitt i flere sekunderlættære verk om Hamsun, bl.a. i Tore Hamsun (1992)
- ⁸³ Tawastjerna(1994:128)
- ⁸⁴ Tawastjerna(1994: 128)
- ⁸⁵ Augustin (uten år: 77)
- ⁸⁶ Hamsun(1992: 181)

-
- ⁸⁷ J. O. Tallqvist, "Knut Hamsuns Finlandsvistelse 1898-1899". I *Nya Pressen*, 22. februar 1954. Uttalelsen basert på en muntlig fortelling av Sibelius i 1934.
- ⁸⁸ Teksten var første gang på trykk i Tawastjerna (1994:122)
- ⁸⁹ Næss: 561
- ⁹⁰ Næss: 2058
- ⁹¹ Tawastjerna (1997: 78)
- ⁹² Tawastjerna (1997: 268-269)
- ⁹³ Dale (1973:86). Gjengitt i flere sekundærlitterære verk om Hamsun.
- ⁹⁴ Willner (1994: 148)
- ⁹⁵ Næss: 526
- ⁹⁶ Næss: 582
- ⁹⁷ Privat eie, Mette Bech. Tittelen er språkrevidert i *Samlede verker* fra 2007-2009, og heter nå bare *I Eventyrland*.
- ⁹⁸ Jarolf (2003: 7), samt Hagelstam (1923: 149)
- ⁹⁹ Næss: 2032
- ¹⁰⁰ Næss 2058
- ¹⁰¹ Foto: Bjørn Rudborg
- ¹⁰² Jarolf (2003: 4). Tilhører Amos Andersons konstmuseum.
- ¹⁰³ Næss:495
- ¹⁰⁴ Næss: 399
- ¹⁰⁵ Næss:498
- ¹⁰⁶ Fergusson (1988: 204)
- ¹⁰⁷ Privat eie, Bjørn Walter Magnussen
- ¹⁰⁸ Kolloen (2003: 241)
- ¹⁰⁹ Næss: 496
- ¹¹⁰ Næss: 508
- ¹¹¹ Næss: 474
- ¹¹² Hamsun (1890:331). Førsteutgave av *Sult*
- ¹¹³ Hamsun (1890:250). Førsteutgave av *Sult*
- ¹¹⁴ Hamsun (1890:228). Førsteutgave av *Sult*
- ¹¹⁵ Inspirert og delvis hentet fra Ståle Dingstad, "Om *Sult* (1890) - og andre tekster med samme tittel. Edda - Hefte 1, 1998
- ¹¹⁶ Hamsun (2007:145). Fra revidert utgave av *Samlede Verker: Sult*
- ¹¹⁷ Utdraget er fra Hamsuns *Livsfragmenter*, samlet, redigert og kommentert av Lars Frode Larsen, 1988. Første gang publisert i Dagbladet, 4. og 5. juli 1886. Sitatet er ikke med i novellen med tilnærmet samme tittel, "På turné" ("Paa Tourné"), som var med i novellesamlingen *Krattskog* fra 1903. Lars Frode Larsen sier i kommentarordet til *Livsfragmenter* at "det er så store forskjeller mellom "Paa Tourné" anno 1903 og historien fra 1886 med samme tittel at det i stedet for en omarbeiding er riktigere å si at Hamsun laget en *ny* historie ved å ta utgangspunkt i den gamle.
- ¹¹⁸ Opptrykt i omarbeidet form i Ateneum 4, Helsingfors 1901, jfr. Østby, side 49
- ¹¹⁹ Det er særlig i 1907-utgaven at språkrevideringen framkommer i sin helhet.
- ¹²⁰ Fornavnet skrives både med C og K, Conny og Konni. Jeg bruker gjennomført K, Konny. På svensk er også Konrad benyttet. Jfr. Næss 530 f2. Zilliacus var født i 1855 og døde i 1924.
- ¹²¹ Zilliacus (1960)
- ¹²² Zilliacus (1892). Original tittel: *Utvandrarehistorier*. Helsingfors: Söderström, samt oppfølgeren (1897): *Nya utvandrarehistorier*, Helsingfors.
- ¹²³ Zilliacus (1960: 8). Bertel Appelbergs forord.
- ¹²⁴ Zilliacus (1893), *Amerikas förente stater* (New York): G A Grönlunds boktryckeri.
- ¹²⁵ Østby (1972: 5)
- ¹²⁶ Zilliacus (1960)
- ¹²⁷ Næss: 499
- ¹²⁸ Næss: 503
- ¹²⁹ Østby (1972: 55), samt *Hufvudstadsbladet* henholdsvis den 1. (side 4 og 5) og 2. januar (side 2) 1899.
- ¹³⁰ Larsen (1998: 551), note 293
- ¹³¹ Fergusson (1987: 100)
- ¹³² Østby (1972: 55)
- ¹³³ Larsen (2002: 80)

-
- ¹³⁴ Drachmann (1894)
- ¹³⁵ *Samlede Verker: Taler på torvet I*, side 320
- ¹³⁶ Larsen (2002: 333)
- ¹³⁷ Rune Sam Samuelssons artikkel i Engström-selskapet., "Albert Engström om Henrik Ibsen": 41
- ¹³⁸ Ivo de Figueiredo har i sin Ibsen-biografi, *Masken*, skrevet inn en Engström/Ibsen-historie fra samme middagen, som har en annen valør: "Man brukar stundom säga om vissa personligheter: han växte, medan han talade. Men det gjorde Ibsen inte alls. Sfinxen suddades ut och blev til en fet, bortskämt, lejonklippt, svart puddel. Han var en av mina största desillusioner." Jfr. de Figueiredo (2007: 491)
- ¹³⁹ Mörner (1925: 42)
- ¹⁴⁰ Mörner (1925)
- ¹⁴¹ *Samlede Verker: Taler på torvet I*, side 319
- ¹⁴² Østby (1972: 25 og 56)
- ¹⁴³ Norsk Kalener for året 1899 (utgitt av Den norske Forfatterforeningen), Kra. (1898: 51)
- ¹⁴⁴ *Samlede Verker: Krattskog*, side 293
- ¹⁴⁵ *Segelfoss Tidende* (1959: 40 og 41)
- ¹⁴⁶ Annie Furuhjelm, "Den stigande oron", Söderström (1935: 243 og 244)
- ¹⁴⁷ Riksarkivet. Bergljots håndskrevne 16 siders redegjørelse om ekteskapet med Goepferd, vedr. søknad om skilsmisse.
- ¹⁴⁸ Riksarkivet. Justisdept, JPDJNO 0,952 B, 1898. Fra det kongelige norske Statssekretariat.
- ¹⁴⁹ Intervju nr 13 og Bassøe (1999: 252)
- ¹⁵⁰ Tore Hamsun skriver i *Knut Hamsun. Min far* at barnet etter skilsmissen ble overgitt til faren. Dette stemmer ikke overens med Tores niese, Mitzi Schmidt, som må sies å være nærmere begivenheten enn sin onkel (1992: 174)
- ¹⁵¹ Intervju nr. 13: Bassøe (1999)
- ¹⁵² Riksarkivet. Finn kilde
- ¹⁵³ Bassøe (1999: 252)
- ¹⁵⁴ e-mail fra Hans Peter Bassøe, 27.9.2009
- ¹⁵⁵ Intervju nr. 01: Bassøe (1999), samt e-mail fra Hans Peter Bassøe, 27.9.2009).
- ¹⁵⁶ Intervju Christa nr 12: Bassøe (1999)
- ¹⁵⁷ Begge brevene tilhører Riksarkivet i Oslo.
- ¹⁵⁸ Lars Frode Larsen beskriver Adolf Paul slik: "Den svensk-finsk-tyske forfattere Adolf Paul (f. 1863) hadde i tiårsalderen flyttet med sine foreldre fra Sverige til Finland. Han studerte musikk i Helsingfors og i Berlin. Siden 1889 hadde han bodd mesteparten av tiden i Charlottenburg ved Berlin. I 1891 debuterte han som forfatter med utviklingsromanen *En bok om en människa*, dedisert til komponisten Jean Sibelius. (Larsen 2002:318)
- ¹⁵⁹ Lande (1996: 116)
- ¹⁶⁰ Paul (1937: 90)
- ¹⁶¹ Thue (1997: 199)
- ¹⁶² Sjekk om kilden er Adolf Paul, mellom side 33 og 33, "Madonna" m/ hilsen til Paul
- ¹⁶³ Stang (1989: 109)
- ¹⁶⁴ Næss: 413
- ¹⁶⁵ Larsen (2002:318)
- ¹⁶⁶ Næss: 512
- ¹⁶⁷ Næss: 512 f2
- ¹⁶⁸ Næss: 514
- ¹⁶⁹ *Nya Pressen*, nr. 86, 30. mars 1899, side 2
- ¹⁷⁰ Willner (1992: 94)
- ¹⁷¹ Jeg fikk scannet dette bildet på en lesesal i Helsingfors, uten å notere navnet på boken! Mangler derfor kilde.
- ¹⁷² Lande (1996: 122)
- ¹⁷³ Privat arkiv, Bjørn Rudborg
- ¹⁷⁴ Aminoff (1978: 250-252)
- ¹⁷⁵ Johan Ludvig Runeberg, 1804-1877, finlands-svensk dikter. Fremfor noen annen må han regnes som Finlands nasjonalskald. Hans diktning har i vesentlig grad bidratt til å vekke og styrke finsk nasjonalbevissthet og selvstendighetstrang. Hans mest berømte arbeid er den episke diktsyklus *Fenrik Ståls sagner* (1848-60)
- ¹⁷⁶ *Kalevala* er finnenes nasjonale heltedikt, samlet til ett verk av Elias Lönnrot. Oversat til norsk av Albert Lange Fliflet i 1967.
- ¹⁷⁷ Brosjyre museet

-
- ¹⁷⁸ Næss: 579
- ¹⁷⁹ Okkonen (1948:8)
- ¹⁸⁰ Zetterberg (1987)
- ¹⁸¹ Næss: 591
- ¹⁸² Augustin: (-:35)
- ¹⁸³ Tarkiainen (1950: 256)
- ¹⁸⁴ Bø (2006:-)
- ¹⁸⁵ Nag (1979:5)
- ¹⁸⁶ Nag (1979: 13)
- ¹⁸⁷ Bjørnstjerne Bjørnson til Fredrik Svenonius 3.3.1899. Anker (1960: 159)
- ¹⁸⁸ Karlsson (1992: 23)
- ¹⁸⁹ NRK.no/Artister
- ¹⁹⁰ Næss: 519
- ¹⁹¹ Næss: 518
- ¹⁹² *Edda*, hefte 2, 1990
- ¹⁹³ *Hufvudstadsbladet*, 7. mai 1899, side 4
- ¹⁹⁴ Hermundstad (1998: 119)
- ¹⁹⁵ *Nya Pressen*, 17.05.1899, side 3
- ¹⁹⁶ Dale (1973:88-90). Den unge tilhøreren var Gunnar Castrén.
- ¹⁹⁷ Larsen (2002: 142)
- ¹⁹⁸ Atle Kittang skriver i sin artikkel, "Knut Hamsuns "Digterliv" - ein presentasjon", i *Edda*, hefte 2, 1990, side 99, at "det siste litterære foredraget ein kjenner til frå Hamsuns side, stammar frå opphaldet i Finland 1898-99." Jeg drøfter ikke dette tilfellet, men mener Kittang er upreses.
- ¹⁹⁹ *Samlede Verker: Taler på tovet II*, side 234 "Sproget i fare"
- ²⁰⁰ Hamberg (1959)
- ²⁰¹ Foto: Helsingfors bymuseum
- ²⁰² Foto: Bjørn Rudborg
- ²⁰³ Næss: 519
- ²⁰⁴ Artikkelen "For Finlands Sag" i *Dagbladet* 27. april 1899
- ²⁰⁵ Gummerus (1933: 64)
- ²⁰⁶ *Samlede verker: Taler på torvet I*, side 387
- ²⁰⁷ *Samlede verker: Taler på torvet I*, side 288
- ²⁰⁸ Tarkianinen (1950: 261)
- ²⁰⁹ Det er divergens i kildematerialet for hvor Bergljot faktisk var under sitt fravær fra Helsingfors. Veslas datter sier at moren var i Kristiania hos Thomas Bech, mens det finnes et telegram Hamsun sendte Bergljot, adressert til Wien, datert slutten av juni 1899. Min modell om at Bergljot reiste alene til Wien, og at Vesla ble værende i Kristiania, er bare en teori innenfor de faktiske rammer, og kan ikke dokumenteres nærmere.
- ²¹⁰ Privat eie: Mette Borg, Oslo. Ikke tidligere publisert.
- ²¹¹ Privat eie: Bjørn Walter Magnussen, Oslo. Ikke tidligere publisert.
- ²¹² Intern familiekjennskap. Fra intervju med Mette Bech
- ²¹³ Næss (1999: 71)
- ²¹⁴ VG, 07.02.1976
- ²¹⁵ VG 12. Juli 1976
- ²¹⁶ Sigrid Stray debatterer mediaoppslaget i sin bok *Min klient Knut Hamsun*, jfr. Stray (1979: 61-87)
- ²¹⁷ Foto: Bjørn Rudborg
- ²¹⁸ Fra besøk sommeren 2009 på rådhuset i La Rivière Saint Sauveur, Frankrike.
- ²¹⁹ Tallqvist (1934: 36)
- ²²⁰ Jeg har ikke funnet noen slik anmeldelse i de finske politijournaler fra den aktuelle perioden, og anser derfor episoden som tilhørende kategorien 'drømt', og ikke 'oplevet'.
- ²²¹ *Hufvudstadsbladet*, 2. september 1959; Gunnar Castrén til Lars Hamberg. Jfr. også Castren (1958: 390-391).
- ²²² Har ikke kilde på dette fotografiet
- ²²³ *Samlede Verker: Det vilde kor*, 265. Første gang på trykk i *Tidssignaler I*, 9. november 1895, side 628-30.
- ²²⁴ Har jeg noe kilde. Merk at jeg mangler fornavn på Cederholm
- ²²⁵ De to andre om bord på båten var Carl von Knorring, senere sjef for Svenska Teatern i Helsingfors, og Carl Cederström, senere den første svenske flyger. Det finnes kilder til denne historien som ekskluderer Carl von

Knorring, skipets eier. De vil ha det til at den tredje av mannskapet var Ernst Malmberg. Ytterligere en modell er at også Carls bror Anders Cederström var mannskap. Det upresise minnet kan forklares i at hele reisen var et sammenhengende sommerkalas.

- ²²⁶ Öhman (1976:194 og 195). Den svenske originalen er fra Engström (1913)
- ²²⁷ Hamberg: "Albert Engströms kontakter med Finland", side 36. Mangler årstall.
- ²²⁸ Öhman (1976): 10
- ²²⁹ Dale (1973): 80
- ²³⁰ Næss
- ²³¹ Engström (1913)
- ²³² Segelfoss Tidende, samt Næss: 893
- ²³³ *Samlede Verker: Taler på torvet II*, side 108
- ²³⁴ *Samlede Verker: Taler på torvet II*, side 114
- ²³⁵ Kommenter motargumentene mot dette fra en av Hamsun-skriftseriene.
- ²³⁶ e-mail fra Carola Hermelin, Svenska Akademien, 21. november 2005
- ²³⁷ Næss 1597 f2, telegram fra Engström, mottatt av Hamsun 13.11.1920.
- ²³⁸ Hamsun (1974)
- ²³⁹ Fergusson (1988: 276)
- ²⁴⁰ *Segelfoss Tidende* nr 2, 1957, side 68
- ²⁴¹ Lång:49
- ²⁴² Kilde. Næss eller Taler på torvet
- ²⁴³ Næss: 458, f5
- ²⁴⁴ *Wiborgsbladet* no 303, 1898, side 3
- ²⁴⁵ Paul (1937: 87)
- ²⁴⁶ Jarolf (2003: 26-27)
- ²⁴⁷ Paul (1937: 87)
- ²⁴⁸ Foto: Bjørn Wiliamsens private samling (Sjekk etternavn). Ikke tidligere publisert.
- ²⁴⁹ Riksarkivet. Vitnesbyrd vedrørende søknad om skilsmissebevilling, fra Dagny Klingenberg, 14. september 1897
- ²⁵⁰ Tallqvist (1952)
- ²⁵¹ Saijonmaa (1997)
- ²⁵² Muntlig fra Martin Kvamsdal. Informasjon fra Minneapolis, Flannigan.
- ²⁵³ Næss: 536
- ²⁵⁴ Næss: 882
- ²⁵⁵ *Samlede Verker: Taler på torvet II*, 82
- ²⁵⁶ Finsk forfatter, født 1920, død 1992. Særlig kjent for sin roman *Ukjent soldat*, og *Polstjerne-triologien*.
- ²⁵⁷ Alnæs (2000)
- ²⁵⁸ Jeg har ikke informasjon om J. O. Tallqvists fornavn og mellomrom.